

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Elmet Ekker

**JÄTKUTOE ROLL VANGLAST VABANENUD ISIKUTE
TAASÜHISKONNASTAMISEL**

Magistritöö

Juhendaja:

MA Anna Markina

Tallinn 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. VANGLA KUI INSTITUTSIOON	6
1.1. Vangistuse mõjud kinnipeetavale	7
1.2. Vangistuse funktsioonid	10
2. RETSIDIIVSUST MÕJUTAVAD TEGURID	13
2.1. Töö- ja elukoht	14
2.2. Alkohol ja narkootikumid	17
2.3. Sotsiaalsed suhted- ja oskused	19
3. TAASÜHISKONNASTAMISE OLEMUS JA OLULISUS.....	22
3.1. Jätkutoe olulisus retsidiivsusrisi vähendamisel	24
3.2. Tugiisiku- ja majutusteenuse vastavus eduka programmi tunnustele.....	30
4. UURIMISTÖÖ METOODIKA	34
5. TUGIISIKU- JA MAJUTUSTEENUSE VAJALIKKUSE JA MÕJUDE ANALÜÜS.....	38
5.1. Vanglast vabanenute suurimad väljakutsed vabanedes	38
5.1.1. Raskused elukoha leidmisega.....	38
5.1.2. Töökoha leidmine.....	40
5.1.3. Sotsiaalsed oskused	43
5.2. Tugiisiku- ja majutusteenuse roll taasühiskonnastamisel	45
5.3. Teenusel osalejate elus toimunud muutused	49
5.4. Tugiisiku- ja majutusteenuse osutamise seotud probleemid ja kitsaskohad	52
KOKKUVÕTE	61
SUMMARY	64
KASUTATUD KIRJANDUS	67
LISAD	76
Lisa 1: Küsimustik teenuse läbiviijale	76
Lisa 2: Küsimustik teenusel osalejale	77

SISSEJUHATUS

Eestis on 2018. aasta seisuga 2658 vangi, kellest eluaegset vangistust kandvaid isikuid on 41¹. Aastatega on vanglast vabanenute retsidiivsuse määr mõnevõrra langenud. Kui 2004. aastal pani vabanenutest aastaga uue kuriteo toime 43% ning 2005. ja 2006. aastal 41%, siis 2007. aastal pani aastaga uue kuriteo toime 40% vabanenutest. 2017. aastal kuulati kahtlustatavana üle iga kolmas vanglast vabanenu.² Kõrgeim on retsidiivsuse määr kinnipeetavate hulgas, kes on karistuse lõpuni kandnud, nendest paneb aastaga uue kuriteo toime iga teine vabaneja³.

Ligi 70% kinnipeetavatest vabaneb vanglast ilma igasuguse järelevalve või toeta, paljudel puudub elu- ja töökoht ning oskused iseseisvalt ja õiguskuulekalt hakkama saada⁴. Kõige kriitilisem aeg vabaneja jaoks on esimene aasta pärast vangistusest vabanemist, mil isikud seisavad silmitsi väljakutsetega, mis määravad nende ühikonda integreerumise edukuse või ebaõnnestumise.

Vanglast vabanejate retsidiivsust ja vangistusjärgset toimetulekut mõjutavad kriminaalsed hoiakud ja -kaaslased, ainete kuritarvitamine, puudulik haridustase, ebapiisavad tööoskused, puudulikud probleemilahendus- ja sotsiaalsed oskused. Edukat taasühiskonnastamist takistavad ka puuduv elukoht ja katkenud sotsiaalsed sidemed.⁵

Vangide taasühiskonnastamist on keeruline etappideks jagada, sest juba vangla üks ülesanne on kurjategijaid resotsialiseerida. Vangistuses kaasatakse kinnipeetavad mitmetesse sotsiaalprogrammidesse, mille eesmärgiks on valmistada ette isikuid vabanemiseks, õpetades neile sotsiaalseid oskusi. Kui vangis keskendutakse eelkõige isikute hoiakute muutmisele,

¹ Vanglateenistus. Vangide ja kriminaalhooldusaluste arv. - <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangide-ja-kriminaalhooldusaluste-arv> (19.02.2018).

² A. Ahven jt (Koost). Kuritegevus Eestis 2017.- Kriminaalpoliitika uuringud 26. Tallinn: Justiitsministeerium 2017, lk 127.-

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (19.02.2018). (edaspidi A. Ahven jt (Koost). Kuritegevus Eestis 2017...)

³ A. Ahven, J. Silla, S. Vahtrus. Retsidiivsus Eestis 2010. Tallinn: Justiitsministeerium, lk 11.-

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsus_eestis_justiitsministeerium_2010.pdf (21.02.2018).

⁴ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018: 2016. aasta täitmise ettekanne. Justiitsministeerium, lk 3.-

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_arengusuundade_taitmine_2016.pdf (21.02.2018) (edaspidi Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018...)

⁵ Tugiteenus vanglast vabanejatele. Kinnitatud Sotsiaalkaitseministri ning tervise- ja tööministri käskkirjaga nr 28 10.12.2014. Justiitsministeerium, lk 6.-

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele%20veebis.pdf> (22.02.2018). (edaspidi Tugiteenus vanglast vabanejatele...)

haridustaseme parandamisele ja sotsiaaletele oskustele on vabanedes peamiseks lahendust vajavateks probleemideks elukoht ja töökoht.⁶

Enne vabanemist on isikutel võimalik pöörduda MTÜ-de poole tugiisiku- ning majutusteenusele pääsemiseks, et kindlustada endale vabanemiseks elukoht ning tugiisik.

Tugiteenuse eesmärk on suurendada vanglast vabanenute osalust tööturul, tööturu- ja sotsiaalteenustel ning seeläbi vähendada vanglast vabanejate retsidiivsust. Tugiteenuse abil parandatakse vanglast vabanenute sotsiaalset kaasatust ja võimalusi iseseisvaks toimetulekuks. Tugiteenuse raames pakuvad üle Eesti tugiisikuteenust MTÜ Balti Kriminaalpreventsiooni ja Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Instituut ja MTÜ Johannes Mihkelsoni Keskus. Samuti tagatakse vajadusel isikule lisaks tugiisikule ka majutusteenus, mida Eestis pakuvad MTÜ Lootuse Küla ja MTÜ Aktiviseerimiskeskus Tulevik.⁷

Senini ei ole põhjalikult uuritud MTÜ-de tegevust vanglast vabanenud isikute taasühiskonnastamise protsessis. Tehtud uuringud on keskendunud sotsiaalprogrammidele, mis viiakse läbi isiku vangis viibimise ajal⁸. Kuigi ka antud programmid mängivad olulist rolli kinnipeetava taasühiskonnastamises, on autori arvates tähtsam vabanedes osutatav jätkutugi. Peale vangistuse kandmist tehtud uuringud on keskendunud kriminaalhooldusele, kui vabaneja jaoks kohustuslikule tegevusele⁹. MTÜ-d esindavat kolmandat valdkonda ei ole põhjalikult uuritud. MTÜ-de poolt pakutaval teenusel osalevad vabanejad vabatahtlikult ja motiveeritult ning erinevalt kriminaalhooldusest ei ole teenusel osalemine kohustuslik.

Käesoleva uuringu eesmärgiks on saada ülevaade vangist vabanenud isikutele pakutava tugiisiku- ja majutusteenuse vajalikkusest vangist vabanenud isikutele ja teenuse mõjust programmis osalevale isikule.

Vaadelda, missugused muutused on toimunud teenusel osalevate vabanejate elukorralduses ning missugused on vabanenute põhilised väljakutsed, millele peab tähelepanu pöörama.

⁶ Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine.- <http://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine>

⁷ Kriminaalpoliitika. Tugiteenus vanglast vabanejale.- <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/tugiteenus-vanglast-vabanejale> (22.02.2018).

⁸ T. Madisson. Rehabilitatsiooniprogrammide kaasamine kinnipeetavate ettevalmistamisel vabanemiseks Pärnu vangla ja Pärnu Maakohtu kriminaalosalakonna näitel. Lõputöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2007.- <https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1846/2007%20Tii%20Madisson.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (04.04.2018).

⁹ O. Lobjak. Kriminaalhooldusaluste retsidiivsus ja retsidiivsuse risitegurid, Rapla maakonna näitel. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tartu Ülikool 2013.- http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/31923/lobjak_olga.pdf (04.04.2018).

Käsitletakse ka teenuse osutamisel esinevaid probleeme ja kitsaskohti, mis raskendavad teenuse osutamist.

Töö käigus otsitakse vastust küsimustele:

- 1) Missugused on vabanejate põhilised vajadused ja väljakutsed pärast vabanemist?
- 2) Kuidas tugisiku- ja majutusteenus aitas vanglast vabanenutel kohaneda ühiskonnaga?
- 3) Missugused muutused on toimunud programmis osalejate elus programmi käigus?
- 4) Missugused on tugisiku- ja majutusteenuse osutamisega seotud probleemid ja kitsaskohad?

Uuringu eesmärkide saavutamiseks on töös kasutatud kvalitatiivset meetodit. Tegemist on sekkumise programmiga, siis on teenuse tulemuslikkuse hindamiseks oluline analüüsida programmis osalenud isikute kogemusi. Struktureeritud intervjuud võimaldavad koguda väga mitmekülgset ja sügavuti minevat infot osalenutelt. Selleks viiakse läbi intervjuud teenusel osalevate isikutega.

Töö koosneb teoreetilisest ja empiirilisest osast. Teoreetiline osa on jagatud kolmeks eraldiseisvaks peatükiks. Esimeses peatükis on juttu vanglast kui institutsioonist üldiselt. Peatükis selgitatakse, missugused on vanglakaristuse funktsioonid ning missugused muutused toimuvad kinnipeetavatega vanglakaristuse vältel, mis raskendavad kinnipeetavate ühiskonda naasmist. Teine peatükk annab ülevaate riskifaktorite ja retsidiivsuse vahelistest suhetest. Kolmandas peatükis käsitletakse taasühiskonnastamise olulisust ning MTÜ-de tegevust resotsialiseerimise protsessis. Empiirilises osas kirjeldatakse uuringu läbiviimiseks kasutatud metoodikat ning tuuakse välja uurimisel põhinevad tulemused.

Töö autor avaldab tänu käesoleva magistritöö juhendajale Anna Markinale ja intervjuul osalenud teenuse läbiviijatele ning teenuse klientidele, ilma kelle panuseta ei oleks töö valmimine olnud võimalik.

Märksõnad: sotsiaalne rehabilitatsioon, retsidiivsus, vangid, jätkutugi, mittetulundusühingud.

1. VANGLA KUI INSTITUTSIOON

Vabaduskaotusliku karistuse puhul on tegemist isiku põhiõiguste piiranguga. Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 20 kohaselt on igaühel õigus vabadusele ja isikupuutumatusel. Vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Vabaduse võtmine on lubatud üksnes juhul, kui see on vältimatult vajalik, seaduses selgelt ette nähtud, põhjendatud ning teostatud kooskõlas kehtiva õigusega.¹⁰ Vabaduskaotus ei võta isikult kogu vabadust, säilitades kinnipeetavale liikumisvabaduse nii vanglasiseselt kui ka erandina vanglaväliselt¹¹.

Vanglat saab määratleda kui kinnist asutust, kus kurjategijate massi püütakse mõjutada spetsiaalsete meetoditega¹². Vangla näol on tegemist totaalsete institutsiooniga. Vabaduses isikud magavad, mängivad ja töötavad erinevates kohtades, erinevate inimestega, erineva mõjuvõimu all ja ilma ratsionaalse plaanita. Elu vabaduses iseloomustab valikuvabadus ja vaheldusrikkus. Vangistuses toimub elu vastupidiselt. Kinnipeetavad töötavad ja magavad samas kohas, alluvad ühele kindlale võimule, on grupis teiste vangistatud isikutega ja tegutsevad eesmärgiga täita neile vangla poolt ettenähtud ülesandeid.¹³

Kinnipeetavate igapäevane elukorraldus toimub vastavalt päevakavale, milles nähakse ette äratus, loendused, hommikuvõimlemine, toitlustamise ajad, tööle- ja kooli saatmine ning õppimise ja töötamise ajad, samuti spordiüritusteks, telefonikõnedeks ja jalutuskäikudeks ette nähtud ajad¹⁴.

Kõiki vanglaid iseloomustab inimeste isikliku vabaduse piiramine, piiratud töövalik, umbisikulisus, sotsiaalne distants vanglaametnike ja valvurite ning vangide vahel¹⁵.

¹⁰ Ü. Madise jt (Koost). Eesti Vabariigi Põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. 4. parand. ja täiend. vlj. Tallinn: Juura 2017, http://pohiseadus.ee/public/EVPS_kommeteeritud_valjaanne_2017.pdf (12.02.2018).

¹¹ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. Eesti karistuspoliitika: Vabaduskaotuslikud karistused. Üleminek totalitaarriiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse. Tallinn: Juura 2004, lk 16.

¹² M. Laine. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Eesti Riigikaitse Akadeemia 1997, lk 111.

¹³ E. Goffman, pp 314.- https://is.muni.cz/el/1423/podzim2009/SOC139/um/soc139_16_Goffman.pdf (12.02.2018).

¹⁴ Vanglateenistus. Vangide näidispäevakava.- <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangla-naidispaevakava> (16.04.2018).

¹⁵ K. Arenberg. Kinnipeetavate elukvaliteet ja teenuste osa Pärnu vangla näitel. Uurimustöö. Pärnu: Tartu Ülikooli Pärnu Kolledž 2000.- http://raulpage.org/koolitus/uf_arenberg.html#12 (05.04.2018).

1.1. Vangistuse mõjud kinnipeetavale

Võttes kinnipeetavatelt vabaduse ja kontrolli oma elu üle, võivad ühed tõlgendada otsustusvõime puudumist kui enesest tulenevat võimetust hakkama saada, teised aga võtavad seda kui vangla poolset kiusamist ja reeglite peale surumist. Esimest tüüpi isikud võivad sellisel juhul langeda depressiooni, teised aga muutuda agressiivseks ning hakata süsteemi vastu võitlema. Süsteemi poolt põhjustatud stressi tõttu hakkavad kinnipeetavad vältima tulevikumõtteid ja otsima käitumisviise, mis nende elukorralduse vanglas mugavamaks teeksid.¹⁶ Cohen ja Taylor leidsid oma töös, et vangla põhjustab isikutele ebakindlust ja lootusetust tuleviku ees¹⁷.

Olles allutatud süsteemile, hakkavad kinnipeetavad prisoniseeruma. Donald Clemmer on defineerinud prisoniseerumist kui indiviidi vanglakogukonnaga liitumise ja selle subkultuuri järkjärgulise omandamise protsessi, mis korreleerub eelkõige vanglas oldud ajaga. Prisoniseerumist mõjutavateks teguriteks on:

- leppimine madala sotsiaalse rolliga;
- informatsiooni kogumine vanglaorganisatsiooni kohta;
- uute söömis-, riietumis-, ja magamisharjumuste omandamine;
- kohapealse keelekasutuse omaksvõtt;
- soov saada vanglas privileege.¹⁸

Alates vangistusse sattumisest takistab vabadusekaotus kinnipeetavat jätkamast oma senist elu. Kinnipeetav satub uude keskkonda, mistõttu kaotab ta kontaktid ja suhted oma varasemate tuttavatega ja perekonnaga, vanad kontaktid asenduvad kaaskinnipeetavatega.¹⁹

Erinevad uuringud on näidanud, et vangistus avaldab mõju isiku vaimsele- ja füüsilisele tervisele. Kõige tuntuim eksperiment antud valdkonnas on „Stanford Prison experiment“. 1971. aastal läbi viidud katses jagas Philip Zimbardo 24 isikut kahte gruppi, kellest 12 isikut moodustasid kinnipeetavad ja 12 isikut vangivalvurid. Eksperiment kestis kaks nädalat. Esimesed muutused leidsid aset vähem kui 36 tunniga, peale mida tuli vabastada üks katses osaleja, kuna isik langes depressiooni ja temas hakkasid esinema raevuhood. Järgneva kolme

¹⁶ Effects of long-term incarceration.- John Howard Society of Alberta 1999, p 11.- <http://www.johnhoward.on.ca/wp-content/uploads/2014/09/jhs-alberta-report-effects-of-long-term-incarceration.pdf> (16.04.2018).

¹⁷ S. Cohen, L. Taylor. Psychological survival: The Experience of Long-Term Imprisonment. Baltimore: Penguin Books 1972.

¹⁸ J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2000, lk 263.

¹⁹ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak, lk 16.

päeva jooksul vabastati veel kolm vang, kuna ka nemad hakkasid näitama ärevuse ja depressiooni sümptomeid. Viies vang vabastati, kui tal tekkis üle keha lööve.²⁰ Sama on kinnitanud ka teised uuringud mis näitasid, et vangistus põhjustab kinnipeetavatele ärevust, tekitab unehäireid, depressiooni ja põhjustab isikute enesesse sulgumist²¹.

Lisaks vaimsele- ja füüsilisele tervisele avaldab vangistus mõju ka isiku majanduslikule olukorrale. Viibides vanglas, ei saa isik töötada enam oma varasemal erialal ning kaotab oma töökoha²². Vabaduses senini tehtud töö asendub vangis tehtava tööga, mis jaguneb majandus- ja tootmistööks²³. Kinnipeetavad ei saa enamasti vanglas erialast tööd, siis ajaga erialaseks tööks vajalikud oskused unustatakse.²⁴

Juhul, kui kinnipeetav vangis töötab, läheb töö eest makstav tasu tema vabanemisefondi. Vabanemisefondi laekub raha nii vangi teenitud töötasu kui ka talle lähedastelt saadud raha arvelt. Täistööajaga ajatööl töötava kinnipeetava töötasu alammäär vangla pakutaval töö on 95,87 eurot kuus.²⁵ Süüdimõistetud puhul jäetakse kõigest tema isikuarvele laekuvatest summadest 50% rahaliste nõuete täitmiseks ning 20% hoiustatakse vabanemistoetusena²⁶.

Vangistuses viibimisega omandab kinnipeetav ühiskonna silmis teatud identiteedi. Sildistamine raskendab vabanedes töö leidmist, kuna paljud tööandjad ei soovi palgata endisi kurjategijaid. Samuti on mitmetes avaliku sektori töölevõtmise nõueteks isiku laitmatu minevik. Seega on kuriteo toime pannud isikutel raske leida tööd nii puudulike oskuste kui ka kriminaalse mineviku tõttu.²⁷

Isolatsiooni tõttu ühiskonnast on kinnipeetavatel liialt kõrged ootused oma edaspidise elu kohta ja seatakse endale vabanemiseks ebarealistlikud eesmärgid. Eriti mõjutab see kinnipeetavaid, kes on olnud pikalt vangistuses. Vabanedes seisavad nad silmitsi ühiskonnaga, mis on väga palju muutunud võrreldes vangistuseelse ajaga. Tehnika suure

²⁰ P.G. Zimbardo. Stanford Prison Experiment. The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil, p 1-2.- <http://www.stcs.k12.oh.us/Downloads/Stanford%20Prison%20Experiment.pdf> (13.02.2018).

²¹ A. Liebling, S. Maruna (Ed). The Effects of Imprisonment. London; New York 2006, p 15.

²² C. Visser, S. Debus, J. Yahner. Employment after Prison: A Longitudinal Study of Releasees in Three States.- Urban Institute. Justice Policy Center 2008, p1.- <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/32106/411778-Employment-after-Prison-A-Longitudinal-Study-of-Releasees-in-Three-States.PDF> (19.04.2018).

²³ Vanglateenistus. Tööhõive.- <http://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/toohoive> (22.02.2018).

²⁴ J. V. Roberts, M. Jackson. Boats against the Current: A Note on the Effects of Imprisonment.- Law and Human Behavior 1991, Vol 15, No 5, pp 558.- <https://www-jstor-org.ezproxy.utlib.ut.ee/stable/pdf/1393958.pdf?refreqid=excelsior:03b7060a0a157e41ab2fd0c96d9e25d6> (19.04.2018).

²⁵ Kinnipeetava töötasu määrad, arvutamise ja maksmise kord.- RT I 2000, 89, 582; §2 lg 2.

²⁶ Vanglateenistus. Raha kandmine.- <http://www.vangla.ee/et/suhtlemine-vangiga/raha-saatmine> (16.04.2018).

²⁷ J. Travis, J. Petersilia. Reentry Reconsidered: A New Look at an Old Question.- Crime & Delinquency 2001, Vol 47, Issue 3, pp 304.- <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0011128701047003001> (20.02.2018).

arengu tõttu on nad jäänud ilma oskustest, mis on vajalikud igapäevaseks asjaajamiseks ja töö leidmiseks.²⁸ Puuduvad elementaarsed arvuti kasutamise oskused, kuna vangistuses on arvuti ja interneti kasutamine keelatud. Kinnipeetavatele on interneti kasutamine vanglas keelatud, sest kontrollimatu interneti kasutamine võib seada ohtu nii vangla, kui ka väljaspool vanglat viibivate isikute julgeoleku. Kinnipeetaval on õigus kasutada ainult vangla poolt kohandatud arvutit, millega võimaldatakse vangidele õigusaktidega tutvumine.²⁹

Infot välismaailmas toimuva kohta saavad kinnipeetavad üksnes lugedes üleriigilisi päevalehti ning ajakirju, külastades raamatukogu ning jälgides raadio- ja televisioonisaateid, mis võimaldab kinnipeetaval olla kursis päevakajaliste uudistega.³⁰

Gresham Sykes on oma uuringus välja toonud viis vangistuse mõju isikule. Mõjudeks on vabaduse kaotus, isiku ilma jätmine isiklikest asjadest ja teenustest, seksuaalne frustratsioon, isiku enesevabaduse ning turvatunde kadu. Antud mõjud ohustavad vangide eneseväärikust ja eneseteadvust.³¹

Seega avaldab vangistus mõju kinnipeetava vaimsele- ja füüsilisele tervisele, tema toimetulekuvõimele ja sotsiaalsetele suhetele.

²⁸ S. Simmons. The Challenges of Prisoner Re-Entry Into Society.- School of Social Work 2016.- <https://socialwork.simmons.edu/blog/Prisoner-Reentry/> (11.04.2018).

²⁹ Vanglateenistus. Keelatud esemete ja ainete loetelu seletuskiri, punkt 7.1.26.- <http://www.vangla.ee/et/keelatud-esemed-ja-ained/keelatud-esemete-ja-ainete-loetelu-seletuskiri> (16.04.2018).

³⁰ *Ibid.*, punkt 2.1.22.

³¹ G. M. Sykes, pp 288.- <http://psychology.beauchamp.org.uk/wp-content/uploads/2014/06/painsofimprisonment.pdf> (22.02.2018).

1.2. Vangistuse funktsioonid

Kriminaalõigussüsteemis on välja kujunenud kaks põhilist mõtlemisviisi- klassikaline ja rehabiliteeriv mõtlemine. Klassikaline mõtlemine pooldab seda, et kurjategija peab kandma karistust, mille ta on ära teeninud. Vangla ülesanne seisneb seejuures eranditult kuriteo heastamises ja kättemaksus. Rehabiliteeriv suund on veendumusel, et vangla ise ei suuda kuritegevust ära hoida, kuid on hea koht rehabilitatsiooni ja sotsialiseerimisabinõude rakendamiseks.³²

J. Saar on välja toonud neli karistamise funktsiooni:

- 1) Rehabiliteerimine, resotsialiseerimine- tähendab isiku ettevalmistamist eluks vabaduses ning seaduskuuleka isiksuse taastamist.
- 2) Kättemaks- kättemaks on õigustatud, kuna isik on teinud midagi seadusvastast ja seega tähendab karistus seadusvastasele teole proportsionaalse valuga vastamist.
- 3) Hirmutamise, ennetamise, ärahoidmise- funktsiooni eesmärgiks on eeldus, et ebameeldiv tagajärg aitab ära hoida kuritegude toimepanemist tulevikus. Kartes karistust, jätab isik kuriteo toime panemata.
- 4) Isoleerimine- isoleerides inimese, ei ole tal võimalik toime panna ka uusi kuritegusid, või on see vähem tõenäoline. Isoleerimine ei välista siiski kuritegude toime panemist vangistuses viibides.³³

Michael Foucault leiab, et vangla esmane ülesanne on isolatsioon, mille käigus süüdimõistetud eraldatakse välismaailmast ja seega ka kõigest sellest, mis pani teda seadust rikkuma. Samuti aitab isolatsioon eraldada kinnipeetavat isikutest, kes tõukasid teda kuritegusid toime panema. Teise eesmärgina nägi ta lahendust vangis tehtavas töös. Kui varasemalt vabaduses toimetas isik ebakorrapäraselt, siis vanglas tehtav rutiinne töö annab isikule teatud kindluse ning rahulduse. Kolmandaks leidis ta, et vangla hakkab lisaks kohtuotsuse täitjana toimima ka karistuse määrajana.³⁴

Vaatamata sellele, et kinnipeetav eraldatakse isikutest, kes tõukasid teda kuritegusid toime panema, pannakse ta kokku elama teiste kinnipeetavatega. Vangistuses ei ole keelatud isikutel omavaheline suhtlus ja kinnipeetavatel pole piisavalt tegevust, millega oma päevi sisustada.

³² M. Laine, lk 132.

³³ J. Saar, lk 249-250.

³⁴ M. Foucault. Valvata ja karistada: vangla sünd. S. Ombler (Toim). Tartu: Ilmamaa 2014, lk 340-351.

Seetõttu räägitakse omavahel ka toimepandud kuritegudest, mis annavad kinnipeetavatele uusi teadmisi ja ideid. Mõningad kinnipeetavad hakkavad juba vangistuse ajal planeerima uusi kuritegusid, mida vabanedes toime panna.³⁵

Tänapäeva vanglakaristuse rehabiliteeriv funktsioon väljendub kinnipeetavate käitumise ja mõtlemise mõjutamises. Vangla rehabiliteeriv funktsioon tuleneb juba Vangistusseadusest. Vangistusseaduse § 6 lg 1 kohaselt on vangistuse täideviimise eesmärgiks kinnipeetava suunamine õiguskulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine.³⁶ Nende eesmärkide täitmiseks võimaldatakse kinnipeetavatele töö ja hariduse omandamine ning osalemine mitmetes sotsiaalprogrammides³⁷.

Vangistusseaduse § 57 kohaselt on vanglas tehtava sotsiaalhoolekande eesmärk aidata kinnipeetaval säilitada ja luua sotsiaalselt olulisi ja positiivseid kontakte väljaspool vanglat, suurendada tema iseseisvat toimetulekuvõimet ning mõjutada teda õiguskulekalt käituma.³⁸

Taasühiskonnastamisele suunatud programmid põhinevad juhtumipõhisel korraldusel. Sekkumised aitavad isikutel omandada vajalikke oskusi ühiskonnas toimetulekuks ja keskenduvad kriminaalse käitumise riskifaktoritele. Programmid aitavad luua vabaduses vajalikke kontakte ja suhteid.³⁹

Tavaliselt põhjustavad õigusvastast käitumist inimese isiklikud ja sotsiaalsed probleemid, siis hõlmab sotsiaalne rehabilitatsioon nii vangi isiklikke, majanduslikke kui ka õiguslikke küsimusi⁴⁰.

Vangla taasühiskonnastamistööd võib iseloomustada vastuvõtu-, põhi- ja vabastamisjärgu kaudu. Vastuvõtujärgus asetatakse rõhk perekonna turvalisusele, võimalusele säilitada töökoht ning vajadusele kindlustada vara. Tehakse kindlaks vangi alkoholi- ja

³⁵ M. Neminski. The Professionalization of Crime: How Prisons Create More Criminals, pp 83.- <https://www.bu.edu/av/core/journal/xxiii/Neminski.pdf> (19.04.2018).

³⁶ Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376... RT I 07.02.2017.

³⁷ Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine.- <http://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (20.02.2018).

³⁸ Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376... RT I 07.02.2017.

³⁹ C.T. Griffiths, Y. Dandurand, D. Murdoch. The Social Reintegration of Offenders And Crime Prevention. Canada: National Crime Prevention Centre 2007, p 5.- <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/scl-rntgrtn/scl-rntgrtn-eng.pdf> (19.02.2018).

⁴⁰ Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine.- <http://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (20.02.2018).

uimastiprobleemid, kutseoskused ja töökogemus ning soov omandada vanglas haridust. Selle info põhjal koostatakse vangile individuaalne täitmiskava.⁴¹

Individuaalne täitmiskava on kinnipeetava karistuse ja karistusjärgse kinnipidamise täideviimise programm, milles esitatakse kinnipeetava kriminogeensete riskide vähendamise abinõud ning nende rakendamise ajagraafik⁴². Täitmiskava koostamise ja rakendamise eesmärk on suunata kinnipeetavat õiguskuulekale käitumisele läbi kriminogeensete riskide maandamise. Toetada kinnipeetava arengut haridustaseme tõstmise ning kutse-, töö- ja sotsiaalsete oskuste täiendamise kaudu ning tõsta kinnipeetava iseseisvat õiguskuulekat toimetulekuvõimet vabaduses⁴³.

Selleks, et koostada isikule tema kriminogeensetele riskidele vastav tegevuskava, on vajalik riskid määratleda. Selleks kasutatakse Eesti vanglates riskihindamist. Riskihindamine on vahend, mille toel on võimalik välja selgitada kuritegeliku käitumise põhjused ning uue kuriteo toimepanemise tõenäosus ja ohtlikkus ning tegevused, millega mõjutada süüdimõistetut käituma õiguskuulekalt.⁴⁴

Riskihindamise käigus hinnatakse kinnipeetava kuritegelikku käitumist, eluaset, tööd, haridust, majanduslikku toimetulekut, suhteid, sõltuvust, tervist, emotsionaalset seisundit, mõtlemist, käitumist, hoiakuid ja ohtlikkust. Seejärel koostatakse tegevuskava, mis aitab maandada riskihindamise käigus tuvastatud riske.⁴⁵

Põhijärgus osutatakse vangile õigusabi sotsiaalküsimustes, toetatakse tema suhete säilimist või taastamist pereliikmetega, aidatakse luua või säilitada kontakte tööandjaga, toetatakse õpinguraskuste ületamisel.⁴⁶

⁴¹ Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine.- <http://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (20.02.2018).

⁴² Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend.- RT I 2008, 43, 586... RT I, 09.07.2011, 14; § 1. (edaspidi Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise...)

⁴³ *Ibid.*- § 1, lg 2.

⁴⁴ M. Grünberg. Kriminogeensete riskide hindamine: vanglateenistuse õpik. Tallinn: Justiitsministeerium 2013, lk 5.

⁴⁵ Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise...; § 3 lg 4.

⁴⁶ Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine.- <http://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (20.02.2018).

2. RETSIDIIVSUST MÕJUTAVAD TEGURID

Taasühiskonnastumine on keeruline paljudele õigusrikkujatele, kuna vabanedes seisavad nad silmitsi korraga mitmete väljakutsetega⁴⁷. Esiteks on paljudel probleeme töö leidmisega, mis on tingitud madalast haridustasemest ja vähestest erialastest oskustest. Oskused, mis olid enne vangistust, on aja tõttu ununenud⁴⁸. Teiseks võib esineda vaimseid- ja sotsiaalseid probleeme. Kinnipeetavad tunnevad vabanedes ühiskonna survet, mis on seotud nende kriminaalse sildistamisega⁴⁹. Olenevalt vangistuse pikkusest on maailm, kuhu nad sisenevad, palju muutunud. Keskmise vangistuse pikkus Eestis on 20,1 kuud ning selle ajaga toimuvad tänapäeva maailmas mitmed arengud ning edasiminekid⁵⁰.

Retsidiivsuse vähendamine nõuab sekkumisi, mis on suunatud riskifaktoritele, mis muudavad isikutele ühiskonda naasmise keeruliseks. Teatud riskifaktorid on dünaamilised, mis tähendab, et neid saab mõjutada. Teised riskifaktorid on staatilised ehk sellised, mis ei ole muudetavad.⁵¹ Dünaamilised riskifaktorid on näiteks elukoht, töökoht ja suhtumine. Staatilised on kriminaalne minevik ja vanus. Resotsialiseerimise kontekstis on tegevused suunatud dünaamilistele faktoritele.⁵²

Selleks, et vanglast vabanejat edukalt taasühiskonnastada ja vähendada tema retsidiivsust, tuleb tegeleda tema kriminogeensete vajadustega. Vajalik on määratleda riskitegurid, mis tehakse kindlaks riskihindamise käigus. Vanglast vabanejate retsidiivsust ja vangistusjärgset toimetulekut mõjutavad riskifaktorid on eelkõige kriminaalsed hoiakud, kriminaalsed

⁴⁷ S. Maruna. Desistance from Crime and Explanatory Style: A New Direction in the Psychology Reform. - Journal of Contemporary Criminal Justice 2004, Vol 20, Issue 2. - <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1043986204263778> (20.02.2018).

⁴⁸ R. P. Seiter, K. R. Kadela. Prisoner Reentry: What Works, What Does Not, and What Is Promising. - Crime & Delinquency 2003, Vol 49, Issue 3. - <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0011128703049003002> (22.02.2018).

⁴⁹ D. Pager. The Mark of Criminal Record. - American Journal of Sociology 2003, Vol 108, No 5. The University of Chicago Press, pp 961. - [http://www.public.asu.edu/~gasweete/crj524/readings/04-05%202003-Pager%20\(mark%20of%20a%20criminal%20record\).pdf](http://www.public.asu.edu/~gasweete/crj524/readings/04-05%202003-Pager%20(mark%20of%20a%20criminal%20record).pdf) (23.02.2018).

⁵⁰ M. F. Aebi, M. M. Tiago, C. Burkhardt. Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE I- Prison Populations. University of Lausanne, Switzerland 2017, p 111. - http://wp.unil.ch/space/files/2017/04/SPACE_I_2015_FinalReport_161215_REV170425.pdf (19.04.2018).

⁵¹ G. Harper, C. Chitty (Eds). The impact of corrections on re-offending: a review of `what works`. Third Edition. London, UK: Home Office, Research Development and Statistics Directorate 2005, p 9. - <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110221083324/http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs04/hors291.pdf> (23.02.2018).

⁵² Kriminaalpoliitika. Riski-vajaduse-vastavuse mudel. - <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/riski-vajaduse-vastavuse-mudel> (20.02.2018).

kaaslased, ainete kuritarvitamine, haridus, tööhõive, puudulikud probleemilahendus- ja sotsiaalsed oskused, meelelahutusharjumused, töö ja perekond.⁵³

Kui antud riskifaktoritele vanglas või vanglast vabanedes tähelepanu ei pöörata, on tõenäoline, et vabaneja paneb toime uue kuriteo.

2.1. Töö- ja elukoht

Töökoht on kriitiline element edukaks taasühiskonnastumiseks. Uuringud on näidanud, et inimese kriminaalne käitumine on seotud töö olemasolu või selle puudumisega. Töötust seostatakse kõrgema kuritegevuse tasemega.⁵⁴ Töö ja kuritegevuse vahelist suhet aitab mõista majandusliku valiku teooria (*economic choice theory*). Selle teooria kohaselt teevad isikud valikuid legaalse ja illegaalse töö vahel vastavalt nende tulususele. Kui seaduslik töö tagab väiksemat kasu kui illegaalne töö, siis võivad isikud asuda kriminaalsele teele. Majandusliku valiku teooria aitab mõista töö seost ka selliste kuritegudega, mis majanduslikku kasu ei paku. Vägivallakuritegude poolt vaadelduna annab töökoht isikule kasu, mida saab vangistuses kaotada, ehk sattudes vangistusse, kaotab isik sissetuleku ja minetab tööks vajalikud oskused. Võimalus midagi kaotada hoiab isikuid kuritegudest eemal.⁵⁵

Sildistamise teooria kohaselt isikud, kes osalevad kriminaalses tegevuses omandavad sildistused nii teiste kui ka enda silmis. Teooria toob välja seose töö ja sildistamise vahel, mille kohaselt on kuritegevuslikust käitumisest raskem loobuda juhul, kui isiku kohta on tehtud kanne karistusregistrisse.⁵⁶ Kõigil vangistatud isikutel on karistusregistris kanne, mida on võimalik tööandjal näha, see muudab isikud tööandjale vähem atraktiivsemaks. Isegi kui töö leitakse, teenitake keskmiselt 30% vähem võrreldes isikutega, kellel kriminaalkaristus puudub.⁵⁷

⁵³ Kriminaalpoliitika. Riski-vajaduse-vastavuse mudel.- <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/riski-vajaduse-vastavuse-mudel> (20.02.2018).

⁵⁴ J. Petersilia. When prisoners come home: parole and prisoner reentry. Oxford: Oxford University Press 2003, p 40.

⁵⁵ S.D. Bushway, P. Reuter. Labor Markets and Crime Risk Factors. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh, D. MacKenzie (Eds). Evidence based on crime prevention . New York: Routledge 2002, pp 200-
<http://faculty.publicpolicy.umd.edu/sites/default/files/reuter/files/bushway-reuter-evidence-based.pdf>
(22.02.2018).

⁵⁶ University of Minnesota Duluth. Labeling theory.-
<https://www.d.umn.edu/~bmork/2306/Theories/BAMlabeling.htm> (23.02.2018).

⁵⁷ J. Petersilia, p 40.

Uuringud on näidanud, et endised vangid, kellel on õnnestunud leida ametlik töö, kus makstakse keskmisest kõrgemat palka, panevad uue kuriteo toime vähemtõenäolisemalt kui need, kellel töö puudub või on taoline töö madalalt tasustatud⁵⁸.

Vangistusseadusest tulenevalt on kinnipeetav kohustatud töötama, välja arvatud juhtudel, mil seda ei luba vanus, tervis või hariduse omandamine.⁵⁹ See on vajalik, et kinnipeetavad ei kaotaks oma tööharjumust.

Lisaks sildistamisele võib töö leidmist raskendada madal haridustase või puudulikud oskused. Hariduse ja retsidiivuse vahelist suhet on uuritud põhjalikult ning leitud, et mida kõrgem on isiku haridustase, seda vähemtõenäolisem on tema teistkordne seaduserikkumine.⁶⁰ Majandusliku valiku teooria aitab seost selgitada sellega, et haritud inimestel on kuritegu toime pannes kaotada rohkem kui madala haridustasemega isikutel. Kõrgema haridustasemega isikud langetavad ratsionaalsemaid otsuseid ning ka nende sissetulek on kõrgem. Kõrgem sissetulek muudab legaalse töö võrreldes illegaalsega tasuvamaks.⁶¹ Vangla võimaldab kinnipeetavatel omandada põhi-, kesk- ja kutseharidust, kuid hariduse omandamine erinevalt töö tegemisest ei ole kohustuslik. Hariduse omandamine toimub töö tegemisega paralleelselt, mistõttu peab kinnipeetav valima, kas tema jaoks on tähtsam teha tööd või omandada haridust.⁶²

Kontrolli teooria (*control theory*) kohaselt rakendab töö isiku üle sotsiaalset kontrolli. Töökoha puudus lõhub inimese positiivseid sotsiaalseid sidemeid, mis omakorda suurendab isiku tõenäosust pöörduda kuritegelikule teele. Tööd nähakse kui sotsiaalsete sidemete ehitamise vahendit ja töötus põhjustab seega kuritegevust.⁶³

⁵⁸ J. Petersilia, p 41.

⁵⁹ Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376... RT I 07.02.2017; § 37 lg 1-2.

⁶⁰ D. B. Wilson, D.C. Gottfredson, S.S. Najaka. School-Based Prevention of Problem Behaviors: A Meta-Analysis.- Journal of Quantitative Criminology 2001, Vol 17, No 3, pp 250.- <https://ccjs.umd.edu/sites/ccjs.umd.edu/files/pubs/Wilson%20et%20al%202001.pdf> (21.02.2018).

⁶¹ D. P. Farrington jt. Criminal careers up to age 50 and life success up to age 48: new findings from the Cambridge Study in Delinquent Development. 2nd edition. Home Office Research, Development and Statistics Directorate 2006, p 5.- http://www.crim.cam.ac.uk/people/academic_research/david_farrington/hors299.pdf (20.02.2018).

⁶² Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376... RT I 07.02.2017; § 34 lg 5.

⁶³ W. W. Julius. Social theory and the concept 'underclass'. In: K-S. Rehberg (Ed.) ; Deutsche Gesellschaft für Soziologie (DGS) (Ed.) : Soziale Ungleichheit, kulturelle Unterschiede: Verhandlungen des 32. Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Soziologie in München. Teilbd. 1 und 2. Frankfurt am Main : Campus Verl 2006, pp 96.- https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/17606/ssoar-2006-wilson-social_theory_and_the_concept.pdf?sequence=1 (24.02.2018).

Inglismaal läbi viidud uuringu tulemusena leiti, et varavastane süütegude toimepanemine oli seotud töötuse määra tõusude ja langustega ⁶⁴.

Kuritegevuse ja töö suhet on palju uuritud ning leitud, et töökoht vähendab isikute kriminaalset käitumist, siiski ei ole see arvamus kõigi poolt aktsepteeritav. Sampson ja Laub leiavad, et töökoha olemasolu iseenesest ei oma kuritegelikul käitumisel mingit rolli, vaid töö leidmiseks vajalik mõtteviis eelkõige pühendumus, vastutus ja stabiilsus aitavad isikutel rikkumisi vältida ⁶⁵.

Töö leidmist raskendab endiste vangide vähene motivatsioon tööle asuda. Vangist vabanedes on neil tasumata suured võlad, mis on antud kohtutäiturile sissenõudmiseks. Asudes ametlikult tööle, võimaldab see kohtutäituritel kinni pidada palgast summad nõuete katteks. Sellisel juhul ei jää isikule kätte piisavalt vahendeid selleks, et leida endale elukoht. ⁶⁶

Esimene vajadus vangist vabanedes on leida endale majutus- või elukoht. Elukoha leidmisel on mitmeid probleeme. Esiteks pole enamasti äsja vabanenud isikul piisavalt majanduslikke vahendeid selleks, et leida endale elukoht. Teiseks ei pruugi isikutel olla enam kontakte vanematega, tuttavatega või perekonnaga, kes oleksid neid nõus enda juures majutama. Antud põhjustel jäävad paljud vangist vabanenud isikud kodutuks või pöörduvad uuesti kriminaalsele teele. ⁶⁷

Elukoht on oluliseks kriteeriumiks ka tingimise ennetähtaegse vabanemise otsustamisel. Juhul, kui isikul elukoht puudub või elukoht ei ole sobiv, kinnipeetavat ennetähtaegselt ei vabastata. ⁶⁸

Mitmed uuringud on kinnitanud, et vangid kaotavad vangistuse tõttu oma elukoha. Inglismaal läbi viidud uuringust selgus, et ainult 56% vangistatud meestest teadsid, kuhu nad peale vabanemist elama asuvad ⁶⁹.

⁶⁴ D. P. Farrington jt, p 5.- http://www.crim.cam.ac.uk/people/academic_research/david_farrington/hors299.pdf (20.02.2018).

⁶⁵ S.D. Bushway, P. Reuter, pp 203.- <http://faculty.publicpolicy.umd.edu/sites/default/files/reuter/files/bushway-reuter-evidence-based.pdf> (22.02.2018).

⁶⁶ Kriminaalpoliitika. Mis on jätkutugi vanglast vabanejale?- <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/jatkutugi> (19.04.2018).

⁶⁷ J. Travis, A. L. Solomon, M. Waul. From Prison to Home: The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry. Northwest Washington DC: The Urban Institute 2001, p 35.- http://webarchive.urban.org/UploadedPDF/from_prison_to_home.pdf (24.02.2018).

⁶⁸ Karistusseadustik.- RT I 2001, 61, 364... RT I, 30.12.2017, 29; §76 lg 4.

⁶⁹ R. Grimshaw. `A Place to Call Your Own: Does Housing Need Make a Difference to Crime?`. - Criminal Justice Matters 2002, Vol 50, No 1, pp 9.- <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/09627250208553406.pdf> (22.02.2018).

Banks ja Fairhead leidsid uuringus lühiajalise vangistuse kohta, et 66% endistest vangidest, kellel puudus elukoht, panevad suurema tõenäosusega toime uue rikkumise võrreldes nendega, kellel oli elukoht olemas. Kõige suurem retsidiivsuse risk oli isikutel, kellel polnud koheselt vabanedes elukohta, nendest pani uue kuriteo toime 76%.⁷⁰

Inglismaal läbi viidud uuringus selgus, et 60%-il vangidest aitaks elukoht korduvat kuritegelikku käitumist vähendada. Isikud, kes olid juba vangistuses mitmendat korda väitsid, et elukoht on kõige suurem riskifaktor. Narkosõltuvuses vangid leidsid, et kindel elukoht aitaks neil sõltuvusest vabaneda ja tulevikus kuritegude toimepanemise lõpetada. Suurim retsidiivsuse määr oli isikutel, kes olid juba enne vangistust kodutud.⁷¹

Töö ja elukoht omavad vabaneja retsidiivsuses olulist osa. Juhul kui kinnipeetav ei leia endale elukohta ja tööd, suureneb tema retsidiivsuse risk. Töö ja elukoha probleemid on omavahel seotud selliselt, et kui vabaneja ei leia tööd, ei saa ta ka hankida elukohta. Kui vabanedes pole isikule tagatud kohene majutuskoht, ei saa ta ka hakata otsima tööd.

2.2. Alkohol ja narkootikumid

Alkohol on seotud kuritegevusega mitmel erineval viisil. Murdoch võrdles 26 erinevat uuringut 11-nest erinevast riigist ja leidis, et 62% vägivaldsetest kurjategijatest olid kuriteo toimepanemise ajal joobes.⁷² Uimastite või alkoholi kasutamine mõjutab isiku kognitiivseid protsesse nagu otsuste tegemist ja riskide tajumist. Veel võib see mõjutada teisi kuritegevuse bioloogilisi, arengulisi ja sotsiaalseid riskifaktoreid.⁷³ Vaatamata sellele ei saa öelda, et alkoholi tarbimine iseenesest oleks kuriteo toimepanemise põhjuseks. Antud väidet toetab uuring, mille kohaselt teatud tingimustes olid alkohoolikud hoopis vähem agressiivsed⁷⁴.

⁷⁰ E. Baldry jt. Ex-prisoners and accommodation: what bearing do different forms of housing have on social reintegration for ex-prisoners?.- Australian Housing and Urban Research Institute Positioning Paper 2002, No 27, p 10.-

https://www.ahuri.edu.au/__data/assets/pdf_file/0022/2767/AHURI_Positioning_Paper_No27_Ex_prisoners_and_accommodation.pdf (22.02.2018).

⁷¹ K. Williams, J. Poyser, K. Hopkins. Accommodation, homelessness and reoffending of prisoners: Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) survey. Ministry of Justice 2012, p 5.- <https://www.gov.uk/government/publications/accommodation-homelessness-and-reoffending-of-prisoners> (15.02.2018).

⁷² K. S. Williams. Textbook on criminology. 7th Edition. Oxford: Oxford University Press 2012, p 227.

⁷³ R. B. Felson, J. Staff. The Effects of Alcohol Intoxication on Violent Versus Other Offending.- Criminal Justice and Behavior 2010, Vol 27, No 12, pp 1343.- <https://richardfelson.files.wordpress.com/2013/06/alcohol-inmates.pdf> (25.02.2018).

⁷⁴ *Ibid.*

Tihti käivad alkohol, narkootikumid ja kuritegevus koos, kuid ei ole suudetud tuvastada, kas alkoholi tarvitamine on kuritegevuse ajendiks või tulemuseks või mõjutasid kuritegu kolmandad tegurid. Uimastite ja kuritegevuse seoste kohta on välja pakutud kolm suuremat põhimõttelist teooriat:

- põhjuslik seos- kuritegevus põhjustab tarvitamist või tarvitamine põhjustab kuritegevust;
- ühise kõrvalteguri mõju- mingi kolmas tegur põhjustab nii kuritegevust kui ka tarvitamist samal ajal;
- mittepõhjuslik seos- tarvitamine ja kuritegevus on seotud, aga seos pole põhjuslik.⁷⁵

Narkootikumide tarbimisel on sarnased efektid alkoholiga ning kerkivad üles küsimused narkootikumide mõjudest inimese kuritegelikule käitumisele. Erinevalt alkoholist on karistusseadustikus toodud narkootikumidega seonduvad kuriteod, mis seisnevad narkootikumide käitlemises, valmistamises ja levitamises⁷⁶. Seega on narkootikumidega seonduv juba kuritegu iseeneses.

Sõltuvus kahjustab isikut ennast ja toob kahju ka teistele. Narkootikumide jaoks raha hankimiseks hakatakse uuesti toime panema kuritegusid. Vargused on kõige sagedasemad kuriteod nii alkoholi, opioidide, stimulantide, kanepi ja teiste ainete regulaarsete tarvitajate seas.⁷⁷

Uuringud sõltuvuste kohta on näidanud, et vabanemisel tagasi pöördumine vanasse keskkonda ja vanade sõprade seltsi suurendab isiku uuesti sõltuvusse sattumise tõenäosust, kuna vanu sõpru ja keskkonda seostatatakse narkootikumide tarvitamisega, mistõttu suureneb isiku “nälg” erinevate ainete vastu. Kohene abi peale vabanemist aitab vähendada isikute retsiidiivsust ning uue sõltuvuse tekkimise võimalust.⁷⁸

Sõltuvus on paljudel vabanejatest. Eesti vanglates oli 2012. aasta kolmanda kvartali lõpus 896 sõltuvusdiagnoosiga isikut, kes moodustasid 27,7% vangide üldarvust⁷⁹. Kui sõltuvust ei ravita ja vabanejad ei saa piisavalt tuge oma perekonnalt, sõpradelt ega ühiskonnalt, siis on väga tõenäoline, et pannakse toime uus kuritegu. Ameerika Ühendriikides läbi viidud

⁷⁵ T. Bennett, lk 115.

⁷⁶ Karistusseadustik.- RT I 2001, 61, 364... RT I, 30.12.2017, 29; §183-§190.

⁷⁷ T. Bennett, lk 113.

⁷⁸ J. Travis, A.L. Solomon, M. Waul, p 27.-

http://webarchive.urban.org/UploadedPDF/from_prison_to_home.pdf (24.02.2018).

⁷⁹ Narkomaania ennetamise riikliku strateegia aasrani 2012 lõpparuanne. Tervise Arengu Instituut, lk 9.- http://www.tai.ee/images/PDF/NERS_lopparuanne.pdf (20.04.2018).

uuringus leiti, et 60- 80% sõltlastest panid toime uue kuriteo ja 95% hakkasid peale vabanemist uuesti narkootikume või alkoholi tarvitama.⁸⁰

Vangistuses ei vabane kinnipeetavad sõltuvusest, sest sõltuvusest vabanemiseks peab olema isiku tahe. Vanglas ei tarvitata sõltuvusaineid lihtsalt nende kättesaadavuse piiratud tingituna. Vabanedes hakatakse uuesti tarvitama, mis viib uute kuritegude toimepanemiseni.

2.3. Sotsiaalsed suhted- ja oskused

Vangistuseseaduse § 23 lg 2 kohaselt soodustab vanglateenistus kinnipeetava vanglavälist suhtlust, sest väliskontaktid on kinnipeetava resotsialiseerimise lahutamatu ja vältimatu tingimus. Sellega tagatakse ka kinnipeetava lähedaste õigustatud huvi temaga suhelda.⁸¹

Elukaaslase olemasolu võib anda vangist vabanenud isikule emotsionaalset tuge, kohese elukoha võimaluse, motivatsiooni pingutada ning finantsilist abi kuniks leitakse töö. Kuid probleemid suhetes võivad tekitada olukordi, mis soodustavad perevägivalda, mõnuainete kuritarvitamist ja majanduslikku survet. Uuringud, mis on viidud läbi perekonna ja kuritegevuse vahelistest seostest näitavad, et vangid, kes säilitavad vangistuse vältel tugevad sidemed perekonnaga integreeruvad lihtsamalt tagasi ühiskonda ning isikud, kes võtavad peale vabanemist omaks abikaasa või lapsevanema rolli, on edukamad võrreldes nendega, kes seda ei tee. Hirm olla perekonnast uuesti lahutatud ning võimetus nende eest hoolitseda võivad olla efektiivsed motivaatorid. See aga eeldab, et isikul on perekondlikud suhted korras ning ta täidab oma rolli.⁸²

Endised kurjategijad, kellel ei ole tugevaid perekondlikke sidemeid ja tugivõrgustikku on suurema retsidiivsuse riskiga. Perekondlikud suhted aitavad tugevdada vastupanu kriminaalsetele mõjutustele ja tagavad psühholoogilise toe ajal, mil isik ühiskonda siseneb. Samas uuringus leiti, et head perekondlikud suhted vähendasid retsidiivsuse riski.⁸³

⁸⁰ The Facts on Drugs and Crime in America.- National Association of Drug Court Professionals, p 1.- <https://www.nadcp.org/sites/default/files/nadcp/Facts%20on%20Drug%20Courts%20.pdf> (15.04.2018).

⁸¹ L. Madise, P. Pikamäe, J.Sootak. Vangistuseseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2014.

⁸² J. Petersilia, p 42.

⁸³ J. E. Cobbina, B.M. Huebner, M.T. Berg. Men, Women, and Postrelease Offending: An Examination of the Nature of the Link Between Relational Ties and Recidivism.- *Crime & Delinquency* 2012, Vol 58, Issue 3, p 334.- <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0011128710382348> (16.02.2018).

Isiku käitumist mõjutavad ka tema sõbrad ja kaaslased. Kaaslased võivad võimendada positiivset käitumist, kuid võimalikud on ka negatiivsed mõjutused. Kriminoloogias on sõprade mõju kuritegevusele põhjalikult uuritud. Aastaid läbi viidud uuringud näitavad, et kriminaalsed sõbrad mõjutavad isiku kriminaalset käitumist.⁸⁴

Sõprade mõju isikule on väiksem, kui mõjutataval isikul on kõrge enesekontroll ja kui tutvusringkond koosneb nii hälbeliselt kui ka seaduskuulekalt käituvatest inimestest. Kriminaalsete kaaslaste mõju isikute enda kuritegelikule käitumisele aitab selgitada erinevate seoste teooria. Antud teooria on välja töötanud Edwin H Sutherland. Teooria kohaselt on kuritegelik käitumine õpitud, see on õpitud interaktsioonis teiste inimestega kommunikatsiooni protsessis ning põhiline osa kuritegelikust käitumisest õpitakse väikegruppides.⁸⁵

Antisotsiaalseid iseloomuomadusi käsitletakse kirjanduses kui olulist kriminogeenset vajadust, mis kujutab endast pikaajalist, erinevates olukordades ühiskonna norme ja reegleid eiravat käitumist. Antisotsiaalsed iseloomujooned on riskantne meelelahutamine, vähene enesekontroll, agressiivne, kalk ja ebameeldiv käitumine. Antisotsiaalsed tunnetused on kuritegevust toetavad hoiakud ja väärtused, emotsionaalsel tasandil viha, kibestumis- ja põlgustunne.⁸⁶

Isikud, kellel esineb taolisi antisotsiaalseid tunnuseid, kalduvad 26% tõenäolisemalt retsidiivusele kui need, kellel antisotsiaalseid isikuomadusi ei ole⁸⁷.

Uuringud on näidanud, et mitmed sotsiaal- kognitiivsete oskuste puudujäägid on seotud kuritegude toimepanemisega. Puudulikud sotsiaalsed oskused ja probleemsed sotsiaalsed suhted kaaslastega võivad kaasa tuua mitmesuguseid kohanemiskursusi nagu näiteks hälbeline käitumine, kohanematus tööjõuturuga ning mitmesugused psühhiaatrilised probleemid (näiteks alkoholism).⁸⁸ Paljude kurjategijate impulsiivsus võib osutada probleemilahenduse oskuste puudumisele, mis võimaldaks neil adekvaatseid lahendusi leida. Kurjategijad on suletud uutele ideedele või teiste inimeste mõtetele. Nende mõtlemine on paindumatu, kitsas, mitmetähenduslikkuse suhtes sallimatu ja dogmaatiline. Impulsiivse käitumise tõttu

⁸⁴ J.J. Rokven. How friends' involvement in crime affects the risk of offending and victimization.- European Journal of Criminology 2017, Vol 14 (6), pp 698.-

<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1477370816684150> (20.02.2018).

⁸⁵ U.Traat, A. Markina. Üldkriminoloogia II. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2005, lk 13.

⁸⁶ Kriminaalpoliitika. Riski-vajaduse-vastavuse mudel.- <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/riski-vajaduse-vastavuse-mudel> (20.02.2018).

⁸⁷ A. O'Driscoll. Creating shared meaning: Narratives of youth violence, mindfulness, and counselling psychology. Doctor of Psychology 2011, p 36- <https://core.ac.uk/download/pdf/42628761.pdf> (22.02.2018).

⁸⁸ K.W.Merrell, pp 249.- https://www.ht.ut.ee/sites/default/files/ht/sotsiaalne_kompetentsus.pdf (18.02.2018).

otsustavad nad liiga kiiresti, nõustuvad mingi mõttega või heidavad selle kõrvale, pühendades otsusele vähe aega. Selliselt toimides ei suuda nad näha mõtte eeliseid ja puudusi. Nad ei suuda suhetes teiste inimestega probleemide olemasolu või kujunemist ära tunda. Kui nad ei teadvusta, et neil on probleem, või et see on kujunemas, ei ole nad ka edukad selle ärahoidmisel või lahendamisel. Nad ei pruugi probleemi ära tunda, sellest aru saada ning selle tõttu ei suuda seda lahendada. Juhul, kui nad isegi aru saavad, ei suuda nad välja mõelda alternatiivset lahendust. Neil on raskusi oma käitumise tagajärgede arvestamisega.⁸⁹

Vangist vabanenud isikutel on raskusi igapäevatoimingute sooritamiseга. Vangis olles elasid nad kindla režiimi järgi ning kõik tegevused korraldati nende eest ära. Vabanedes kaob režiim ning tuleb hakata ise erinevate ametkondadega suhtlema. Puudulikud oskused tingivad olukorra, kus lüüakse käega, kuna uut informatsiooni on liialt palju.⁹⁰ Probleemi on tekitanud autori arvates üleminek ühiselamutüüpi vanglatelt kambertüüpi vanglatele. Üleminek oli põhjustatud soovist vähendada vangla subkultuuri levikut ja vältida vangide omavahelist suhtlust.⁹¹

Subkultuuri levikut on aidanud antud muudatus vähendada, kuna kinnipeetavad ei saa enam suhelda vabalt kõigi teiste vangidega, kuid sellega piirati veelgi kinnipeetavate vabadust.

⁸⁹ R.R. Ross (Koost). Prosotsiaalse kompetentsuse edendamine : kognitiiv-käitumuslik suunad kriminaalpreventsioonis ja kurjategijate rehabilitatsioonis. Tallinn: Sotsiaalministeerium 1998, lk 12-20.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ Vanglateenistus. Karistuse kandmine.- <http://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine> (12.04.2018).

3. TAASÜHISKONNASTAMISE OLEMUS JA OLULISUS

Taasühiskonnastamine kujutab endast isiku tagasitoomist ühiskonda olukorras, kus ta on olnud pikka aega eraldatud. Täpsemalt viitab resotsialiseerimine erinevatele sekkumistele ja programmidele, mille eesmärgiks on ennetada isikute kriminaalset käitumist. Juhul, kui isik on juba kriminaalse käitumisega, on taasühiskonnastamise eesmärgiks vähendada isiku tõenäosust retsidiivsusele.⁹² Resotsialiseerimise ehk taasühiskonnastamise peamine eesmärk on tagada isikutele piisav tugi ja järeelvalve selleks, et nad saaksid õppida, kuidas elada kuritegevusevaba elu ja vältida järjekordset õigusrikkumist. Taasühiskonnastamise valdkonda kuulub kõik alates vangidega tegelemisest kinnipidamisasutuses, mis koosneb erinevatest rehabiliteerivatest sotsiaalprogrammidest ning nende abistamisest ja järeelvalvest peale vabanemist, mida kutsutakse jätkutoeks.⁹³

Taasühiskonnastamine on vangistusega kaasnev vältimatu element, kuna üheks vangistuse eesmärgiks on isikute rehabiliteerimine ja kõik vangid, välja arvatud eluaegset vanglakaristust kandvad isikud, naasevad pärast karistuse kandmist ühiskonda. Eluaegsete vangide arv on Eestis küllaltki väike. 12.02.2018. aasta seisuga on Eesti vanglates eluaegset vanglakaristust kandvaid isikuid 41. Kogu vangide arv on aga 2683⁹⁴. Ligi 70% isikutest vabaneb vanglast ilma igasuguse järeelvalve või toeta, paljudel puudub elu- ja töökoht ning oskused iseseisvalt ja õiguskuulekalt hakkama saada⁹⁵. Üheks ühiskonna suurimaks katsumuseks tänapäeval on suure hulga isikute taasühiskonnastamine⁹⁶.

Retsidiivsus on probleemiks kogu ühiskonnale, seda ei tohiks vaadata kui kitsalt isiku enese probleemi. Pärast vangist vabanemist on isikul katkenud sidemed perekonnaga, samuti puudub paljudel elukoht, mis omakorda tekitab probleeme töökohta leidmisel. Lisaks takistab töö leidmist ühiskonnas aset leidev stigmatiseerimine, eelnev kuriteo toimepanemine muudab

⁹² Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders.- United Nations Office on Drugs and Crime. New York: United Nation 2012, p 5.- http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/Introductory_Handbook_on_the_Prevention_of_Recidivism_and_the_Social_Reintegration_of_Offenders.pdf(20.02.2018).

⁹³ Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine.- <http://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (20.02.2018).

⁹⁴ Vanglateenistus. Vangide ja kriminaalhooldusaluste arv.- <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangide-ja-kriminaalhooldusaluste-arv> (19.02.2018).

⁹⁵ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018..., lk 3.- https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_arengusuundade_taitmine_2016.pdf (21.02.2018).

⁹⁶ S. Maruna. Reentry as a Rite of Passage.- Punishment & Society 2011, Vol 13 Issue 1, p 3.-Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/258181061_Reentry_as_a_Rite_of_Passage (21.02.2018).

isikud tööandjatele vähem atraktiivsemaks.⁹⁷ Probleemne on ka ühiskonna suhtumine vanglast vabanenud isikutesse. Ühiskond pole endale teadvustanud, et tõrjuv suhtumine endistesse kinnipeetavatesse on kõige kindlam abinõu nende tagasitõukamiseks kuritegelikule teele⁹⁸.

2017. aasta lõpu seisuga oli Eestis vanglates 100 000 inimese kohta 205 vangi.⁹⁹ Vaadates Eesti naaberriike Soomet, Lätit, Leedut näeme, et neis riikides on 100 000 inimese kohta vastavalt Soomes 57, Lätis 218, Leedus 235 vangi. Järelikult oleme vangide arvukuselt paremal järjel Lätist ja Leedust, kuid Soomele jääme alla peaaegu nelja kordselt. Euroopa riikides on keskmiselt 125 vangi 100 000 inimese kohta¹⁰⁰. Statistika kohaselt oleme vangide arvult Euroopas kümnendal kohal¹⁰¹.

Kriminaalpoliitika arengusuundades 2018. aastani oli eesmärgiks võetud korduvkuritegevuse vähendamine. Korduvkuritegevus on väga suureks probleemiks, sest üle 60% Eesti kinnipeetavatest ja kriminaalhooldusalustest on korduvkurjategijad. Igal aastal vabaneb vanglatest üle 2500 inimese, nendest ca 40% paneb aasta jooksul toime uue kuriteo ning ca 26% satub vanglasse aasta jooksul tagasi.¹⁰² 2010. aastal tehtud retsidiivsuuring näitas, et vabanenute seas on retsidiivsuse määr kõrgeim nende hulgas, kes on karistuse lõpuni kandnud, neist paneb aastaga uue kuriteo toime ligi iga teine endine vang¹⁰³.

Vajadus taasühiskonnastamise vastu tuleneb asjaolust, et vangistus on kõige kulukam karistusviis. Ühe vangi ülalpidamiskulu 2017. aastal oli 1417 eurot kuus.¹⁰⁴

Tulenevalt vangide suurest arvust ja nende retsidiivsuse määrast on oluline välja arendada jätkutugi, sest vangla kui institutsioon ise ei suuda isikuid taasühiskonnastada.

⁹⁷ D. Moran. Prisoner Reintegration and the Stigma of Prison Time Inscrined on the Body. – Punishment and Society 2012, Vol 15, No 5, p 10.- http://pure-oai.bham.ac.uk/ws/files/19880067/Prisoner_Reintegration_and_the_Stigma_of_Prison_Time_Inscribed_on_the_Body_P_S_2012.pdf (20.04.2018).

⁹⁸ J.Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn: Ilo 200, lk 116.

⁹⁹ World Prison Brief. Estonia.- <http://www.prisonstudies.org/country/estonia> (19.02.2018).

¹⁰⁰ A. Ahven jt (Koost). Kuritegevus Eestis 2016.- Kriminaalpoliitika uuringud 23. Tallinn: Justiitsministeerium 2017, lk 94.-

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_est_web_0.pdf (19.02.2018).

¹⁰¹ World Prison Brief. Estonia.- <http://www.prisonstudies.org/country/estonia> (19.02.2018).

¹⁰² Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Seletuskiri, lk 13.-

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf (21.02.2018).

¹⁰³ A. Ahven, J. Silla, S. Vahtrus, lk 11.-

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsus_eestis_justiitsministeerium_2010.pdf (21.02.2018)

¹⁰⁴ Vanglateenistus. Vangistuse kulud.- <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud> (16.04.2018).

3.1. Jätkutoe olulisus retsidiivsusrisi vähendamisel

2015. aastal asuti ellu viima „Tugiteenust vanglast vabanejatele“, mis praeguses formaadis kestab 2019. aastani ja mida rahastab Euroopa Sotsiaalfond. Tugiteenuse eelarve on kokku 1 824 956 eurot, millest 85% ehk 1 551 213 eurot rahastab Euroopa Sotsiaalfond ja riiklik kaasfinantseering on 273 743 eurot ehk 15%.¹⁰⁵

2015. aastal oli majutusteenusel vaid üks isik, aga 2017. aastaks oli osalejate arv tõusnud 22-eks isikuni. Alates majutuskeskuste avamisest on nõudlus ajutise elukoha järgi olnud pidev ja kasvav. Kui 2016. aastal saadeti majutuskeskustele 133 majutuskoha taotlust, siis 2017. aastal oli taotlusi 197, majutuskohti aga 36. Arvu kasvu põhjustas asjaolu, et 2015. aastal avati majutuskohad alles aasta lõpus ning polnud veel jõutud teha piisavalt teavitustööd selleks, et vangistatud isikud oleksid oma võimalustega kursis. Paljud kinnipeetavad vajavad ja soovivad tugiisikut ka vanglast tingimisi enne tähtaega vabanemise võimaluse korral. See omakorda suurendab teenusekasutajate arvu, ent ligikaudu 1/5 juhtudel katkeb koostöö tugiisikuga nende vanglast vabastamata jätmise tõttu. 3/5 juhtudel jätkub tugiisiku ja vabanenu koostöö kogukonnas.¹⁰⁶

Tugiteenuse eesmärk on suurendada vanglast vabanejate osalust tööturul, sotsiaalteenustel ning hariduses ja selle kaudu vähendada nende retsidiivsusrisi. Sellest tulenevalt peaks paranema vabanenud isikute sotsiaalne kaasatus, oskus iseseisvalt vabaduses toime tulla ja oskused leida töö.¹⁰⁷

Tugiteenus jaguneb kaheks eraldiseisvaks, kuid tugiisiku kaudu ühendatud teenuseks. Teenuse raames pakutakse tugiisikuteenust ja vajaduse korral nõustamisteenustega täiendatud ajutist majutusteenust. Majutuskoha saamiseks on vajalik tugiisiku olemasolu.¹⁰⁸

Kinnipeetavatel on katkenud sotsiaalsed sidemed väljaspool vanglat. Tugiisiku näol on tegemist paljude jaoks ainukese kontaktiga. Väga suur osa tugiisiku tegevusel on

¹⁰⁵ Tugiteenus vanglast vabanejatele..., lk 7.-

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele%20veebis.pdf> (22.02.2018).

¹⁰⁶ A. Ahven jt (Koost). Kuritegevus Eestis 2017..., lk 136.-

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (19.02.2018).

¹⁰⁷ Tugiteenus vanglast vabanejatele..., lk 4.-

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele%20veebis.pdf> (22.02.2018).

¹⁰⁸ Tugiteenus vanglast vabanejatele..., lk 9.-

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele%20veebis.pdf> (22.02.2018).

emotsionaalse toe pakkumine, sest enamasti vabanejatel ei ole ühtegi lähedast, puudub võrgustik ja ei ole toimivaid suhteid. Puudulikud on teadmised pakutavatest toetustest ja teenustest. Aastaid on nad elanud režiimi all, kus nende eest on vajalikud tegevused ära tehtud, pole olnud vajadust suhelda erinevate ametkondadega, taotleda teenuseid.¹⁰⁹

Tugiisik aitab vabanejaga koostöös välja selgitada murekohad ja võimalused murede lahendamiseks. Tähtsaks osaks on vabaneja motivatsiooni hoidmine, emotsionaalse ja psühhosotsiaalse toe pakkumine isiku igapäevastes tegevustes. Vabanenu sotsiaalse kohanemise soodustamiseks teevad tugiisikud laiapõhjalist koostööd. Tugiisik nõustab vabanenut kohaliku omavalitsuse ja riigiasutuste poolt pakutava abi ja teenuste taotlemiseks. Lisaks teeb tugiisik koostööd pereliikmetega, eraisikutega ning vabatahtlikega sotsiaalabi ja -teenuseid pakkuvate organisatsioonidega, kui see aitab kaasa vabanemiskavas kokku lepitud eesmärkide saavutamisele.¹¹⁰

Tugiisik peab oma töös lähtuma mitmetest põhimõtetest:

- 1) Inimväarikus- tugiisik peab austama inimest ja üldiselt tunnustatud inimõigusi. Ühtlasi tähendab see, et tugiisikuteenuse saajat tuleb kohelda viisil, mis austab tema inimväarikust, sõltumata tema senisest minevikust. Isikusse ei tohi suhtuda diskrimineerivalt ja lähtuda töö tegemisel mõtteviisist- ükskord vang alati vang.
- 2) Minimaalne sekkumine- tugiisik otsib ning arendab oma tegevuses selliseid probleemilahendusi, mis sekkuvad minimaalselt vabanenu ellu, et vabanenu õpiks iseseisvalt probleeme lahendama. Teisalt on oluline vajadusel vabanenule toeks olla, et ennetada ja lahendada tekkivaid probleeme piisava tõhususega. Tugiisik saab soovitada vabanenule kõiki avalikke teenuseid sõltumata nende osutajast, riiklike ja omavalitsuste hoolekandelisi meetmeid ja erialaspetsialistide (psühholoogid, sotsiaaltöötajad, juristid, terapeudid jne) iseseisvat toimetulekut parandavat oskusteavet. Tugiisiku tegevuse eesmärk on märgistamise vähendamine ning iseseisva toimetuleku suurendamine.
- 3) Vastutusvõime arendamine- tugiisiku tegevused peavad võimaldama vabanenul arendada vastutustunnet ja motivatsiooni, aga ka teadmisi ja oskusi õiguskuuleka elukorralduse sisseseadmiseks. Selleks on vajalik tagada vabanenule igakülgne teave tema kohustustest, õigustest ja võimalustest. Tugiisiku ülesanne on motiveerida,

¹⁰⁹ Balti Kriminaalpreventatsiooni ja Sotsiaalsete Rehabilitatsiooni Instituut. Tugiisiku abimaterjalid, lk 1-
<http://crimeless.eu/dokumendid/tugiisiku-abimaterjalid/> (13.04.2018). (edaspidi Balti Kriminaalpreventatsiooni ja...)

¹¹⁰ *Ibid.*, lk 8.

nõustada, abistada ja juhendada õigusrikkujat tema ettevõtmistes. Vabanenu peab võtma vastutuse oma elu eest.

- 4) Ühiskonna turvalisuse tagamine- tugiisikuteenus peab tagama, et vabanenu tegevused ei ohusta ühiskonna liikmete turvalisust ja julgeolekut. Oluline on siinjuures silmas pidada ka õigusrikkuja enda kaitset teiste inimeste poolse võimaliku agressiooni ja kahjustava mõju eest. Tugiisik on justkui hea tahte vahendaja vabanenu ja kogukonna vahel.¹¹¹

Tugiisikuteenuse abil aidatakse vabanejat suhtlemisel ametiasutustega ning teavitatakse neid ametiasutuste poolt pakutavatest teenustest. Vanglast vabaneja taasühiskonnastamise soodustamiseks integreeritakse vanglast vabaneja sotsiaal- ja tööturuteenustele. Isikud, kellel on sobiv elukoht olemas, saavad taotleda tugiisiku teenust. Teenusele saab isik avalduse esitada kas omal initsiatiivil või vangla inspektor- kontaktisiku, sotsiaaltöötaja või kriminaalhooldaja kaudu. Kontakt tugiisiku ja kinnipeetava vahel luuakse kuus kuud enne vabanemist selleks, et soodustada isikutevahelist suhtlust ning harjumuse teket. Kogu protsessi eesmärgiks on aidata tugiisiku kaudu vanglast vabanejal saada hakkama suhtluses erinevate ametkondadega ning soodustada osalemist sotsiaal- ning tööturuteenustel. Tugiisikuteenus kestab kuni 12 kuud. Kuna protsess algab kuus kuud enne vabanemist, on võimalik vangis viibimise ajal keskenduda vabaneja vajaduste väljaselgitamisele ning peale vabanemist tehtavad tegevused aitavad isikul harjuda uue elukorraldusega vabaduses.¹¹²

Tugiisikuteenuse sihtrühmaks on vanglast ennetähtaegselt ja tähtaegselt vabanejad. Tähtsaks tingimuseks on asjaolu, et vabanemiseni peab olema jäänud kuni kuus kuud ning soov osaleda teenusel. Teenusele saab suunata ka vangla inspektor- kontaktisik, sotsiaaltöötaja, kaplan või kriminaalhooldaja.¹¹³

¹¹¹ Balti Kriminaalpreventatsiooni ja..., lk 3. - <http://crimeless.eu/dokumendid/tugiisiku-abimaterjalid/> (13.04.2018).

¹¹² Tugiteenus vanglast vabanejatele..., lk 9.- <http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele%20veebis.pdf> (22.02.2018).

¹¹³ Tugiteenus vanglast vabanejatele..., lk 9.- <http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele%20veebis.pdf> (22.02.2018).

Tugiisikuteenus on suunatud eelkõige vanglast tähtaegselt vabanenutele kahel põhjusel:

- kõige suuremad probleemid vabaduses toimuvaga kohanemisel on tähtaegselt vabastatutel, kel puudub kriminaalhooldajaga võrreldav suunaja;
- kriminaalhooldaja rolli saab täita vabatahtlik tugiisik, kellega luuakse kontakt juba enne vabanemist, et tekiks usaldus ja regulaarse suhtlemise harjumus.¹¹⁴

Inimesed on pidevas arengus ja muutumises ning neil on võimalus kaasinimestelt teadmisi üle võtta. Inimesed tutvuvad uute sotsiaalsete praktikatega, õpivad nägema, kuidas need on üles ehitatud ning rakendavad oma seniseid teadmisi ja kogemusi tegevusressurssidena.¹¹⁵ Olukorras, kus isik on olnud pikka aega vangistuses, ei ole ta kursis ühiskonnas toimuvaga ja sellepärast ei ole võimeline ta teadmisi ja kogemusi rakendama. Selline olukord teeb vabanejale igapäevaste ja meile iseenesest mõistetavate tegevuste sooritamise keeruliseks. Tugiisiku roll on anda juhendeid ja abi. Mõningase juhendamise või kõrvalise abiga suudetakse tihti lahendada probleeme, millega üksi oleks raske hakkama saada. Abi võib seisneda küsimuse selgitamises või keeruka probleemi jagamises väiksematesse ja tuttavatesse osadesse.¹¹⁶

Igal situatsioonil, kuhu isik satub, on sotsiaalsed raamid. Varasemate kogemuste abil teab isik kuidas toimida. Tuntakse ära situatsioon ja varasema kogemuse pinnalt valitakse sobiv käitumine¹¹⁷. Vabanejad on tulenevalt vangistuse iseloomust õppinud käituma vanglas ettetulevatele situatsioonidele vastavalt. Sellised käitumisviisid ei pruugi sobida vabadusse. Vanad käitumisviisid on viinud vangistuseni, mistõttu peab vabaneja õppima uuesti käituma kõigis ettetulevates situatsioonides. Tugiisik aitab inimesel omandada uusi kogemusi ning sisendada vabanejasse usaldust ja vastutust.¹¹⁸

Tugiisikuteenust osutavad MTÜ Balti Kriminaalpreventsiooni ja Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Instituut, kus hetkel töötab 27 tugiisikut¹¹⁹ ja MTÜ Johann Mihkelsoni Keskus.

Majutusteenuse eesmärk on pakkuda ajutist majutusvõimalust vanglast vabanenule, kellel elukoht puudub või see ei ole vabanemiseks sobilik¹²⁰.

¹¹⁴ Balti Kriminaalpreventsiooni ja ..., lk 2.- <http://crimeless.eu/dokumendid/tugiisiku-abimaterjalid/> (13.04.2018).

¹¹⁵ R. Säljo. Õppimine tegelikkuses: sotsiokultuuriline käsitlus. Tartu: Eesti Vabariigisõjaväe Kirjastus 2003, lk 130.

¹¹⁶ *Ibid.*, lk 132.

¹¹⁷ *Ibid.*, lk 140.

¹¹⁸ Balti Kriminaalpreventsiooni ja ..., lk 4.- <http://crimeless.eu/dokumendid/tugiisiku-abimaterjalid/> (13.04.2018).

¹¹⁹ Balti Kriminaalpreventsiooni ja Sotsiaalsete Rehabilitatsiooni Instituut. Tugiisikud.- <http://crimeless.eu/kontakt/tugiisikud/> (13.04.2018).

Elukoha sobivus on tähtis ennetähtaegsete vabanejate puhul. KarS § 76 lg 4 kohaselt lähevad ennetähtaegse vabastamise otsustamisel arvestamisele kuriteo toimepanemise asjaolud, süüdlase isiksus, varasem elukäik ning käitumine karistuse kandmise ajal, samuti tema elutingimused ja need tagajärjed, mida võib süüdlasele kaasa tuua tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamine.¹²¹

Lisaks majutusele pakub üksuse personal mitmeid toetavaid tegevusi, mis aitavad vanglast vabanenul end ühiskonda paremini sulandada. Võimaldatakse sotsiaal- ja võlanõustamist, psühholoogi konsultatsioone, kohapealset tööd ning teisi toetavaid tegevusi. Igale vabanenule koostatakse tegevusplaan, mille eesmärgiks on iseseisva toimetulekuoskuse tõstmine, püsiva töö- ja elukoha leidmine. Majutusteenuse kestvus on kuni kuus kuud, võimaluse korral on võimalik ka teenuse pikendamine ühe aastani.¹²²

Majutusteenus aitab vältida vabanejate sattumist tänavale. Ilma elukohata ei ole isikul võimalus otsida tööd, teenida raha, luua kasulikke kontakte, mistõttu on kindel uute kuritegude toimepanemine. Majutusteenusel pakutava võlanõustamise raames on isikutel võimalus tegeleda oma võlgade tasumisega ja saada finantsalast nõu. Võlanõustamise käigus hoitakse silm peal ka vabanejate raha kasutamisel selleks, et nad suudaksid kõrvale panna piisavalt raha endale elukoha muretsemiseks. Majutusteenusel pakutav töö aitab säilitada või uuesti tekitada isikutes tööharjumust, mis on aastatega vangistuses kaduma läinud. Tööharjumust omandades on isikutel hiljem lihtsam tööd leida. Töö tegemine majutuskohas aitab parandada ka isikute füüsilist tervist, mis on vangistuses halvenenud.¹²³

Lootuse Külas aidatakse vabanejatel võidelda ka sõltuvusprobleemidega. Lootuse Küla statsionaarses 10- 12 kuud kestvas võõrutus- ja rehabilitatsiooniprogrammis tagatakse toitlustamine kolm korda päevas, elukoht, riietus ning psühholoogiline ja vaimulik abi. Rehabilitatsiooniprogramm koosneb õppetööst, kodustest ülesannetest, kohustustest, vastutusest, suhtlemisest, tööteraapiast ja osalemisest teistes küla eluks vajalikes töödes. Programmi jooksul juhatatakse mehi nägema oma sõltuvuse põhjuseid ja tagajärgi ning julgustatakse taastama katkenud suhteid.¹²⁴

¹²⁰ Kriminaalpoliitika.Tugiteenus vanglast vabanejale.-

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/tugiteenus-vanglast-vabanejale> (22.02.2018)

¹²¹ Karistusseadustik.- RT I 2001, 61, 364... RT I, 30.12.2017, 29; §76 lg 4.

¹²² Kriminaalpoliitika.Tugiteenus vanglast vabanejale.-

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/tugiteenus-vanglast-vabanejale> (22.02.2018).

¹²³ Lootuse Küla. Tööpraktika.- <http://www.lootusekula.ee/index.php?page=122> (19.04.2018).

¹²⁴ Lootuse Küla. Programm.- <http://www.lootusekula.ee/index.php?page=116>(12.04.2018).

Majutusteenuse sihtrühma kuulub vanglast tähtaegselt või ennetähtaegselt vabaneja, keda iseloomustavad samad tingimused, mis tugiisiku teenuse puhul. Lisanduv eeldus on elukoha puudumine või selle mittedobivus. Elukoha sobivus või mittedobivus selgitatakse välja riskihindamise käigus. Lisaks peab isik aktiivselt otsima tööd või omandama haridust ning osalema majutusteenusega kaasnevatel nõustamisteenustel.¹²⁵

Lootuse Külas on majutusteenuse jaoks eraldatud 14 kohta. Elumajades elab neli kuni kuus inimest, igas majas on ka pesemisvõimalus. Süüakse üheskoos sööklas ja pesu pestakse pesumajas. Toimuvad grupi- ja individuaalnõustamised, mis viiakse enamasti läbi õppeklassis.¹²⁶

Aktiviseerimiskeskus Tulevik pakub majutusteenust Pärnus, kus on eraldatud kümme majutusk kohta. Erinevalt Lootuse Külast viiakse nõustamisteenust läbi kontoriruumides, mis asub elukohast eemal. Pärnus elavad majutusteenusel isikud tubades üksinda või kahekesi.¹²⁷

Majutusteenust pakutakse ka Jõhvis. Majutuskohad asuvad Jõhvi valla sotsiaalmaja viiendal korrusel. Majutusteenuse pakkumist alustati 2016. aasta aprillis. Selleks renoveeriti ja kohandati ümber ruumid, et oleks võimalik majutada vähemalt 12 vanglast vabanenut. Lisaks 1- kohalistele tubadele on ruumid nõustamiseks, pesemiseks, vaba aja veetmiseks, asjade hoiustamiseks ja söögi valmistamiseks.¹²⁸

Piirkondades, kus majutusteenust ei pakuta, toimub elukoha leidmine ja selle eest tasumise toetamine sotsiaalhoolekande seadusest lähtuvalt üldises korras ning vanglast vabaneja tugiisik aitab leida elukoha üüriturult või leiab vabanejale koostöös kohaliku omavalitsusega sotsiaaleluruumi¹²⁹.

Sotsiaalhoolekande seaduse § 41 lg 1 alusel tagatakse eluruum isikule, kes ei ole sotsiaalmajanduslikust olukorrast tulenevalt võimeline enda ja oma perekonna vajadustele vastavat eluruumi kindlustama.¹³⁰

¹²⁵ Tugiteenus vanglast vabanejatele..., lk 12.-

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele%20veebis.pdf> (22.02.2018).

¹²⁶ Kriminaalpoliitika. Majutusüksused.- <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/tugiteenus-vanglast-vabanejale/majutusüksused> (22.02.2018).

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ Kriminaalpoliitika. Majutusüksused.- <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/tugiteenus-vanglast-vabanejale/majutusüksused> (22.02.2018).

¹²⁹ Tugiteenus vanglast vabanejatele..., lk 11.-

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele%20veebis.pdf> (22.02.2018).

¹³⁰ Sotsiaalhoolekande seadus.- RT I 30.12.2015, 5... RT I, 03.04.2018; §41 lg 1.

2017. aasta lõpu seisuga oli kõikidest tugiisiku- ja majutusteenuse saajatest üks kuu pärast teenuselt lahkumist tööturul 59%. Teenust saanud isikute ühe aasta retsidiivsus kõikide teenusesaajate hulgas oli 39%. Üldine retsidiivsus tase oli aga 40%.¹³¹ Teenust saanud ja aasta jooksul pärast vabanemist uues kriminaalasjas kahtlustatavana üle kuulatud isikutest suurem osa oli vanglas karistuse lõpuni kandnud ning nad olid keskmiselt kuus korda varem vanglas karistust kandnud. Kõige sagedamini oli uue kuriteo puhul tegu varavastase kuriteoga (62%), järgnesid kehaline väärkohtlemine (9%) ja liiklussüüteo (7%).¹³²

Isoleerituse tõttu ühiskonnast on kinnipeetavad kaotanud oma sotsiaalsed oskused, töö ja elukoha. Tugiisiku- ja majutusteenus aitab vabanejatel taastada sotsiaalseid oskuseid ja annavad isikutele põhiteadmised, kuidas iseseisvalt toime tulla.

3.2. Tugiisiku- ja majutusteenuse vastavus eduka programmi tunnustele

Suur hulk uurimusi on demonstreerinud, et mõnede praktikute poolt läbi viidud teatud programmid teatud kohtades on olnud tõhusad. Ükski programm ei ole edukas kõigi kurjategijate puhul või kõigis kohtades. Programmid, mis on edukad kogukonnas, võivad olla teostamatud või isegi kahjulikud vanglas.¹³³

Riski- vajaduse- vastavuse mudel annab eduka rehabiliteerimise printsiibid. Retsidiivsus risk, kriminogeenne vajadus ja kurjategijate vastavus erinevatele sotsiaalprogrammidele on kurjategijate omadused, mis määravad rehabiliteerivate programmide intensiivsuse, tüübi ja neile allutatud isikute ringi. Seega peavad vastama programmid riski-vajaduse-vastavuse mudelile.¹³⁴

Printsiibid võib kokku võtta järgmiselt:¹³⁵

- 1) Riski printsiibi järgi saab õigusrikkuja retsidiivsusust vähendada, kui talle pakutakse teenuseid uue õigusrikkumise toimepanemise tõenäosusest lähtuvalt. Kõrge riskiga

¹³¹ A. Ahven, J. Silla, S. Vahtrus, lk 11.-

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsus_eestis._justiitsministereerium._2010.pdf (21.02.2018)

¹³² A. Ahven jt (Koost). Kuritegevus Eestis 2017..., lk 138-139.-

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (19.02.2018).

¹³³ R.R. Ross (Koost)., lk 12.

¹³⁴ D.A. Andrews, J. Bonta, R.D. Hoge. Classification for Effective Rehabilitation: Rediscovering Psychology.- Criminal Justice and Behavior 1990, Vol 17, Issue 1, p 19.-

<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0093854890017001004>(23.02.2018).

¹³⁵ Kriminaalpoliitika. Riski-vajaduse-vastavuse mudel.- <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/riski-vajaduse-vastavuse-mudel> (20.02.2018).

õigusrikkujatega tuleb tegeleda intensiivsemalt ning sekkumine peab mõjutama konkreetse inimese spetsiifilisi kriminaalseid riskifaktoreid. Väikese riskiga õigusrikkujatele tuleb suunata vähem tähelepanu. Printsip annab vastuse küsimusele, keda on vaja ravida. Kanadas läbiviidud programmi analüüsist selgus, et retsidiivsuse määr väikese riskiga kinnipeetavatele, kellele osutati väiksema intensiivsusega teenuseid oli 15 %, aga kui neile osutati intensiivset sekkumist, oli nende retsidiivsuse 32 %. Kõrge riskiga kinnipeetavate retsidiivsuse oli 51% juhul, kui neile osutati madala intensiivsusega sekkumist ja juhul, kui intensiivset, oli selleks määraks 32%.¹³⁶

- 2) Vajaduse printsiibi järgi tuleb keskenduda õigusrikkuja kriminogeensetele vajadustele. Need on dünaamilised riskifaktorid, mis on otseselt seotud kriminaalse käitumisega. Sekkumiste abil muudetakse õigusrikkuja kriminaalset suhtumist järjest prosotsiaalsemaks, mis mõjutab õigusrikkuja edasist käitumist.
- 3) Vastavuse printsiibi järgi tuleb õigusrikkujaga tegeleda tema võimetest lähtuvalt, võttes arvesse tema õpistiili, motivatsiooni, oskusi, teadmisi, tugevusi ja nõrkusi. *Üldine vastavuse printsiip* ütleb, et uusi käitumismustreid saab kõige paremini omandada sekkumiste kaudu, mis keskenduvad kognitiivsele sotsiaalsele õppimisele, sõltumata soovitud käitumise tüübist. *Spetsiifiline vastavuse printsiip* ütleb, et sekkumiste elluviimisel tuleb arvestada õigusrikkuja tugevuste ning sotsiaalsete, bioloogiliste ja personaalsete omadustega. Sekkumine tuleb eeltoodust lähtuvalt kujundada, sest need faktorid võivad tulemuste saavutamist kas hõlbustada või takistada. Igasugune õppimine on edukam, kui tähelepanu pööratakse õigusrikkuja omadustele, mis õppimist soodustavad ning osatakse arvestada tingimustega, mis õppimist takistavad, näiteks õigusrikkuja kõrge ärevustase või psüühilised häired.

Uuringud näitavad, et teenused, mis on välja töötatud eelpool nimetatud printsiipe silmas pidades on efektiivsemad, kui need mille väljatöötamisel antud printsiipe ei jälgitud ja ravi efekt on lineaarses seoses sellega, mitmele printsiibile programm vastab.¹³⁷

Iain Crow on oma uuringus välja toonud veel viis eduka programmi tunnuseid:

¹³⁶ J. Bonta, S. Wallace-Capretta, J. Rooney. A Quasi-Experimental Evaluation of an Intensive Rehabilitation Supervision Program.- *Criminal Justice and Behavior* 2000, Vol 27, Issue 3, p.-10 <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0093854800027003003> (19.02.2018).

¹³⁷ J. Looman, J. Abracen. The Risk Need Responsivity Model of Offender Rehabilitation: Is There Really a Need For a Paradigm Shift?.- *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy* 2013, Vol 8, Issue 3-4, pp 30.-<http://psycnet.apa.org/fulltext/2014-12592-007.html> (20.02.2018).

- 1) Programmi struktuur- programmil peab olema kindel eesmärk, olema hästi üles ehitatud ja läbi viidud ühtemoodi.
- 2) Kognitiiv- käitumuslik element- ükski kindel lähenemine ei suuda igas olukorras ja universaalselt retsidiivsust vähendada. Edukamad on programmid, mis sisaldavad kognitiiv- käitumuslikku elementi. 75% edukatest programmidest olid käitumusliku suunitlusega ja sisaldasid kognitiivset komponenti, aga kõik käitumuslikud programmid, mis ei sisaldanud kognitiivset komponenti, olid edutud.¹³⁸
- 3) Multimodaalne- edukaimad programmid on tihtipeale multimodaalsed, ehk nad kasutavad rohkem kui ühte lähenemist või tehnikat ja on suunatud mitmetele kinnipeetava probleemidele.
- 4) Kogukonnapõhisus- edukamad on programmid, mis viiakse läbi kogukonnas, kuna need programmid keskenduvad isiku käitumisele ja vajadustele nende igapäevases elus ja seega aitavad neil toime tulla igapäevaelu probleemidega.
- 5) Suunatud sotsiaalsetele vajadustele- edukamad programmid on suunatud sotsiaaletele faktoritele nagu näiteks haridus, töökoht, elukoht.¹³⁹

Rehabiliteerimine aitab vabanedes elada tavapärast elu ja vältida seaduserikkumisi. Need programmid on edukamad juhul, kui nende suunamise aluseks on põhjalik riskihindamine.¹⁴⁰

Enne teenusele pääsemist tehakse vabanejale riskihindamine, mille tulemusel selguvad kuritegeliku käitumise põhjused ning uue kuriteo toimepanemise tõenäosus ja ohtlikkus. Riskihindamise tulemuste põhjal koostab tugiisik vabanejaga individuaalse täitmiskava, milles võetakse arvesse riski- vajaduse- vastavuse mudelist tulenevaid lähenemisi.¹⁴¹

Teenus on suunatud sotsiaalsetele vajadustele eesmärgiga vabanejat toetada uutest kuritegudest hoidumisel, sotsiaalsete oskuste taasõppimisel ja tööturule naasmisel. Majutusteenus pakub vabanejale elukoha kuni üheks aastaks. Tugiisik teeb tihedalt koostööd

¹³⁸ R.R. Ross (Koost), lk 106.

¹³⁹ I. Crow. The Treatment and Rehabilitation of Offenders. London: SAGE Publication 2001, lk 74-76.

¹⁴⁰ J. Travis. But They All Come Back: Rethinking Prisoner Reentry.- Sentence & Corrections 200, No 7.- Arvutivõrgus: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/181413.pdf> (23.02.2018).

¹⁴¹ Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend.- RT I 2008, 43, 586... RT I, 09.07.2011, 14.

oma piirkonna kodanikeühenduste ja kohaliku omavalitsusega, samuti majutusüksustega, et leida vanglast vabanejale sobilik eluase ja aidata esilekerkivate probleemide lahendamisel.¹⁴²

Teenuse multimodaalsus väljendub individuaalses lähenemises. Iga vabaneja puutub kokku erinevate väljakutsetega ning raskustega, seega peavad tugiisikud kasutama oma töös sõltuvalt kliendi vajadustest erinevaid lähenemisi. Tulenevalt vabanejate erinevusest, valitakse isikule sobiv tugiisik arvestades kinnipeetava eripära ja tema kuriteo raskust¹⁴³.

Kognitiivne teooria keskendub sellele, kuidas taju ja ümbruse analüüsimine käitumist juhib. Kognitiivne lähenemine rõhutab inimese mõtlemise, teadlikkuse ja sellega seotult tegevuse arendamist.¹⁴⁴

Tugiisiku- ja majutusteenus vastab eduka programmi tingimustele, sest see on suunatud sotsiaalsete probleemide lahendamisele, on suunatud kindlatele vabanejate probleemidele, sisaldab kognitiiv-käitumuslikku elementi ning viiakse läbi kogukonnas.

¹⁴² Tugiteenus vanglast vabanejatele..., lk 9.-

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele%20veebis.pdf> (15.02.2018).

¹⁴³ Balti Kriminaalpreventatsiooni ja ..., lk 5.- <http://crimeless.eu/dokumendid/tugiisiku-abimaterjalid/> (13.04.2018).

¹⁴⁴ Lääne-Viru Rakenduskõrgkool. Kognitiiv-käitumuslikud teooriad.-

http://www.lvrkk.ee/kristiina/Airi_Mitendorf/ST/kognitiiv---kaumlitumuslikud-teooriad.html (16.04.2018).

4. UURIMISTÖÖ METOODIKA

Käesoleva uuringu eesmärgiks on saada ülevaade vangist vabanenud isikutele pakutava tugiisiku- ja majutusteenuse vajalikkusest vangist vabanenud isikutele ja teenuse mõjust programmis osalevale isikule. Vaadelda, missugused muutused on toimunud teenusel osalevate vabanejate elukorralduses ning missugused on vabanenute põhilised väljakutsed, millele peab tähelepanu pöörama. Käsitletakse ka teenuse osutamisel esinevaid probleeme ja kitsaskohti, mis raskendavad teenuse osutamist.

Töö käigus otsitakse vastust küsimustele:

- 1) Missugused olid vabanejate põhilised vajadused ja väljakutsed pärast vabanemist?
- 2) Kuidas tugiisiku- ja majutusteenus aitas vanglast vabanenutel kohaneda ühiskonnaga.
- 3) Missugused muutused on toimunud programmis osalejate elus programmi käigus/läbimisel?
- 4) Missugused on tugiisiku- ja majutusteenuse osutamisega seotud probleemid ja kitsaskohad?

Uurimistöös kasutas autor kvalitatiivset uurimismetoodikat. Kvalitatiivne uurimistöõ on mõeldud teadmiste hankimiseks, et mõista paremini inimsüsteeme. Kvalitatiivse uurimuse eesmärk on mõista ja seletada sotsiaalset fenomeni selle loomulikus olekus. Uuritakse inimeste kogemuste olemust ja seda, mis tähenduse nad oma kogemustele ise annavad.¹⁴⁵

Kvalitatiivse uuringu käigus uuritakse nähtusi loomulikus keskkonnas ja püütakse ilminguid mõtestada/ tõlgendada nende tähenduste kaudu, mida inimesed neile annavad.¹⁴⁶ Kvalitatiivset uuringut kasutatakse siis, kui ollakse huvitatud erinevate käitumismustrite alla peidetud protsessidest ja püütakse vastata küsimusele miks. Andmete kogumise meetodiks oli intervjuu, vestlus ja vaatlus ning keskenduti tõlgendustele, mida uuringus osalejad väljendasid.¹⁴⁷

Inimesed esitavad küsimusi ja tõlgendavad asju nii, nagu neid näevad ja aru saavad. Samu asju võib erinevalt kirjeldada. Kvalitatiivse uurimuse lähtekoht on tegeliku elu kirjeldamine. Selles on mõte, et tegelikkus on mitmekesine. Tähelepanu tuleb uurimuses pöörata sellele, et tegelikkust ei saa meelevaldselt osadeks killustada. Sündmused hakkavad üksteist

¹⁴⁵ L. Öunapuu. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool 2014, lk 52-53.- http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf (14.04.2018)

¹⁴⁶ M.-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn 2008: OÜ Infotrükk, lk 17.

¹⁴⁷ *Ibid.*, lk 15.

samaaegselt kujundama ja seega on võimalik leida mitmesuunalisi suhteid. Objekti püütakse uurida võimalikult tervikuna.¹⁴⁸

Kvalitatiivne uurimisviis sobib autorile sest:

- uurimus on loomult tervikut haarav teadmiste hankimine. Andmed kogutakse loomulikus ja tegelikus olukorras;
- info kogumise instrumendina eelistatakse inimest. Täiendavate teadmiste saamiseks saab kasutada abivahendina teste ja küsimustikke;
- selle uurimisviisiga eelistatakse meetodeid, millega uuritavate seisukohad ja „hääled“ pääsevad esile. Sellised meetodid on näiteks: teemaintervjuu, osalev vaatlus, rühmaintervjuu;
- uuritavad valitakse eesmärgipäraselt, mitte juhuslikku valimit kasutades;
- uurimuse kava kujuneb uurimise käigus. Arvesse võetakse muutunud olusid ning tegutsetakse paindlikult;
- kõiki juhtumeid käsitletakse kui ainulaadseid ja vastavalt sellele tõlgendatakse ka saadud andmeid.¹⁴⁹

Kvalitatiivse uurimistöö tunnused on väiksed valimid, mõtete ja tunnete analüüs ning suunavad vaheleiuud. Otsitakse vastuseid küsimustele, miks inimesed teatud viisil käituvad või mõtleavad, see võimaldab uurida ja seletada üksikjuhtumeid.¹⁵⁰

Töö autor valis andmete kogumiseks poolstruktureeritud intervjuu. Autor valmistas ette küsimused ning vestluse käigus oli võimalik teenusel osalejaga põhjalikumalt vestelda. Kõik intervjuud helisalvestati helimaterjalina intervjuueeritavate nõusolekul. Intervjuu on ainulaadne andmekogumise meetod, sest nii ollakse uuritavaga vahetus keelelises interaktsioonis. Selle suurimaks eeliseks on paindlikkus. Kvalitatiivsetes uurimustes on just intervjuu olnud senini põhiline andmete kogumise meetod. Intervjuus võib varieerida käsitletavate teemade järjekorda ning vastuste tõlgendamiseks on rohkem võimalusi.¹⁵¹

Intervjuus osalemine oli vabatahtlik ning intervjuueeritaval oli õigus mitte vastata teatud küsimustele, samuti oli tal õigus katkestada intervjuu sel hetkel, kui ta selleks soovi avaldas. Seda võimalust tuli intervjuueeritavale selgitada ning arvestada. Küsimuste kvaliteeti puudutab

¹⁴⁸ S. Hirsijärv, P. Remes, P. Sajavaara. Uuri ja kirjuta. Tallinn 2005: Medicina, lk 151-152.

¹⁴⁹ *Ibid.*, lk 155.

¹⁵⁰ L. Öunapuu, lk 53.- http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf (14.04.2018).

¹⁵¹ S. Hirsijärv, P. Remes, P. Sajavaara, lk 191-192.

ka eetika. Ei tohi esitada provokatiivseid, osalejat solvavaid või tema väarikust häirivaid küsimusi.¹⁵²

Intervjuu käigus andmete kogumise viis valiti järgmistel põhjustel:

- sooviti anda võimalus uuritaval end võimalikult vabalt väljendada;
- intervjuus oli võimalik vastajat ning tema žeste, miimikat ja hääletooni jälgida. Teemast võis rääkida uuritav palju rohkem, kui intervjuueerija oli ennustanud;
- oli võimalik küsida täpsustavaid küsimusi;
- autor soovis uurida õrnu ja raskeid teemasid.¹⁵³

Kogutud andmete analüüsimine, tõlgendamine ning järelduste tegemine on uurimuses suure tähtsusega. Analüüsides saab uurijale selgeks, millised on vastused tema püstitatud probleemile. Vahel juhtub ka nii, et alles analüüsi etapis mõistab uurija, millised probleemid oleks tulnud püstitada.¹⁵⁴

Andmete korrastamise esimeseks etapiks oli saadud andmete kontrollimine- kas ei esine vigu ning kas andmeid pole puudu. Seejärel toimus andmete täiendamine.¹⁵⁵

Kolmandaks etapiks oli andmete korrastamine talletuse ja analüüsi jaoks. Kvalitatiivse uurimuse andmetest moodustati muutujad ning andmed kodeeriti vastavalt koostatud muutujate liigitustele. Kodeerimine tähendab igale vaatlusüksusele (uuritavale) muutujaid tähistava väärtuse andmine. Talletatud kvalitatiivne andmestik kirjutati sõna- sõnalt ümber.¹⁵⁶

Autor kasutas töös temaatilist analüüsi ja avatud kodeerimist. Eesmärgiks oli leida andmetes peituvad tõlgendused ja arusaamad. Selgitati välja analüüsi teemad ning nende järjestus. Analüüsimisel kasutati avatud *kodeerimist* ehk induktiivset teksti lõikamist, mille eesmärgiks oli süvenemine teksti autori mõttemaailma. Selle protsessi käigus toimus teksti üksikasjalik lahtiseletamine ja tähenduste dekodeerimine.¹⁵⁷

¹⁵² K. Lepik, H. Harro-Loit, K. Kello jt. Intervjuu. Tartu Ülikool 2014.- <http://samm.ut.ee/intervjuu> (14.04.2018).

¹⁵³ S. Hirsijärv, P. Remes, P. Sajavaara, lk 192-193.

¹⁵⁴ *Ibid.*, lk 206.

¹⁵⁵ *Ibid.*, lk 206-207.

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ V. Kalmus, A. Masso, M.Linno. Kvalitatiivne sisuanalüüs. Tartu Ülikool 2015.- <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (14.04.2018).

Kvalitatiivsetes uurimistöodes võib inimesi kaasata valimisse eesmärgipäraselt. See tähendab, et objektid valitakse üldkogumist valimisse mingi sisulise kriteeriumi alusel.¹⁵⁸

Valimi suuruseks oli kaheksa meest, kes olid osalenud tugiisiku- või tugiisikuga majutusteenusel ning kolm teenuse läbiviijat. Intervjuude kestvus oli keskmiselt üks tund. Intervjuud viidi läbi teenusel osalenud kliendi soovitud kohas, et luua turvaline keskkond. Teisi inimesi intervjuu juurde ei lubatud. Töös ei kasutatud intervjuueeritavate pärisnimesid vaid pseudonüüme. Kodeerimine klientide puhul toimus vastavalt, V1...V8 ning läbiviijate puhul vastavalt L1, L2, L3.

Kogudes uurimisobjekti kohta uurimistööks vajalikku informatsiooni, ei tohtinud osalisi kahjustada. Tähelepanu tuli pöörata märksõnadele nagu konfidentsiaalsus, anonüümsus, ausus ja privaatsus. Inimestega manipuleerimine või usalduse kurjasti ära kasutamine oli rangelt keelatud.¹⁵⁹

Autor kinnitab, et saadud tulemusi kasutab ta ainult oma uurimistöös ning seda nii, et avaldatud andmete põhjal ei tuvastataks isikuid. Tagatakse täielik anonüümsus. Enne intervjuueerimist selgitati intervjuueeritavatele töö eesmärki, -teemasid ja andmete kasutamist ning küsiti luba helisalvestuseks.

Eetikakoodeksites rõhutatakse, et uurimine peab tegema osalistele head, mitte neid ühelgi viisil kahjustama.¹⁶⁰

¹⁵⁸ L. Õunapuu, lk 150.- http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf (14.04.2018).

¹⁵⁹ Tartu Ülikool. Eetikaveeb.- <http://www.eetika.ee/et/teaduseetika/teadustoo> (14.04.2018).

¹⁶⁰ M.-L. Laherand, lk 49-50.

5. TUGIISIKU- JA MAJUTUSTEENUSE VAJALIKKUSE JA MÕJUDE ANALÜÜS

Lõputöö analüüsi osas keskendutakse intervjuude tulemustele. Andmeid analüüsides ja kodeerides kujunesid välja järgmised teemad: vabanejate suurimad väljakutsed, teenuse tähtsus taasühiskonnastamise protsessis, muutused teenusel osalejate elus, teenuse osutamise takistused. Analüüsis kasutatavad tingmärgid:

- tsitaat algab lause keskelt: ... sõnad;
- tsitaat lõpeb lause keskelt: sõnad... ;
- tsitaadist väljajäetud sõnade asemel: /.../ ;

5.1. Vanglast vabanenute suurimad väljakutsed vabanedes

5.1.1. Raskused elukoha leidmisega

Käesolevast uuringust selgus, et kõik vanglast vabanejad vajavad koheselt pärast vabanemist praktilist tuge. Vabanejad on olnud ühiskonnast ära lõigatud mitmeid aastaid. Selle ajaga on toimunud ühiskonnas suured muutused. Keskkond, milles nad enne vangistust viibisid, on tundmatuseni muutunud. Muudatused on toimunud tehnoloogias, linnapildis, tööturul ning ka inimeses endas. Kõik need muutused on teinud igapäevase toimetuleku keeruliseks.

Kõik intervjuueeritavad tõid välja, et esmaseks väljakutseks vabanedes oli vajadus leida endale elukoht. Põhjuseid, miks varasemasse elukohta tagasipöördumine oli nende jaoks võimatu, oli mitmeid. Vabanejad, kes elasid varasemalt üürikorteris olid vangistuse tõttu kaotanud oma elukoha.

V1 "Elukoht... mul oli üks probleem ainult..."

V3 " Elasin üürikorteris, seda enam pole, raha ka pole, et üürida või nii..."

Teise gruppi kuulusid isikud, kes elasid juba enne vangistust tänaval või seal, kus oli võimalik. Ööbiti nii sõprade kui ka juhuslike inimeste juures. Kuna neil ei olnud varasemalt elukohta, siis ei osutunud võimalikuks ka vabanedes endale elukohta soetada.

V2 "No vanasti olid need suured majad ja siis trepikojade ukсед lukku ei käinud... siis ma magasin kas kuskil keldrites, soojavee torude peal /.../ kui keldris ei saanud, siis magasingi trepikojas sees, kus need radiaatorid seal all palja põranda peal /.../ nii ma elasin..."

V5 *"Olin palju tänaval, mind kutsutigi tänavalapseks, sest ma olin hästi palju, 8-10 tundi väljas ja kodus ainult magamas."*

Ükski vabaneja ei soovinud elama asuda vanade sõprade juurde, sest kardeti murduda ja astuda uuesti kuritegelikule teele. Vabanejate vanad tuttavad olid kõik samuti seotud mingil viisil illegaalsete tegevustega ning kahel juhul omanud otsest rolli vabaneja kriminaalsele käitumisele. Samuti olid katkenud ka positiivsed suhted. Kuigi vangla on loonud võimaluse säilitada suhted pere ja sõpradega läbi külastuskäikude, siis seda enamasti ei tehtud.

V6 *".../ aind sõbraga... kohtuda oli kord kuus, kaks korda kuus... aga mina käisin oma selle 3,5 aasta jooksul ainult kahel kolmel korral ühe inimesega kokku saamas."*

V3 *"Pikad aastad ei suhelnud. Vanast ajast ma tean neid, aga ei viitsi, ei taha suhelda... mis see mulle annab /.../ need on sellised sõbrad, et kui ma olen väljas ja mul on raha, siis on oooo, lähme paneme pidu ja teeme midagi, aga kui sa oled kinni ja sul on vaja kasvõi kõneaega vanglasse, siis helistad neile ja ütled, kas sa saaksid mulle ja juba tuut tuut tuut käib, nemad nagu mind aidata ei taha, aga ma ei küsi ka kellegi käest enam, sest mul pole vaja kui ma istusin kinni oleksid nad kasvõi ühe jõulukaardi saatnud, mitte keegi ei saatnud /.../ ei saa olla mulle ju sõber."*

V1 *"Mul ei olnudki sõpru, olin üksinda rohkem. Ma tundsin palju inimesi kellel oli vaja minu autot, raha... möllata minu arvelt või teenida..."*

Üks intervjuueeritav tõi põhjuseks soovimatuse olla koormaks oma sõpradele ja tuttavatele. Kuigi oldi valmis teda enda juures majutama ja toetama, tundis vabaneja, et vajalik on ise hakkama saada.

V4 *"Ma ei taha minna vaata, nii sõbra juurde elama, et siis nagu noh, nagu kasutaksin neid ära. Ma pean saama ise hakkama kuidagi. Sellepärast ma nagu praegu olen seal kodus. Kuidagigi ise proovin hakkama saada..."*

Ennetähtaegsete vabanejate puhul oli suur murekoht elukoha sobimatus. Märkides taotlusesse, et lähed elama sõprade juurde, siis suure tõenäosusega neid ei vabastata. Elukoha mittesobivus võib tuleneda ka asjaolust, et ühes kohas elab juba liiga palju inimesi.

V1 *"...perekond oli, aga kohus ei luba. Kahetoaline korter, neljakesi elatakse, viiendat sinna ei lasta... muidugi nad võtaksid mind, aga kohus ei lase. See ongi loll süsteem...see viiekesi ei ole midagi..."*

Oma isikliku elukohta leidmist takistab raha puudus ja asjaolu, et maaklerid ei soovi kortereid üürida vangis viibinud isikutele, sest kardetakse lepingu mittetäitmisest tulenevaid probleeme. Omanikud arvavad, et vangist vabanejad ei maksa üüri või lõhuvad elamispinna.

V4 *"Tulin /X linna/, sain ühte kohta ridaelamusse. Seal olid tudengid jne... aga üks tegi mulle jama kokku. Ta sai teada, et mul tuli krim hooldusest paber ja ta rääkis omanikule. Omanik kirjutas öösel, et koli välja, mul tuleb haige ema, siis ma hakkasin autoga sõitma ilma lubadeta, sest ma töötan öösiti ja jala käies ei oleks jõudnud korterit otsida..."*

V7 *"...tavaliselt korteriomanikud ütlevad, et nad ei võta, et nad googeldasid. See tuleb välja. Maaklerid googeldavad ja neil on täielik õigus öelda, et nad ei taha, aga see ei ole nagu põhjendus..."*

Elukoht toodi välja kui kõige tähtsam element edukaks taasühiskonnastumiseks, kuna see on otseselt seotud töökoha leidmisega. Kui inimesel ei ole elukohta, ei ole tal võimalust ka hakata tööl käima. Elamine tänaval on aga kindlaim viis uuesti kuritegelikule teele pöördumiseks.

V3 *"Ma oleksin pingi peale jäänud ja siis ilmselt vanglasse tagasi läinud, seega elukohaks oli vaja sõita, sõitmine tõi kaasa trahvid...ei oleks sõitnud, oleks vangis, sest poleks elukohta."*

V8 *"Midagi ei olnud teha, ellu oli vaja ju jääda. Sealt see vargus alguse saigi... algul varastasin saia poest, et süüa saada ja siis sain tuttavaks nagu teiste nende tänavainimestega, kes olid vanemad ja olid siis nagu õpetasidki varastama. Suuremaid asju ja suuremaid asju ja sealt see alguse saigi."*

5.1.2. Töökoha leidmine

Majutusteenuse kestvus on kuus kuud, mida on võimalik pikendada veel kuus kuud. Majutusteenuse limiteeritus pani vabanejad mõistma, et selle ajaraami sees on vajalik leida endale töökoht selleks, et peale teenuse lõppu oleks võimalik üürida endale isiklik elukoht. Korterit üürimiseks on vaja raha kõrvale panna ja säästa korteri ühe kuu üür, tagatisraha ja maakleritasu.

Töökoha leidmine on raskendatud ühiskonnas aset leidva sildistamise tõttu. Samuti puuduvad vabanejatel vajalikud tööoskused, et olla tööturul tahetud. Puudub töökogemus, mille tõttu ei ole CV- sse midagi kirjutada. Tööoskuste puudumine on tingitud kahest erinevast asjaolust. Ühel juhul pole isikud kunagi tööd teinud. Raha teeniti kriminaalse tegevusega ja ka vanglas

ei töötatud. Teisel juhul on vajalikud oskused ajaga ununenud, mis on muutnud vanale ametile naasmise keeruliseks.

V3 *"Vanasti tegin erialatööd, olen potsepp- kaminameister... kõik asjad ju muutuvad, nüüd ma õpin, täiendan iseennast, vaatan arvutist uusi variante mis on välja tulnud, kuidas mida teha /.../ et tasapisi teen..."*

V1 *"Mind lihtsalt ei tahetud tööle lasta, ei tahetud lihtsalt... lihtsalt mu nägu on vist selline, et ma ei oskand läbi saada üksuse juhiga ja kontaktisikuga, et sellepärast ei saanud /.../ Aga siis kui meil üksusejuht läks puhkusele, ma sain kohe tööle... haljastust /.../ ja siis oligi, kui see üksuse juht tuli tööle tagasi, siis ta oleks peaaegu infarkti saanud kui nägi, et ma töötan... ja ta leidis lihtsalt põhjuse, et mind töölt maha võtta..."*

V7 *"Ei ole vaja pendeldada ja tembeldada. Umbes, et ooo, sa oled vangis olnud, ma ei võta sind tööle. Miks sa ei võta, ah? Andke võimalus, inimene tahab, andke võimalus!"*

Mõnel vabanejal puudus motivatsioon tööd otsida, kuna vabanedes olid neil suured võlad. Võlad tulid kohtukuludest ja kuriteoga tekitatud kahjustest. Võlad tähendavad aga seda, et kohtutäituri nõuete tõttu ei jääks tööle minnes kätte piisavalt vahendeid, et aasta möödudes endale elukoht hankida.

V5 *"Suur roll sellel, kuidas kohtutäituri suhtuva /.../ kui meil on mingisugused võlad, siis kohtutäitur üritab iga viimse kui sendi välja pigistada. Kui me läheme tööle ja meil jääb miinimum, alla miinimumi kätte, siis väga paljud ei lähe tagasi tööle."*

V8 *"Juhutööd... ma ametlikult ei lähe ka. Mul on 45 000 võlgu riigile... kohtutäituri 45 000./.../ Kui ma praegu saaks 500 kätte, uue seadusega võib sealt ära võtta 20 protsenti... see ongi see- korter maksab 300- 350 ja kui ma tahan endale korterit üürida, mul peab olema kolme kuu raha. Aga kust ma võtan selle? Pean vargile minema. Aga ma ei lähe vargile. Ma enne võtan telgi ja lähen istun kuskil põõsas. Õnneks mais saab aeg läbi majutuses, et siis ma lähen võtan telgi ja lähengi jõeeärde... ma ei otsi tööd."*

V2 *"... ja nagu mul on, ma teen tööd praegu, aga ma ei lähe ametlikult tööle, kuna ma ei hakka maksma makse."*

V4 *"Ütleme niimoodi, ma arvan, et see ei ole kuritegu, haltuura tegemine... ma keevitan vahest /.../ praegu lõhuti aparaat ära, seega ei saa ka haltuurat teha..."*

Vabanejad leidsid, et kohtutäiturite tegevus on liiga agresiivne ja töötab taasühiskonnastamise protsessi vastu. Ka teenuste läbiviijad leidsid, et kohtutäiturite tegevust oleks vaja antud sfääris rohkem reguleerida.

L1 "Kohtutäitur võtab kõik ära. Sa ei suuda väga pikalt elada nii, et sul jääb 150- 170 eurot kätte onju... et see ei ole reaalne, pole üldse nagu ebaloogiline, et nad tagasi lähevad..."

V7 "Suured probleemid... tänu võlgadele ei saa inimesed elu järjele. Tead kohtutäitur... nendel ainult karistada jne..."

Kõik vabanejad mõistsid, et võlad tuleb tasuda. Nad olid arvamusel, et võlgu ei peaks kustutama ja võlad on vaja tagasi maksta, kuid summad, mida kohtutäiturid võivad sisse nõuda, tuleks üle vaadata.

V3 "Niiet ma ei poolda seda, et seda peaks kustutatama, aga kuidagi määrad üle vaadata... aga samal ajal see sõltub inimeset ka /.../ see ei ole kellegi teise süü..."

Isegi kui jõutakse kohtutäituritega kokkuleppele ning sõlmitakse maksegraafikuid tuleb ette olukordi, kus arestitakse ikkagi suurem summa ja inimene jääb ilma rahast, millega ta oli arvestanud.

L1 " /.../ aga mitmed inimesed, kes on lõpetanud, siis nad isegi sõlmivad kohtutäituritega kokkulepped, aga siis jällegi see, et raha ära võetud ja niimoodi..."

Kohtutäiturite tegevus viib olukorrani, kus eelistatakse töötada mitteametlikult. Mitteametlikult töötamine ja haltuurade tegemine toob kaasa uusi probleeme. Tööandjaga ei sõlmita töölepingut, mistõttu tuleb ette juhuseid, et tööandja jätab vabanejale töö eest tasumata. Töölepingu puudumise tõttu ei ole võimalik töö tegemist tõestada ja töötasu sisse nõuda. Vabanejad ei taha minna kohtusse, kuna see nõuab aega ja raha, mida neil ei ole.

V3 "Siis kui jäin oma palgast ilma olin elanud nagu juba võlgu ja siis muud ei jäänudki üle, pidin tagasi minema kuritegevuse juurde. Raha oli kuritegevuse põhjus... ilma rahata ei ela ja kuna mul olid üürikorterid, mille eest ma pidin maksma iga kuu ja ma juba olin arvestanud selle rahaga, mis ma näiteks kuu aega tegin tööd ja ma ei saanud seda raha..."

Ühel vabanejal läks töö leidmine väga lihtsalt ja kiiresti. Oluline erinevus, mis eristas teda teistest vabanejatest oli asjaolu, et vangistuse vältel omandas ta erialast haridust ning sai vastavad sertifikaadid. Ta tegi vanglas pidevalt tööd selleks, et ei kaotaks tööharjumust.

Oma aastad vangistuses veetis ta pidevalt ennast arendades, õppides nii kutsehariduskeskuses kui ka eesti keelt.

V1 *"Ma õppisin vanglas eurostandardi järgi eripuhastustööde spetsialistiks. Euroopa sertiikaadi sain... puhastusteenindaja ja eripuhastustööde spetsialist, kaks diplomit sain, töötasin ka sellel alal. Olin esimene inimene, kes töötas administratiivhoones... direktori kabinetid ja kõik... usaldust oli niipalju... 15 inimest kukkusid välja, sest varastasid antiseptikut jne..."*

V6 *"Ma läksin kooli, mul oli grammatikat vaja õppida, lause ehitsut ja kirjutama... aga see hakkas mulle meeldima. Ma lõpetasin C1(keeke tase) taseme..."*

Vabanedes hakkas isik kohe tööle mitmel erineval kohal ning alustas ka äritegevusega.

V6 *"Gobus, äri eraldi... ametlik on Gobus. Alles läks käima, ma praegu sõidan bussidega. Tööd leida ei olnud raske, leidsin tööd ruttu. Vabanedes töötasin... kriminaalhooldaja ei teadnud sellest midagi. /kohanimi/ töötasin, puidust terrassid tegin... 2500 m2 mina vahetasin välja, ma sõitsin seal bobcatiga, see oli majutusteenuse ajal. 2. mail vabanesin ja siis olin tööl paari nädalaga. Ma ei julgenud öelda... kui leidsin tööd, siis naeratas et töötad jah, poolteist kuud, siis läksin puhastusfirmasse /ettevõtte nimi/, karistusregister ei seganud. Ma ei rääkinud sellest kunagi, aga kui pärast välja tuli, siis ei usutud..."*

Intervjuude käigus selgus, et vabanejate raskust leida töö ei põhjusta mitte ühiskonnas aset leidev sildistamine, vaid pigem puudulikud oskused, puuduv tööharjumus ja vähene motivatsioon. Olukorras, kus on valida kahe töötaja vahel ja vabanejal on paremad oskused, ei saa karistusregister takistuseks.

5.1.3. Sotsiaalsed oskused

Kolmanda suurima probleemide ringi moodustas vabanejate jaoks ühiskonna kiirest arengust tingitud võimetus hakkama saada igapäevaste tegevustega. Probleeme põhjustas vabanedes režiimi puudumine. Vangistuses tehti nende eest ära kõik vajalikud asjaajamised. Vabanejad kartsid, et režiimi puududes ehk kolides omaette elama, kaotavad nad kogu tugivõrgustiku ja neil ei ole enam kellegi poole oma muredega pöörduda.

V5 *"...vaata kui inimene istub kinni onju, pikalt eriti ja kui ta nüüd läheb välja, ta on ära harjunud selle mugavustsooniga, mis vangla pakub. Ta läheb välja ja ta on hädas, ta ei suuda ajada korda isegi oma lihtsaid asju, dokumente /.../ vangis on tehtud see elu lihtsalt nii*

mugavaks, et sa istud- magad päevad läbi kinnises kambris, vaatad televiisorit kui sul on, või loed raamatuid või vaatad aknast niisama välja. sa ei pea mitte midagi tegema..."

V8 "Nagu kodukoerad on, lased lahti, lähevad hulkuma... mul on praegu samasugune efekt. Nüüd olen 25 aastat ketis olnud ja ma kardan, et lahti lastakse, olen kadunud ja istun kinni..."

Varem käis kogu asjaajamine paberil, kuid tänapäevaks on kolinud enamuse teenustest internetti. Vanglas olles ei ole vangidel lubatud arvutit kasutada, samuti ei pakuta neile arvutikasutamise koolitusi. Vabanedes ei osata saata e-kirju ja otsida infot.

V2 "Nagu praegu on seal majas olen, ma ei tunne neid arvuteid ja asju, ma olen nagu kiviaja inimene... ja mul on näiteks vaja seal meile saata või skanneerida mingeid dokumente, ma lähen juurde, ta ütleb mulle, et mine õpi ise ära, saa ise hakkama, aga tegelikult ta võiks ju mind aidata või õpetada..."

V1 "Mul ei ole olnud võimalust ka vanglas olles ennast nagu sellesuhtes harida, lihtsalt meili saatmist oleks võinud ka vangla õpetada /.../ oleks võinud õpetada seal arvutit üldse kasutama, aga selliseid asju ei õpetata."

Oskamatus koheselt asju korda ajada tekitab vabanejates tunde, nagu neid jooksutatakse. Vaatamata sellele, et nad ise on unustanud mõned dokumendid täita või täitnud valed dokumendid.

V5 "... tulin välja, ma ei mäleta mis pabereid ma hakkasin ajama. Õeldi, et mine sinna linnavalitsusse /linn X/, nüüd ma lähen sinna, käin seal ära, öeldakse, et muidugi too meile nedast sellised ja sellised dokumendid ja tule tagasi... nüüd ma käin ja jooksen, ajan dokumendid korda ja lähen sinna, nad ütlevad, et miks sa siia tulid, mine /linn Y/ nendega."

V7 " /.../ mul sotsiaalosakonna ja prillidega. Mine tee kolm hinnapakumist, käi kolmes erinevas prillipoes, too retsept, et sul on vaja neid raviprille. Käin arsti juures ära, mitu kuud järjekorras... ootasin, sain retsepti, helistan sotsi (sotsiaalosakonda). Nüüd ütleb, ah mine käi seal kolm poodi läbi ja selle järgi otsutame, milliseid prille toetame. Ajan kõik paberid korda lähen sotsi (sotsiaalosakonda), mulle öeldakse, mis sa siia tuled, mine /linn Y/ sa pole / X linna/ kodanik..."

Sellised takistused võivad põhjustada vabanejate murdumist ning soodustada pöördumist kuritegelikule teele.

V7 " /.../ et miks ma üldse neid asju ajan, et see ongi niimoodi, et väga paljud võivad murduda."

V1 "Inimene hakkab vigu tegema, sest visatakse kõikaid kodaratesse..."

Eelpool nimetatud takistused oskuste puudumisest vähendavad vabanejate motivatsiooni. Nad ei ole harjunud probleemidega tegelema. Juhul, kui neil kõik kohe alguses ei õnnestu, on suur tõenäosus, et tegevust lõpuni ei viida, vaid jäetakse pooleli. Selle asemel, et probleemi lahendada, hakatakse inimesi süüdistama nende kiusamises ja jooksutamises.

5.2. Tugiisiku- ja majutusteenuse roll taasühiskonnastamisel

Vanglast vabanejate tugiisiku- ja majutusteenus on vabanejate jaoks kahtlemata vajalik. Vanglast vabanejad ei oska abi saamiseks kellegi poole pöörduda. Ühiskonnas aset leidva sildistamise tõttu tunnevad nad ennast vabaduses ebavajalikena. Enamasti pole neil peale tugiisiku kedagi, kes neid sooviks või isegi oskaks aidata.

L2 "Üldjuhul väga suur osa on emotsionaalne tugi, sest enamasti neil ei ole ühtegi lähedast, neil puudub võrgustik, neil ei ole mingeid normaalseid toimivaid suhteid, et ta saaks kellelegi öelda, et kuule, mul praegu täiega katus sõidab, et mis nüüd..."

L1 " /.../ ja just ta kutsuti mingisse pulma, just hiljuti... et hullult ilsuad asjad, aga jällegi veits kurb, et kui sul on pulmas neli inimest ja nendest üks on tugiisik, siis mida see ütleb. Sotisaalset kaasatust pole üldse."

Tugiisikud aitavad vabanejaid eelkõige asjaajamisel. Tugiisiku eesmärgiks ei ole kliendi eest kõike ära teha, vaid teda abistada. Asjaajamisel abistamine seisneb eelkõige juhendamises. Tugiisik aitab suhtlemisel ametiasutuste ja ametiisikutega.

L1 "Nad on täiesti võimetud toime tulema mingisuguses ametlikus situatsioonis..."

Probleemid asjaajamisel ei seisne mitte teadmatuses, kust mingiks teatud tegevuseks abi leida või kust mingit teenust saada, vaid võimetusest toime tulla. Vabanejatel on tihtipeale raskusi keskendumisega, selle tõttu ei suuda nad kaua ühe asjaga tegeleda või järjekordades seista. Kui vabanejal tekib mingi probleem, siis nad ei oska probleemi lahendada, vaid võtavad seda kui isiklikku solvangut või kiusu. Neil on arvamus, et nimelt tahetakse asja raskeks teha ning teenusest või toetusest ilma jätta.

L1 "...mul oli üks mees, kes läks töötukassasse, pani endale aja kinni, juhtumikorraldaja juurde nii nagu asi käib eks, et lähed kohale, sa ei pea ootama, sest see juba ajab sind närvi ja sa lähed võibolla minema. Ta läks kohale ja ta oli unustanud ID kaardi maha. See konsultant muidugi ütles talle, et mis sa üldse siia tulid ilma ID kaardita. Ta ei läinud tema juurde enam ise tagasi... et sellised asjad... ta ei võtnud seda, et aaaa unustasin jah, et minu viga, aga ta võtab seda nagu isiklikku solvangut, et noh ma ju tulin ja nüüd sa ütled mulle, et miks sa üldse siia tulid kui sul ei ole... et sellised olukorrad, et väga impulsiivsed on tavaliselt..."

Vabanedes ja iseseisvat elu nullist üles ehitama hakates on mõistetav, et esineb tagasilööke ja tuleb ette pettumusi. Sellisel juhul on tugiisiku roll inimest rahustada ja julgustada uuesti proovima. Paljud vabanejatest on ühel või teisel viisil sõltlased, mille tõttu võivad tagasilöögid tähendada tagasi sõltuvusse langemist, mis omakorda võib viia uute kuritegudeni. Samuti kipuvad nad probleemide kerkides lahendama olukordi viisil, mis võib lõppeda vanglasse naasmisega.

L1 "Sa saad helistada ja öelda, et olen siin pruudi maja ees ja täiega katus sõidab, et lähen kallale talle, et tuua maapeale tagasi, et äkki see ei ole kõige mõistlikum tegu, äkki sõidad minema, lased minema sõidutada, et sa oled purjus, äkki jääd vahele ja lähed tagasi vangi, et nagu selline kontroll peal..."

L2 "Paljude klientide sõltuvus on kas alko või narko. Nende puhul võib olla oluline, et kui neil tuleb nüüd see mingi masendus peale /.../ küll nagu nüüd tahaks süstida, siis reeglina nad helistavad, et siis sellist emotsionaalset tuge saada."

Enesele seatakse ka liiga kõrged eesmärgid ning kõike tahetakse saavutada kiiresti. Arvatakse, et vabanedes on lihtne leida tööd, saada head palka. Isoleerituse tõttu puudub neil ülevaade tegelikust elust. Oma peas on nad kujundanud maailmast hoopis teistsuguse pildi, kui see on reaalsuses.

L1 "Sul on keegi inimene, kellega sa saadki rääkida ja kellest on abi, kes teab asju, mida sina ei tea ja kes toob sind maapeale tagasi, et jou, sa ei saa mingi 1000 eurot palka ja võibolla sa ei saa töölegi, et noh sul on vaja, kes on see post, et sa hoiad sealt kinni ja sa ei ole selline tuulelipp kes lehvib..."

Tugiisik aitab lisaks suhtlusele ametkondadega ka suhtlusel tööandjatega ja maakleritega. Tugiisikud aitavad välja otsida sobivaid kortereid ja käivad neid vaatamas. Samuti otsitakse kliendile tööd. Vajadusel minnakse kaasa töövestlusele, et selgitada olukorda ja aidata lahendada võimalikke probleeme.

L2 "Mõnikord aitavad tööandjatega läbi rääkida. Meil on olnud juhuseid, kui tugiisik läheb kliendiga tööandja juurde kaasa...maakleritega ka suhtlevad, käivad kortereid vaatamas..."

Selleks, et tugiisiku tegevusel oleks tulemusi, on vajalik luua vabanejaga usaldav suhe. Tugiisik astub vabanejaga suhtlusesse kuus kuud enne vabanemist. Eelnevalt pannakse paika eesmärgid. Iga inimesega tehakse individuaalne vabanemiskava, milles kaardistatakse vajadused ja arutletakse läbi sammud, mis tuleb astuda vajaduste rahuldamiseks. Tugiisiku eelis on see, et teenusele pääsemine toimub vabatahtlikkuse alusel. Nii vabanejad kui ka tugiisikud leiavad, et vabatahtlikkus on väga tähtis edukaks taasühiskonnastamiseks. Erinevalt kriminaalhooldusest ei ole kohustust kohtuda. See on suur eelis, sest inimestel, kes vangla süsteemist läbi käivad, on palju selliseid asju, mida nad peavad tegema ja sageli nad ei saa aru, milleks see vajalik on. Tugiisikud proovivad hoida suhtlust mitte jäigana. Näiteks kohtumisele ilmumata jätmise korral ei järgne erinevalt kriminaalhooldajast negatiivseid tagajärgi.

L1 " /.../ et ma arvan ainukene variant, kuidas nagu reaalselt inimene saab aru, et tal on mingi point üldse nagu muutuda on see, kui ta näeb, et nagu keegi päriselt ka hoolib. Mitte küll lõpuni välja, et aga sulle antakse reaalne võimalus mitte kohustus..."

Klientidel on võimalik pöörduda tugiisiku poole igal ajal ja iga probleemiga. Kliendid ise ei kirjelda seda tegevust pöördumise vaid suhtlusena.

V1 "Ei pöördunud, olime kogu aeg pigem suhtluses, olime sõbralikus suhtluses... oli aega, käisid meie juures jne..."

V3 " Kui on mure, arusaamatused, siis ma kindlasti helistan ja küsin nõu, et midaiganes..."

Majutusteenus aitab lahendada vabanejate kõige teravama probleemi- elukoha. Hetkel pakuvad majutusteenust kaks MTÜ-d. Lootuse Küla ja Tulevik. Lootuse Küla asub Laitses, Tulevik asub Pärnus. Kuigi mõlemad asutused pakuvad majutusteenust, on nende vahel suured erinevused. Ühiseks jooneks on see, et seal on võimalus elada kuus kuud ja pakuvad teatud režiimi.

V1 "Vaata, kui ma olen elanud koguaeg režiimi all, on mul kergem ja ma tunnen ennast turvalisemalt, ma pole mitte ühtegi ööd ära olnud, mõned on joomas ja kadunud. Ma tean, et hommikul kuuest võib välja minna ja üksteist pead tagasi olema, ma ei käi palju väljas, ma tean, et peale kümnet välja minna ei tohi. Ma olen kõik ööd olnud seal, ma tean et on režiim..."

Lootuse Küla pakub lisaks majutusele töötegemise võimalust, mille eesmärgiks on tööharjumuse tekitamine, sõltuvusravi ja muid taasühiskonnastamist soodustavaid tegevusi. Tegevused toimuvad kindla päevaplaani järgi. Hommikul kell kuus on äratus ja süüakse hommikust. Kell 7.25 hakkab palvetund. Kell kaheksa hakkavad tunnid, mis kestavad kella kümneni. Peale seda minnakse tööle kas metsa või saekaatrisse. Töö kestab kella viieni, peale mida toimub palvering ja söömine. Pärnu majutuskeskus sellist programmi ei paku ja keskendub ainult majutusele.

Erinevalt Pärnust, kus majutuskeskus asub linna keskel, on Lootuse Küla suurest linnast kaugel ning eraldatud. Eraldatust on palju kritiseeritud, kuid kliendid ise võtavad eraldatust kui pigem positiivset külge eesmärgi saavutamiseks.

V3 "Eesmärk ongi, et me tegeleks iseendaga, mitte nende probleemidega, mis seal on, et me hakkaksime mitte muutma seda mis on meie ümber, aga muutma ennast seestpoolt. Me ei saa maailma muuta, kui me ei alusta iseendast, et mõtted oleksid enda probleemidel. Seal tulevad kohe muud probleemid peale ja sa ei saa keskenduda iseendale..."

Lootuse Külas puudub vabanejatel ligipääs internetile, televisioonile, mobiiltelefonidele ja ajalehtedele. Nad on ühiskonnast täiesti eraldatud.

Lootuse Küla võimaldab elukoha ka teenuse lõppemisel. Selleks on neil keskus Keilas, kuhu programmi lõpetajatel on võimalik minna. Seal otsivad nad endale ise töö ja saavad elada väikese üüri eest Keila keskses. See on parem võimalus kui korteri üürimine, sest kui töökohaga midagi juhtub, või täiturid võtavad kokkulepitust rohkem raha, siis ei visata neid välja, vaid lastakse edasi elada.

V3 " /.../ aga seal seda ohtu ei ole, et kui inimesel on 125 euri üür ja kui tal raha ei ole, siis ta ei leia ennast tänavalt... ja need ei ole harvad olukorrad, kui kohtutäituritega kokku lepitud, aga peale palgapäeva pole midagi."

Kuna vabanejate jaoks on üheks suureks probleemiks võlad, siis pakutakse majutusteenusel ka võlanõustamist. Võlanõustamine ei seisne mitte ainult kohtutäituritega kokkulepete sõlmimises, vaid antakse ka üldisi finantsalaseid teadmisi, kuidas rahaga ümber käia.

V1 "Teenusel räägitakse rahast. Võlanõustaja rääkis noomivalt, et kuule, ei käi poes kogu aeg, mis sul ei ole raha kuskile panna või... naljaga, aga mõte taga, et ei pea kulutama kogu aeg ja kui nad näevad, et inimene ei saa rahadega hakkama, hakatakse tööd tegema temaga..."

V5 "Mul on võlanõustajaga neljas kuu, ma andsin talle kõik dokumendid tema kätte. et tal oleks lihtsam ja kergem, tegin eeltöö ära enne juba..."

Majutusteenus on väga vajalik, sest vabanejad ei soovi minna elama sotsiaalpinnale. Sotsiaalpindadel elavad teised samasuguste probleemidega inimesed. Ühte majja majutatakse nii kodutuid, vanglast vabanenuid kui ka sõltlasi. Selline keskkond muudab vabaneja jaoks taasühiskonnastumise keeruliseks, kuna ollakse pidevas kontaktis inimestega, kes ei soovi oma elu muuda. Sotsiaalpindadel toimub ka alkoholi ja narkootikumide tarvitamine, mis sõltlastest vabanejate jaoks võib osutada komistuskiviks sõltuvusest vabanemisel.

L2 " /.../ esimesel korrusel on läbisegi alkoholiprobleemiga inimesed, vaimse puudega inimesed, et see ongi pmst (põhimõtteliselt) varjupaik, kuhu inimesed külma eest pääsevad. Tingimus, et pead olema kaine. Seal on mehed- naised mitte päris koos, eraldi tubades, pesemisvõimalused kehvad. Teine korrus on see, kus sul on sotsiaaleluruum, mida peab taotlema ja kui see vabaneb, saad seal elada ja sealt saad edasi liikuda /.../ aga paljud kinnipeetavad ütlevad, et kui nad lähevad sellisesse elupaika, et neil on seal nii palju riske, ta näeb, et inimesed tarvitavad alkoholi, igasuguseid kaklusi, palju ärritajaid... ütlevad, et võivad jätta juba oma koti siia vanglasse, et ta teab, et ta jõuab siis siia tagasi."

Tugiisiku tegevus on enamuses seotud isikute abistamisega igapäevases asjaajamises ja nende motiveerimises. Majutusteenus võimaldab lisaks ajutise elukoha ja võlanõustamise.

5.3. Teenusel osalejate elus toimunud muutused

Teenuse käigus on isikud asunud taastama oma sotsiaalseid kontakte. On vabandatud lähedaste ja inimeste ees, kellele omal ajal kurja tehti. On leitud uusi tuttavaid, kellega hoitakse tihedat kontakti ja kes soovivad vabanejaid abistada.

V3 "... ja perekond... emaga head suhted, käib külas ka siin. Uued sõbrad ka nüüd siit, lähedased... iga päev koos..."

V1 "...aga pärast loodan ikka, et ma suudan ennast muuta ja nende inimestega, kes mind üritasid aidata, et ma saan nende käest andeks kunagi, vaata..."

Suured muutused on toimunud vabanejate mõtlemises. Oluline roll on olnud hariduse omandamisel, tugiisiku abil, osadel juhtudel ka usu juurde pöördumisel.

V7 "Muutuse on tinginud haridus. Mina arvan, et haridus on üks tähtsamaid aspekte. Haridus on selline asi, mis õpetab elama. Vaata, humanitaarained... vaata reaalne annab ratsionaalse mõtlemise. Inimese peas käib sadu mõtteid, aga kui sa õpid ja oled haritud inimene, siis sa oskad selekteerida nagu mõtteid..."

Mõisteti, et muutumine saab alguse iseendast. Muutuda peab tahtma, tähtis on motivatsioon. Ei tohi leida ettekäändeid või mõelda, et kõike tehakse kiusu pärast. Edukuseks on tähtis olla kannatlik. Kui varem anti probleemi kerkides alla, siis nüüd proovitakse lahendus leida.

V5 "Pühendumus on tähtis, et teed ära selle... see ei ole selle programmi puhul, aga see on üldse elus nii, et sa pühendud millelegi ja sa lähed lõpuni välja..."

V6 "Ma olen käinud poes nii, et panen asjad korvi ära, lähen kassasse, kus on pikk järjekord. Mul viskab üle, panen korvi maha ja lihtsalt lähen minema. Ma jätan asja pooleli, kuna see protsess mind häirib. See ongi see, et kannatlikkust ei ole, nüüd on juba hakanud tekkima..."

V8 "...aga see teebki asja heaks, et kas sa nagu päriselt oled valmis nagu ikka võitlema oma enda elu eest, sest sealpool oli ikka allesjäänud ainult ära surra..."

Paranenud on isikute konflikti lahendamise oskused. Kui varasemalt reageeriti üle ja tihti peale kasutati tülide lahendamiseks vägivalda, siis nüüd on õpitud probleeme läbi rääkima ja leidma rahumeelseid lahendusi. On mõistetud ka oma süüd probleemi tekkimisel.

V4 "Vahepeal on väga tore vaadata, kuidas väga jubedate asjade eest kinni istunud mehed omavahel arutavad asjad läbi... et oh, mul oli viga, teine et oi, see on minu süü ka... lepitakse ära..."

Intervjueeritavatest oli endale elukoha leidnud ainult kaks meest. Antud olukord ei olnud tingitud mitte meeste võimetusest elukohta hankida, vaid asjaolust, et nende jaoks ei olnud teenus veel lõppenud. Kuna nad elasid siiani majutuskohas, polnud neil elukoha leidmiseks vajadust.

V2 *"Ma räägin, palun andke mulle see korter, et mida me siin räägime, mul kohe raha... siis ütles, teeme lepingu, tegi sahtli lahti... selgitasin ka seda, et olin pikalt vanglas ja olen sellist asja teinud ja olen eksinud..."*

V8 *"Ma juba helistasin inimesele ja ütlesin, et ma võibolla tulen sinna, saan tasuta elada, niida ainult muru..."*

Vabanejad on hakanud harjuma muutustega, mis on leidnud aset ühiskonnas. Kui algselt tekitas kogu linnamüra ja suur hulk inimesi vabanejates ehmatust ja mõjus segavalt, siis nüüdseks on hakanud nad sellega tasapisi harjuma.

V1 *"Korraks tee ääres lõi see autode müra rivist välja, kükitasin maha, vaatasin sebrat, ei julgenud üle tee minna..."*

V2 *"Ma ei kannataunud sõita bussiga lihtsalt, ei kannatanud, inimesed trügivad ja mõnel ebameeldiv lõhn, kodutud /.../ ma käisin pigem jala igalpool /.../ ma olen nüüd harjutanud bussiga sõitma. Mulle ei meeldinud rahvarohked kohad."*

V4 *".... ma võtsingi rahusteid ja asju, et olla rahulik."*

Tugiisiku- ja majutusteenus osutab positiivset mõju teenusel osalejate tuleviku soovidele. Mitmed teenuse lõpetajad soovivad edaspidi ühiskonnale midagi tagasi anda. Teenuse vältel on nad mõistnud, et varem elasid nad ainult selleks, et teha kurja. Kuritegude põhjuseks oli kas sõltuvus, raha või raske lapsepõlv. Nüüd vaatavad nad elule teise pilguga. Tahetakse aidata teisi sama saatusega inimesi.

V2 *"Järgmine aasta lähen Tartu Ülikooli eesti keelt õppima. Mulle meeldib Eesti kultuur, Eesti ajalugu..."*

V6 *"Teen load ära, lähen tööle, võtan endale Tallinnasse üürikorteri ja ma lähen sealt edasi... otsin oma isikliku koguduse jne..."*

V3 *"Pool elu olen teinud ainult kurja, esikohal olnud raha ja materiaalne, ei ole hoolinud üldse inimeste hingelisest olukorrast... sooviks aidata... ikka tahan edasi minna..."*

Oli ka inimesi, kes mõistsid, et edukuseks on vaja võtta rahulikult. Õpiti mitte tegema liiga suuri plaane ja seadma endale liiga kõrgeid eesmärke.

V8 "...plaaned, ma ei tee enam plaane..."

Ükski intervjuueeritav ei väitnud, et elu vangis oleks olnud parem ja et nad tahaksid ka edaspidi sooritada kuritegusid, kuna see on lihtsam kui tööl käimine. Oli tekkinud olukord, kus vabanejad olid jõudnud juba kaugele- leidnud töö, saanud uusi tutvusi, ostnud auto. Hirm kõik saavutatu kaotada aitas neil eesmärgile pühenduda.

V5 " Mul on auto, mul on üürikorter, lähen tagasi (vanglasse), jään kõigest ilma..."

V4 "...ei saa loobuda, sest meil siin oma seltskond, hoiaime üksteist, ei lase loobuda..."

Teenuse käigus toimusid põhilised muutused klientide mõtlemises. Seati enda edasisele elule uued ja saavutatavad eesmärgid ning mõisteti varasemas elus tehtud vigu.

5.4. Tugiisiku- ja majutusteenuse osutamisega seotud probleemid ja kitsaskohad

Ühe suurima probleemina teenuse osutamisel toodi välja riikliku rahastuse puudumine. Hetkel rahastatakse teenust Euroopa Sotisaalfondist, kuid vajalik oleks riiklik rahastus. Riigipoolne toetus on vajalik selleks, et oleks võimalik planeerida tegevusi ette pikemalt kui üks aasta. Riigipoolse toetuseta on raske leida sobivaid tugiisikuid, kuna tulenevalt töö iseloomust ei ole võimalik pakkuda täiskohaga tööd, sest töö maht sõltub suuresti kliendi enda aktiivsusest ja valmidusest tugiisikuga suhelda. Olenevalt vabaneja valmisolekust ühiskonda astuda võib tekkida olukord, kus üks inimene vajab iga- päevast abi, teine aga võtab ühendust korra kuus. Võimetus tagada tugiisikutele täiskohaga tööd tähendab seda, et inimesed osutavad teenust teise töö kõrvalt. Töötamine mitmel kohal ja keerulise sihtrühmaga on problemaatiline, sest on oht läbi põleda.

L1 "Ei ole noh rahastust sellesmõttes... pole võimalik pakkuda inimesele täiskohaga tööd, sest sa kunagi ei tea, palju tööd on..."

Rahastus ei ole probleemiks mitte ainult tugiisikute leidmisel ja tegevuste planeerimisel, vaid ka jätkusuutlikuse tagamise. Eriti terav on antud probleem majutusteenuse raames, kus hetkel on üle Eesti 35 kohta. Riigil oleks vajalik luua infrastruktuur selliselt, et riik ostab maja või teenuse osutamiseks vajaliku pinna ning seejärel otsitakse sinna sisse hanke raames teenusepakkuja.

Hetkel on olukord selline, kus hankel osalejatel peab endal olema sobiv pind. Eriti tekib selline probleem Lõuna- Eestis, kus on küll teenusepakkujaid, kes oleksid nõus majutusteenust osutama, kuid puuduvad majad ja voodikohad.

L2 "... ja Lõuna- Eestis ongi see probleem, et meil võiks küll olla teenusepakkujaid, näiteks meie, aga kellel ei ole reaalselt maju või voodikohti..."

Otseselt Euroopa Sotsiaalfondi toetusest ei sõltu majutusteenuse pakkumine vanglast vabanenutele üksnes Lootuse Külas, kus on sarnast teenust pakutud 12- 13 aastat. Euroopa Sotsiaalfondist saadav toetus muutis nende tegevuse rohkem eesmärgipäraseks. Antud toetuse tõttu on hakatud tegema rohkem teavitustööd kinnipeetavate ja vanglaametnike seas. Varasemalt kirjutasid kinnipeetavad otseselt Lootuse Külale ja nemad väljastasid tõendeid ning inimesed vabanesid otse vanglast Lootuse Külla, võttes kohustuse programm läbida.

L3 "Kui meil projekti rahad lõppevad, siis et kurb küll, aga me elame edasi, et meie oma ukse kinni ei pane..."

Tugiisikutel on väga suur töökoormus. Paljud inimesed, kes soovivad tugiisikuteks hakata, teevad seda üksnes selleks, et saada koolitust. Reaalselt tööle nendest kõik ei jõua. Teiseks probleemiks on tugiisikute keeleoskus ja sellest tulenevalt klientide ebavõrdne jagunemine tugiisikute vahel. Tugiisikud, kes oskavad ainult eesti keelt, saavad ainult eesti keelt kõnelevad kliendid ja vastupidi. Vabanejate jaotus on pooleks, ehk vabanejaid on nii eesti kui ka vene keelt kõnelevaid isikuid, seega jaotuvad piirkonniti kliendid tugiisikute vahel ebavõrdselt.

L1 "Ida-Virus on näiteks see probleem, et meil on ainult üks eesti keelt kõnelev tugiisik ja see tähendab, et kõik eesti keelt kõnelevad vabanejad lähevad talle automaatselt... aga see ei ole normaalne /.../ et hetkel on väga ebahühtlane tase, et näiteks Ida-Virus ja Tallinnas või Tartus siis tugiisikud ei pruugi keelt vallata, nad ei pruugi osata aruandeid täita. See tähendab, et seal on suured lüngad, et me ei saa analüüsida seda „datat“ mis meil tegelikult koguneb, sest see on selline juhuslik natukene..."

Suure probleemina toodi välja teenusele suunatavate klientide erinevus ettenähtud sihtrühmast. Kõige olulisemaks sihtrühmaks on toodud vanglast tähtaegselt vabanejad, kuna nende retsidiivsus on kõige suurem. Reaalsuses on nende osakaal küllaltki väike. Palju suunatakse teenusele ennetähtaegselt vabanejaid, kelle puhul pole teada, kas isik üldse vabastatakse.

Seega teeb tugisik ära palju tööd. Ta käib vanglas selleks, et luua kontakt vabanejaga ning aidata tal korda ajada vabnemiseks vajalikud paberid. Hiljem selgub, et isikut siiski ei vabastata. Sellistel juhtudel on tegemist ressursside raiskamisega, mis oleksid võinud olla suunatud pigem juba vabanenud isikutele.

L2 "...lähed vangla väravasse vastu ja siis tuleb vastus et, kuule, mul on veel üks asi, mis ma tahan enne ära teha kui me sinna majutusse lähme. Tahaks korra jalutada ja siis ta läheb ja jalutab ja ongi nagu kõik... me ei saa hoida vägisi kinni, aga samas sa näed, et ta läheb korraks ja sa ei näe teda kunagi enam."

L1 "...suunamine on üldse ligadi- logadi, suunatakse teenusele ka need, kes on ennetähtaegsed vabanejad, see tähendab, et tegelikult ei tea, kas su töö on mingi point või ei ole..."

Ennetähtaegselt vabastatavate isikute suureks motivatsiooniks teenusele pääseda on asjaolu, et nad usuvad, nagu tuleks tugisiku omamine neile kohtus kasuks ja suurendaks võimalust vabaneda. Tegelikuses omavad kohtu silmis tähtsust ainult elu- ja töökoha olemasolu ning puhtalt tugisiku olemasolu tõttu vabastamise tõenäosus on väike.

L2 "... ja siis nad usuvad, et kui neil on tugisik, et siis on see neile kohtu silmis kasulik, kuigi kohtunik teeb ikka oma otsuse ise..."

Tugiteenuse eesmärk on, et inimene jõuaks tööle või tööturu teenustele. Teenusele suunatakse palju neid, kes tegelikuses teenust ei vaja, kuigi kuuluvad sihtrühma. Sellisteks on isikud, kes ei suuda kas vanuse või tervise tõttu iseseisvalt hakkama saada ning vajavad igapäevast hoolt või isikud, kes ei ole Eesti kodanikud. Inimesed, kes on vaimse puudega või vähenenud töövõimega vajaksid pigem erihoolekande teenust või peaksid minema hooldekodusse, kuna tööturule nad oma puude tõttu ei jõua. Sama olukord on ka mittekodanikega, kes lahkuvad riigist.

L3 "Näiteks mul oli hiljuti üks selline mees, kes läks vanlgast... otse viidi mingi lamaja transpordiga hooldekodusse onju... ta ei lähe kunagi tööle... retsidiivsus võibolla kukub, sest ta ilmselt ei soorita uusi kuritegusid, aga noh see ei ole meie sihtrühm..."

Kõik programmide läbiviijad leidsid, et vangla kui institutsioon, ei toeta taasühiskonnastamist. Vangla puhul on tegemist pigem karistava kui rehabiliteeriva institutsiooniga, mis muudab tugiteenuse osutamise keerulisemaks, sest kogu probleemide lahendamine jääb nende kanda. Kuigi vanglas viiakse läbi sotsiaalprogramme, sõltub see,

milliseid programme kinnipeetav läbida saab tema karistuse pikkusest, tema enda aktiivusest ja ka kontaktisikust. Alla aasta pikkust karistust kandvate kinnipeetavate puhul riskihindamist ei tehta ja sotsiaalprogrammi ei rakendata. Enamasti kannavad sellist lühikest karistust isikud, kellele on see esimene või teine rikkumine ja nende taasühiskonnastamiseks oleks just vaja neid sotsiaalprogrammi kaasata.

L1 "Alates sellest, et vangla kui institutsioon ei toeta tegelikult üldse taasühiskonnastamist. Isegi kui sa osaled nagu mingis programmis, siis näiteks mida sulle annab 12 kohtumist viha juhtimist grupis?... ja siis on sul jäänud veel mingi kaks aastat vabanemiseni ja siis sa tuled uksest välja, kõik on täiesti teistmoodi..."

Vangla mõjub inimese psüühikale kurnavalt. Oma esimest päeva vangistuses kirjeldati kui rõhuvat ja negatiivsete emotsioonidega täidetud hetke. Mõned tundsid vangi sattudes suurt kergendust, kuna varasemalt vabaduses tunti, et ei sobituta ühiskonda. Erinevused emotsioonides tekkisid sellest, kas varasemalt elati oma kodus ja tehti tööd, või elati tänaval, kus iga päev pidi vaatama, kuidas ellu jääda.

V3 "...see hall mass, see massiivsus, see pani tundma, et ma ei ole nii tugev. Ma ei olegi tugev inimene... see hall mass nagu litsub laiaks, ma ei tundud hirmu, vaid et ma ei olegi midagi... see nagu rõhus nagu kartsin, et see sööb mind ära..."

V7 "Ma tundsin, nagu ma ei sobi sellesse ühiskonda, mul oli vanglas nagu kergem elada ja ellu jääda kui väljas."

Kinnipeetavad osalesid ka vangis läbiviidavates sotsiaalprogrammides, mille ülesandeks oli arendada kinnipeetavate sotsiaalseid oskusi ja valmistada neid ette eluks vabaduses. Sellele vaatamata ei leidunud kinnipeetavat, kes oleks tundnud programmi mõjusid või tunnetanud programmi kasulikkust nende valmidusele hakkama saada vabanedes.

V1 "Vale aeg oli selleks... reaalselt oli nii, et sa istud 11 aastat vangis sul on üheksa aastat veel ees. Teed küsimustiku lahti, esimene küsimus on: Kui palju sul nädalas läheb küttepuid? Ma ei tea, kust seda teadma peab. Teine küsimus: Mitu korda nädalas kasiinos käid? See ei ole see koht... ma saan aru, kui ma oleksin vabaduses olnud, seda oleks siis vaja. Õige hetk ma arvan, et see on peale kuritegu kohe. Rahuned maha, hakkad adekvaatselt mõtlem, et tule paku siis programmi, et tule vaatame tagasi. Mis juhtus, miks juhtus? Vaatame, et see enam nii ei juhtuks... aga nagu 19 aasta pärast???"

V2 *"Ma olen käinud õiges hetkes. Ühekorra käisin Murru Vanglas, teist korda tehti Tartu Vanglas "Õige hetke" programm... tead seda nalja jah... tehti see "Õige hetke" programm, kuhu mind määrati. Kuna ma tahtsin saada avavanglasse, et teenida avavanglas raha endale vabanemiseks elamiseks. Läksin siis sinna "Õige hetke" gruppi, käisin siis paar korda ära, siis lõpuks öeldi, et ma ei kuulugi sinna gruppi... ja ma enam ei käinudki seal. Nüüd tuleb see tähtaeg kätte, millal võin esitada taotluse avavanglasse üleviimiseks, teen taotluse ära ja siis tuleb kiri, aga teil on "Õige hetke" grupp läbimata, et sa ei saagi... ja siis oli mul terve hunnik pabereid, kus on selge sõnaga öeldud, et mul on läbitud... ja siis on teine paber, kus öeldakse, et mul on läbimata... "*

Programmidele heideti ette lisaks valele ajastusele ka nende läbiviimise korda. Kuna inimesel on ennast kergem avada nelja silma all toimivas vestluses kui terve grupi inimeste ees, siis leiti, et programmid peaksid olema individuaalsed. Lisaks ei võimalda grupikohtumised keskenduda iga inimese erinevatele vajadustele.

L1 *"Mul oli üks mees, kes oli vanglas 12 korda ja tal ei olnud kuuldeaparaati ja temaga pidi rääkima nii, et sa karjud talle kõrva. 12 korda ja temaga on tehtud taasühiskonnastavaid tegevusi, ta on läbinud programmid. Kuidas? Mul pole õrna aimugi... käivad ja istuvad..."*

V4 *"Grupid ei meeldi, ainult individuaalne meeldib."*

Selleks, et anda isikutele võimalus iseseisvalt toime tulla, on vaja tagada kinnipeetavatele haridus ja töö, et hiljem oleks võimalik edukalt tööturule siseneda. Hoida mõttetegevust, arendada mõtlemisvõimet ja hoida tööharjumust. Töö võimaldamine aitab leevendada vangide igavust ja parandada nende füüsilist tervist, mis on kambris istumise tõttu halvenenud. Kuigi seaduse kohaselt võimaldatakse kõigile töö ja haridus, siis uuringu käigus selgus, et reaalsuses see nii ei ole.

V5 *"Vangla möödalaskmine see praegu, et ei tagata tööd kinnipeetavatele..."*

V8 *"Palun võimaldage hariduse omandamine, kõikidele ei ole kättesaadav, sest 900 vangi Tartu Vanglas... mina töötasin, koguaeg õppisin..."*

V6 *"Samamoodi nagu tööhõive, on meil väga hea vanglas, kõik töötavad, aga see, et me kümme minutit päevas nütime seina, noh see on töötamine..."*

Töö või hariduse omandamiseks peab kinnipeetav ise aktiivne olema ja pidevalt ametnikega suhtlema. Paljud kinnipeetavad ei ole motiveeritud asju ajama ja seega veedavad enamuse ajast oma kambris mitte midagi tehes.

V7 *"Ma käisin neile niimoodi peale... kontaktisikud hoidsid peast kinni, et okei, ma räägin, räägin... läheb paar päeva mööda, nad arvasid, et ma olen tark. PIDIN ISE PEALE KÄIMA! Me käisime peale kahekesi, et saada CI(keele tase) Tartu Vanglasse mingi aasta..."*

Isikud, kes tööd ei teinud või haridust ei omandanud, sisustasid oma aega voodis vedelemise ja aknast välja vaatamisega. Võimalusel vaadati telekat. Muude vaba aja sisustamise viisidena oli kinnipeetavatele ette nähtud võimalus mängida korv-, jalg-, võrkpalli, kuid seda kõigest tund aega päevas ning kaks korda nädalas.

V5 *"Kunagi tehti Tartu Vanglasse suur spordisaal, kinnipeetavatele oli see spordisaal ette nähtud, kus oli rauda, said tõsta... siis öeldi, et kinnipeetavad lähevad suuremaks kui valvurid, tugevamaks ja korjati ära kõik..."*

Neli intervjuueeritavat olid vanglas olnud ajal, kui Eestis tegutsesid veel laagertüüpi vanglad. Laagertüüpi vanglad olid nende arvates paremad, kuna seal oli võimalus ringi liikuda ja kõik pidid tööd tegema. Pidev võimalus liikuda aitas mõistust teravana hoida. Praegused vanglad on kinnipeetavate sõnul meelt nüristavad.

V3 *"...aga praegu istud seda aastat... sa tunned, kuidas kõik see kitsus surub peale, kuidas see tapab ära vaimselt, see, et sul ei ole liikumisvabadust, sa ei saa teha mitte midagi, see tapabki nagu psüühikat ja vaimset asja. Olid laagris, sa suutsid ringi liikuda, sa olid harjunud liikuma, aga praegu sa istud kambris kinni ja lähed välja, sa ei oska kuhugi minna, sa ei julge kuhugi minna..."*

Tänapäeva vangla puhul on tegemist liigse ülereguleerimisega, sest inimeselt võetakse kõik võimalused teha ise otsuseid. Kinnipeetavad on surutud režiimi- ärgatakse kindlatel aegadel, minnakse magama kindlatel aegadel, öeldakse mida võid omada ja mida mitte. Ühest küljest on see vajalik turvalisuse tagamiseks, kuid teisest küljest harjub inimene sellega ära. Vabanedes hakkab peale tulema korraga liiga palju uut informatsiooni ja uusi võimalusi, millest varem ei oldud kuuldudki.

V2 *"Mul tekivad ka mälulüngad, ma panen nagu asja ära... siis ma pean otsima, kus ta on. Ükskõik kus ma olen, kui ma hakkam sealt kuskilt ära minema, siis ma hakkam otsima, kas mul on kõik dokumendid kaasas, kas mul on telefonid kaasas, et kas mul ikka on kõik asjad kaasas, ma unustan ära muidu. See ongi, et seal sa oled, sa ei saa midagi maha unustada, sul ei ole mitte midagi..."*

Reziimi tõttu olid vabanemise ja hakkamasaamise ees hirmud seitsmel intervjuueeritaval. Kardeti, et murdutakse ja sooritatakse uus kuritegu, et ei saada hakkama asjaajamisega. Muret tekitasid isegi iseenesest mõistetavad asjad nagu näiteks söömine ja riietumine. Informatsiooni piiratuse tõttu ei oldud teadlikud maailmas toimuvast, ei teatud toidu hindasid. Kardeti isegi linnas ära eksida, kuna linnapilt oli muutunud.

V8 *"Vanasti käisid, oli ainult ühte värvi kõiki riideid... ma lähen poodi, ma ei oska endale midagi osta, selga panna. Ma panen midagi selga, mõni vaatab, et ohjumal!... mis maitse saab olla, kui ma olen 25 aastat pruuni värvi riietatud? See ongi see, et nagu võetakse ära see hapnik, kuigi aken käib lahti, et sa saaksid seda värsket õhku, aga ainult hapnikust ei ole kasu, oleks vaja nagu rohkem infot selle kohta, mis toimub. Ainult televisioonist uudistest näed, muud ei ole, elu muutub..."*

Teenuse osutamist raskendab asjaolu, et ühiskond ei ole valmis vastu võtma vanglast vabanejaid. Eriti teravalt on ühiskonna vastuolu leidnud aset Tartus ja Valgas. Vanglast vabanejaid kardetakse, kuigi see hirm on enamasti põhjendamatu. Selleks, et ühiskonna hoiakuid muuta, on vaja positiivseid näiteid ja edulugusid.

L3 *"...aga mida kardetakse, kardetakse uusi asju. Eestlane vajab, et oleks teada tuntud asi, aga tavainimesed ikkagi arvavad, et kui inimene on narkomaan või on vanglas olnud, siis ta on sinine (viitab eelarvamusele, nagu näeks narkomaanide nahk välja sinine) ja ta tuleb kallale ja teeb taskud tühjaks..."*

Teenuste osutajad leidsid, et majutuskohti on hetkel liiga vähe võrreldes vabanejate arvuga, kes teenust vajaksid.

L2 *"Majutusteenuse nõudlus hästi suur, 35 kohta üle Eesti."*

L1 *"Meil olnud umbes 350 klienti selle aja jooksul ja nendest võibolla 25 max on need, kes tulevad välja ja neil on olemas koht kuhu minna."*

Positiivsete näidete puhul saab eeskujuks tuua TedEx konverentsi, mis viidi läbi Balti Jaamas. Seal astusid üles tugiisikud kui ka endised vangid. Sellised üritused aitavad kujundada inimeste veendumusi vanglast vabanenute suhtes ja näidata neile, et kõige parem viis inimest taasühiskonnastada, on temasse suhtuda kui tavalisse inimesse.

Tähtis roll inimeste mõtlemise kujundamises on teavitustööl ja ühiskonnale tagasi andmises. Heaks näiteks on siinkohal MTÜ Lootuse Küla. Kui nad oma tegevust alustasid, siis nende tegevuse vastu koguti alkirju ja sooviti nende tegevust peatada. Tänapäevaks tegutseb neil oma päästekomando ja kogukonna suhtumine on muutunud. Inimesed, kes olid alguses vastu näevad, et hirmud mis neil algselt olid, olid alusetud. Sarnane näide on tuua ka Soomest. Seal avati sotsiaalmaja, kus oli umbes 100 korterit, kuid erinevalt meist neil ühiskonna vastusurve puudus. Antud olukorra puhul aitas vastuseisu lahendada teavitustöö. Käidi koolides, korraldati avatud uste päevi ja õpetati inimesi, kuidas sotsiaalmajas inimestega käituda.

L2 "Ma arvan, et see on pikk protsess ja selleks, et neid ühiskonna hoiakuid muuta, on vaja selliseid positiivseid näiteid..."

L3 "Vanglast on keskmisel eestlasel nõukogudeaegne ettekujutus, et kõrgete aedadega ja loomulikult kui sa vaatad elevanti ka, et millise aia taga ta on, siis järelikult on ohtlik, ega ta niisama seal aia taga ei ole... ja kinnipeetav ka, et kui ta on seal aia taga, siis parem on, kui ta püsiks seal aia taga."

Ühiskonna hoiakute muutmisele on vajalik ka teavitustöö vanglaametnike hulgas. Tulenevalt vanglaametnike rollist, on vangla nende jaoks karistusasutus. Varasemate kogemuste põhjal suhtutakse erinevatesse teenustesse ja programmidesse pessimistlikult. Ametnike arusaamade ümberkujundamine nõuab aega ja vaeva. Selleks, et seda saavutada, käivad teenusepakkujad vanglates rääkimas ja ennast tutvustamas, et levitada edulugusid ja lükata ümber nende kohta levivaid müüte ja valearvamusi. Kuna kliente suunavad teenusele vanglaametnikud, on vaja kõigepealt nendega tööd teha, et nad omakorda kujundaksid kinnipeetavate arvamusi.

L3 "See võtab aega, et isegi ametnike arusaamad ümber kujuneks, mis siis rääkida kinnipeetavast /.../ palju suurem kasu on see tegeliku pildi või enesetuvustus ametnike seas ja nemad siis edasi kinnipeetavatele..."

Tulemuste analüüsist selgus, et põhilised probleemid on seotud piisava rahastuse puudumise ja teenusele suunatavate vabanejate erinevusega sihtrühmast, mis omakorda viib tugiisikute töökoormuse kasvuni. Ühiskonna negatiivsed hoiakud vabanejate suhtes takistavad avamast vajalikke majutuskeskusi, mis oleksid hädavajalikud majutusteenuse pakkumiseks veel suuremale arvule vabanejatele.

KOKKUVÕTE

Käesoleva uuringu eesmärgiks oli saada ülevaade vangist vabanenud isikutele pakutavate tugiisiku- ja majutusteenuste mõjust programmis osalevatele isikutele. Vaadelda, missugused muutused on toimunud nende elukorralduses ning missugused on vabanenute põhilised vajadused, millele tähelepanu pöörata. Samuti välja selgitada teenuse pakkumisel esinevad probleemid ja kitsaskohad.

Uurimus viidi läbi kvalitatiivse uurimusena, kus intervjueriti kaheksat tugiisiku- ja majutusteenusel osalevat isikut ning kolme teenuse läbiviijat. Tulemustena saab välja tuua uurimisküsimustele põhinevalt järgmist.

Vabanejate suurimad väljakutsed vabanemisel on seotud elu- ja töökoha leidmise ning puudulike sotsiaalsete oskustega. Elukoha leidmist takistab asjaolu, et vabanejatel ei ole piisavalt raha selleks, et üürida korter. Vabanemise fondi kogunenud raha ei ole piisav, kuna vangis tehtud töö eest on makstud vähe ning kinni peetud kohtutäituri nõuded. Puuduvad võimalused minna elama sõprade või perekonna juurde, kuna vangistuse vältel on katkenud sotsiaalsed sidemed või ei ole selline elukoht sobilik ennetähtaegseks vabastamiseks.

Töökoha leidmine on raskendatud ühiskonnas aset leidva sildistamise tõttu. Tööandjad ei soovi palgata isikuid, kes on vangis viibinud, puudub usaldus vabanejatesse. Probleemid töö leidmisel tulenevad puudulikest oskustest või oskuste unustamisest. Oskuste unustamine on seotud vanglakaristusega, sest vangis olles ei ole võimalik pakkuda isikutele erialast tööd.

Elu ja töökoha leidmist mõjutavad vabanejate suured võlad. Võlgade tõttu ei jää neil isegi töö olemasolu korral kätte piisavalt vahendeid isikliku elupinna hankimiseks. Kohtutäiturite tegevuse tõttu on vähenenud vabanejate motivatsioon tööle minna. Eelistatakse teha tööd mustalt, et mitte maksta makse ja kohtutäituri ees olevaid võlgasid.

Pideva range režiimi all elamise tõttu ei oska vabanejad vabaduses suhelda ametkondadega ja sooritada vajalikke toiminguid. Vabanejaid iseloomustab vähene kannatus, kohanemiskõhased ja vähene motivatsioon takistuste esinemisel neid lahendada. Paljud ettevõttavad tegevused jäetakse raskuste tekkimisel pooleli.

Tugiisiku roll on olla vahendajaks vabaneja ja ühiskonna vahel. Tugiisikut saab käsitleda kui prosotsiaalset täiskasvanut, kes aitab vabanejat igapäevases asjaajamises. Eelkõige on tugiisikul tähtis roll isiku motiveerimisel leida töö- ja elukoht ning aidata teda oma eluviiside muutmisel. Tugiisik aitab suhtluses ametkondadega, suhtlusel tööandjatega ja maakleritega. Eelkõige on tugiisiku ülesandeks kergendada aastaid vanglas viibinud kliendi üleminekut vangistusest vabadusse ja aidata vältida isiku tagasipöördumist kuritegelikule teele.

Majutusteenus lahendab otseselt vabaneja elukoha probleemi, pakkudes majutust vabanemise järgselt kuueks kuuks, mida on võimalik pikendada aastani. Majutusteenus aitab tagada teatud režiimi. Kui vanglas on kinnipeetavad elanud aastaid range korra järgi, siis sattudes vabadusse, tuleb neile kasuks majutusteenusel rakendatav kodukord, mis on küll leebem vanglast, kuid seab vabadusele teatud piirid. Majutusteenustel paika pandud kodukord võimaldab järk-järgulise ülemineku rangelt režiimilt vabale elule. MTÜ Lootuse Küla pakub erinevalt MTÜ Aktiviseerimiskeskestusest Tulevik ka sõltuvusravi. Vabanejad, kellel on sõltuvusprobleemid, peaksid valima teenusel osalemise kohaks Lootuse Küla. Isikud, kes aga tunnevad, et vajavad ainult elukohta, peaksid pöörduma Aktiviseerimiskeskusesse Tulevik.

Takistustena teenuse osutamisel toodi välja probleem seoses riikliku rahastuse puudumisega, mis ei võimalda planeerida oma tegevust ette pikemas perspektiivis ning tagada jätkusuutlikust. Rahastuse puudulikkuse tõttu ei ole võimalik palgata tugiisikuid täiskohaga, mis tähendab, et tugiisikut teevad tööd teise ameti kõrvalt. Nii on suure töökoormuse tõttu kerge kiirelt läbi põleda ja teenuse kvaliteet langeb.

Kuigi teenus on mõeldud eelkõige tähtaegselt vabanejatele, suunatakse tegelikkuses teenusele rohkem ennetähtaegseid vabanejaid ning mõnel juhul ka vabanejaid, kes ei kuulu teenuse sihtrühma. Ennetähtaegsete vabanejate puhul võib olla tegemist ressursside raiskamisega, kuna kohus ei pruugi neid vabastada.

Teenuse osutamist raskendab asjaolu, et ühiskond ei ole valmis vastu võtma vanglast vabanejaid. Selleks, et ühiskonna hoiakuid muuta, on vaja positiivseid näiteid ja edulugusid. Tähtis roll inimeste mõtlemise kujundamises on teavitustööl ja ühiskonnale tagasi andmises. Selleks käivad programmi läbiviijad vanglates rääkimas ja korraldavad üritusi. Edulugusid jagatakse nii internetis kui ka konverentsidel.

Seitsme intervjuueeritava jaoks teenus veel kestis, sellepärast ei saa tuua lõplikke järeldusi tugiisiku- ja majutusteenuse kasust elu- ja töökoha leidmisel. Sellegipoolest saab teenuse kasulikkust hinnata klientide mõtlemise ja edasiste plaanide kaudu. Teenusel osalejatel

paranesid probleemide lahendamise oskused. Kui varasemalt anti kergesti alla, siis teenuse vältel õpiti olema kannatlik ja mõisteti väikeste edusammude tähtsust. Õpiti oma muresid jagama ja konflikte rahumeelselt lahendama. Vabanejad, kellel olid võlad, asusid neid tagasi maksma ning kahel intervjuueeritaval olid võlad juba käesolevaks hetkeks tasutud. Üks vabaneja oli leidnud ametliku töökoha ning kaks vabanejat elukohta.

Käesoleva uuringu põhjal on ettepanekud:

- reguleerida kohtutäiturite tööd selliselt, et vabanejatele jääks kätte rohkem raha. See suurendaks vabanejate motivatsiooni leida töö ja elukoht;
- luua juurde majutuskohti;
- pikendada majutusteenuse kestvust;
- kaasata taasühiskonnastamise protsessi kogukond, selleks et ümber lükata eelarvamusi mis vangist vabanejate suhtes eksisteerivad.

Tugiisiku- ja majutusteenus on vajalik, et vähendada vanglast vabanenute retsidiivsust. Vabanejad vajavad enda kõrvale tugiisikut, kes aitaks neil pärast aastatepikkust vangistust oma elu muuta ning aidata elada seadusekuulekalt. Majutusteenus aitab vältida isikute tänavale sattumist ja annab neile elukohta ajaks, mil vabanejad otsivad tööd ja teevad vajalikke ettevalmistusi iseseisvaks eluks.

SUMMARY

The role of non profit organizations in the process of prisoners' reintegration.

There has been little research done in Estonia about how non profit organizations help former prisoners to reintegrate into society. In Estonia the recidivism rates are high and 70% of the prisoners released do not have a place to live and no social contacts. These statistics show that the support person and housing services provided by non profit organizations are important in prisoner reintegration process. The aim of this research is to find out, how the support person and housing service helps prisoners during their reintegration period and what are the obstacles that interfere with providing these services. The empirical part of the paper tries to answer the questions:

- 1) What are the biggest needs and obstacles after being released from prison
- 2) How support person and housing services helped prisoners overcome these obstacles
- 3) What changes have happened in participants lives
- 4) What are the difficulties of providing these services

The research was conducted by using qualitative methodology. Interviews were conducted with 11 persons of whom 3 were service providers and 8 were service participants.

According to the research results, the biggest obstacles for the former prisoners were lack of housing opportunities, unemployment, debts and insufficient social skills. Finding a place to stay is the most important element to successful reintegration, because it has direct influence to a person's ability finding a job. Finding a job is not so easy, because former inmates do not have necessary skills for recruitment and employers do not feel attracted to hire them because of their criminal history. Former prisoners also lack motivation due to their debts and prefer working within any formal contract.

Local authorities help participants find employment and place to stay. Support person service is necessary in order to guarantee smooth transition from imprisonment into modern society. Housing services provides living space and debt counselling. In addition to that, as former inmates have been used to strict regimen in prison, the housing facilities run their own specific daily routine, which is much more benevolent in accordance to prison daily routines. This is the key factor to lead former prisoners into step to step integration into daily free discretion routine. It enables housing facilities run a specific daily routine.

Most of the people released also have some kind of addiction. MTÜ Village of Hope has special rehabilitation programs for addicts, which help them to recover and live addiction free lifestyle. Housing support with the support person assists prisoner during the first freedom year and helps to manage risks that would push person into relapse.

During the service period, clients improved their problem solving skills. Before the services were provided, former prisoners had tendency to give up the fight when problems occurred. Now they have learned to be patient and work through their problems. They learned how to solve conflicts peacefully and to share their problems. Released inmates who had debts started to pay them off and two had already paid all of their debts. One person found officially accepted job and two clients had found their own place to live.

Main obstacle for providing services was insufficient funding, which means that non profit organizations can not hire full time support persons and provide consecutive services more than a years' time prospective. Insufficient fundings are resulting in disbleness to hire opportunities for full job time support persons, which is leading to results that the opportunity is more and more frequently taken as a second job. This big intensity of work in order to meet the living standards, is leading to a personal burn out and major decline in work quality. Insufficient funding also prevents non profit organizations from providing housing services for a larger group.

This service was targeted for due time prisoners, but there are many targets who get treated outside of this regulation, targets that do not belong into this this group, either not being due time prisoner or for other reasons. In case of persons who are released from non due time imprisonment, it might be waste of resources, because the court might not deliberate them. These cases increase work intensity of these support persons.

Society is not ready to accept persons released from prison, which is making harder attempt for these people to become part of the full functioning society. In order to change this prototype, we need to create positive examples from life itself. It is important that people change their patterns of thinking and passing through information about themselves. In order to create new way of thinking, it is important to make this mission worth by the people responsible.

In order to provide all support services, people are supposed to accept former prisoners. Released people need to rely on their support person in order to help them change their life in acceptance to law. Housing services are to enable living at the special time, in special environment, at the time people need more security on setting things right on labour market and on gathering personal social data for establishment their personal capital.

Elmet Ekker, 23.04.2018.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. A. Ahven jt (Koost). Kuritegevus Eestis 2016.- Kriminaalpoliitika uuringud 23. Tallinn: Justiitsministeerium 2017. Arvutivõrgus:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevu_s_eestis_est_web_0.pdf (19.02.2018).
2. A. Ahven jt (Koost). Kuritegevus Eestis 2017.- Kriminaalpoliitika uuringud 26. Tallinn: Justiitsministeerium 2017. Arvutivõrgus :
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevu_seestis_2017_veebi01.pdf (19.02.2018).
3. A. Ahven, J. Silla, S. Vahtrus. Retsidiivsus Eestis 2010. Tallinn: Justiitsministeerium. Arvutivõrgus:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsu_s_eestis._justiitsministeerium._2010.pdf (21.02.2018).
4. A. Liebling, S. Maruna (Ed).The Effects of Imprisonment. London; New York 2006.
5. A. O’Driscoll. Creating shared meaning: Narratives of youth violence, mindfulness, and counselling psychology. Doctor of Psychology 2011. Arvutivõrgus:
<https://core.ac.uk/download/pdf/42628761.pdf> (22.02.2018).
6. Balti Kriminaalpreventatsiooni ja Sotsiaalsete Rehabilitatsiooni Instituut. Tugiisiku abimaterjalid. Arvutivõrgus: <http://crimeless.eu/dokumendid/tugiisiku-abimaterjalid/> (13.04.2018).
7. Balti Kriminaalpreventatsiooni ja Sotsiaalsete Rehabilitatsiooni Instituut. Tugiisikud. Arvutivõrgus: <http://crimeless.eu/kontakt/tugiisikud/>(13.04.2018).
8. C. T. Griffiths, Y. Dandurand, D. Murdoch. The Social Reintegration of Offenders And Crime Prevention. Canada: National Crime Prevention Centre 2007. Arvutivõrgus:
<https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/scl-rntgrtn/scl-rntgrtn-eng.pdf> (19.02.2018).
9. C. Visher, S. Debus, J. Yahner. Employment after Prison: A Longitudinal Study of Releasees in Three States.- Urban Insitute. Justice Policy Center 2008. Arvutivõrgus:
<https://www.urban.org/sites/default/files/publication/32106/411778-Employment-after-Prison-A-Longitudinal-Study-of-Releasees-in-Three-States.PDF> (19.04.2018).

10. D. A. Andrews, J. Bonta, R.D. Hoge. Classification for Effective Rehabilitation: Rediscovering Psychology.- *Criminal Justice and Behavior* 1990, Vol17, Issue 1. Arvutivõrgus: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0093854890017001004> (23.02.2018).
11. D. B. Wilson, D.C. Gottfredson, S.S. Najaka. School-Based Prevention of Problem Behaviors: A Meta-Analysis.- *Journal of Quantitative Criminology* 2001, Vol 17, No 3, pp 242-272. Arvutivõrgus: <https://ccjs.umd.edu/sites/ccjs.umd.edu/files/pubs/Wilson%20et%20al%202001.pdf> (21.02.2018).
12. D. Moran. Prisoner Reintegration and the Stigma of Prison Time Inscrined on the Body. – *Punishment and Society* 2012, Vol 15, No 5. Arvutivõrgus: http://pure-oai.bham.ac.uk/ws/files/19880067/Prisoner_Reintegration_and_the_Stigma_of_Prison_Time_Inscribed_on_the_Body_P_S_2012.pdf (20.04.2018).
13. D. P. Farrington jt. Criminal careers up to age 50 and life success up to age 48: new findings from the Cambridge Study in Delinquent Development. 2nd edition. Home Office Research, Development and Statistics Directorate 2006. Arvutivõrgus: http://www.crim.cam.ac.uk/people/academic_research/david_farrington/hors299.pdf (20.02.2018).
14. D. Pager. The Mark of Criminal Record.- *American Journal of Sociology* 2003, Vol 108, No 5, pp 937-975. The University of Chicago Press. Arvutivõrgus: [http://www.public.asu.edu/~gasweete/crj524/readings/04-05%202003-Pager%20\(mark%20of%20a%20criminal%20record\).pdf](http://www.public.asu.edu/~gasweete/crj524/readings/04-05%202003-Pager%20(mark%20of%20a%20criminal%20record).pdf) (23.02.2018).
15. E. Baldry jt. Ex-prisoners and accommodation: what bearing do different forms of housing have on social reintegration for ex-prisoners?.- *Australian Housing and Urban Research Institute Positioning Paper* 2002, No 27. Arvutivõrgus: https://www.ahuri.edu.au/__data/assets/pdf_file/0022/2767/AHURI_Positioning_Paper_No27_Ex_prisoners_and_accomodation.pdf (22.02.2018).
16. Effects of long-term incarceration.- *John Howard Society of Alberta* 1999. Arvutivõrgus: <http://www.johnhoward.on.ca/wp-content/uploads/2014/09/jhs-alberta-report-effects-of-long-term-incarceration.pdf> (16.04.2018).
17. E. Goffmann. *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Anchor Books 1961 (viidatud E. Goffman. *The characteristics of total institutions* 1957, pp 312-338). Arvutivõrgus: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2009/SOC139/um/soc139_16_Goffman.pdf (12.02.2018).

18. G. Harper, C. Chitty (Eds). The impact of corrections on re-offending: a review of `what works`. Third Edition. London, UK: Home Office, Research Development and Statistics Directorate 2005. Arvutivõrgus:
<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110221083324/http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs04/hors291.pdf> (23.02.2018).
19. G. M. Sykes. The Pains of Imprisonment.- The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison. Princeton University Press 1971, pp 63-78 (viidatud G. M. Sykes. The Pains of Imprisonment, pp 285-294). Arvutivõrgus:
<http://psychology.beauchamp.org.uk/wp-content/uploads/2014/06/painsofimprisonment.pdf> (22.02.2018).
20. I. Crow. The Treatment and Rehabilitation of Offenders. London: SAGE Publication 2001.
21. Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders.- United Nations Office on Drugs and Crime. New York: United Nation 2012. Arvutivõrgus: http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/Introductory_Handbook_on_the_Prevention_of_Recidivism_and_the_Social_Reintegration_of_Offenders.pdf (20.02.2018).
22. J. Bonta, S. Wallace-Capretta, J. Rooney. A Quasi-Experimental Evaluation of an Intensive Rehabilitation Supervision Program.- Criminal Justice and Behavior 2000, Vol 27, Issue 3. Arvutivõrgus:
<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0093854800027003003> (19.02.2018).
23. J. E. Cobbina, B.M. Huebner, M.T. Berg. Men, Women, and Postrelease Offending: An Examination of the Nature of the Link Between Relational Ties and Recidivism.- Crime & Delinquency 2012, Vol 58, Issue 3. Arvutivõrgus:
<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0011128710382348> (16.02.2018).
24. J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. Eesti karistuspoliitika: Vabaduskaotuslikud karistused. Üleminek totalitaarriiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse. Tallinn: Juura 2004.
25. J. J. Rokven. How friends' involvement in crime affects the risk of offending and victimization.- European Journal of Criminology 2017, Vol 14 (6), pp 697-719. Arvutivõrgus: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1477370816684150> (20.02.2018).

26. J. Looman, J. Abracen. The Risk Need Responsivity Model of Offender Rehabilitation: Is There Really a Need For a Paradigm Shift?.- International Journal of Behavioral Consultation and Therapy 2013, Vol 8, Issue 3-4, pp 30-36. Arvutivõrgus: <http://psycnet.apa.org/fulltext/2014-12592-007.html> (20.02.2018).
27. J. Petersilia. When prisoners come home: parole and prisoner reentry. Oxford: Oxford University Press 2003.
28. J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2007.
29. J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn: Ilo 2001.
30. J. Travis, A. L. Solomon, M. Waul. From Prison to Home: The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry. Northwest Washington DC: The Urban Institute 2001. Arvutivõrgus: http://webarchive.urban.org/UploadedPDF/from_prison_to_home.pdf (24.02.2018).
31. J. Travis. But They All Come Back: Rethinking Prisoner Reentry.- Sentence & Corrections 200, No 7. Arvutivõrgus:<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/181413.pdf> (23.02.2018).
32. J. Travis, J. Petersilia. Reentry Reconsidered: A New Look at an Old Question.- Crime & Delinquency 2001, Vol 47, Issue 3. Arvutivõrgus: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0011128701047003001>(20.02.2018).
33. J. V. Roberts, M. Jackson. Boats againts the Current: A Note on the Effects of Imprisonment.- Law and Human Behavior 1991, Vol 15, No 5, pp 557-562. Arvutivõrgus: <https://www-jstor-org.ezproxy.utlib.ut.ee/stable/pdf/1393958.pdf?refreqid=excelsior:03b7060a0a157e41ab2fd0c96d9e25d6> (19.04.2018).
34. K. Arenberg. Kinnipeetavate elukvaliteet ja teenuste osa Pärnu vangla näitel. Uurimustöö. Pärnu: Tartu Ülikooli Pärnu Kolledž 2000. Arvutivõrgus: http://raulpage.org/koolitus/rf_arenberg.html#12 (05.04.2018).
35. Karistusseadustik.- RT I 2001, 61, 364... RT I, 30.12.2017, 29. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122017029?leiaKehtiv> (25.02.2018).
36. Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend.- RT I 2008, 43, 586... RT I, 09.07.2011, 14. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/109072011014> (18.02.2018).
37. Kinnipeetava töötasu määrad, arvutamise ja maksmise kord.- RT I 2000, 89, 582. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12843326?leiaKehtiv%20%C2%A72%20lg%202> (05.04.2018).

38. K. Lepik, H. Harro-Loit, K. Kello jt. Intervjuu. Tartu Ülikool 2014. Arvutivõrgus:
<http://samm.ut.ee/intervjuu> (14.04.2018).
39. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018: 2016. aasta täitmise ettekanne. Justiitsministeerium. Arvutivõrgus:
https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_arengusuundade_taitmine_2016.pdf (21.02.2018).
40. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Seletuskiri. Arvutivõrgus:
https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf (21.02.2018).
41. Kriminaalpoliitika. Majutusüksused. Arvutivõrgus:
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/tugiteenus-vanglast-vabanejale/majutusuksused> (22.02.2018).
42. Kriminaalpoliitika. Mis on jätkutugi vanglast vabanejale? Arvutivõrgus:
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/jatkutugi> (19.04.2018).
43. Kriminaalpoliitika. Riski-vajaduse-vastavuse mudel. Arvutivõrgus:
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/riski-vajaduse-vastavuse-mudel> (20.02.2018).
44. Kriminaalpoliitika. Tugiteenus vanglast vabanejale. Arvutivõrgus:
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/tugiteenus-vanglast-vabanejale> (22.02.2018).
45. K. S. Williams. Textbook on criminology. 7th Edition. Oxford: Oxford University Press 2012.
46. K. Williams, J. Poyser, K. Hopkins. Accommodation, homelessness and reoffending of prisoners: Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) survey. Ministry of Justice 2012. Arvutivõrgus:
<https://www.gov.uk/government/publications/accommodation-homelessness-and-reoffending-of-prisoners> (15.02.2018).
47. K. W. Merrell. Assessing social skills and peer relations. In H. B. Vance (Ed).- Psychological Assessment of Children 1998, pp 246-276. John Wiley&Sons, Inc. (viidatud H. Saat, H. Kanter. Sotsiaalne kompetentsus, lk 5) Arvutivõrgus:
https://www.ht.ut.ee/sites/default/files/ht/sotsiaalne_kompetentsus.pdf (18.02.2018).
48. L. Madise, P. Pikamäe, J. Sootak. Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2014.

49. Lootuse Küla. Programm. Arvutivõrgus: <http://www.lootusekula.ee/index.php?page=116> (12.04.2018).
50. Lootuse Küla. Tööpraktika. Arvutivõrgus: <http://www.lootusekula.ee/index.php?page=122> (19.04.2018).
51. L.Õunapuu. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool 2014. Arvutivõrgus: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf (14.04.2018).
52. Lääne-Viru Rakenduskõrgkool. Kognitiiv-käitumuslikud teooriad. Arvutivõrgus: http://www.lvrkk.ee/kristiina/Airi_Mitendorf/ST/kognitiiv---kaumlitumuslikud-teooriad.html (16.04.2018).
53. M. F. Aebi, M. M. Tiago, C. Burkhardt. Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE I- Prison Populations. University of Lausanne, Switzerland 2017. Arvutivõrgus: http://wp.unil.ch/space/files/2017/04/SPACE_I_2015_FinalReport_161215_REV170425.pdf (19.04.2018).
54. M. Foucault. Valvata ja karistada: vangla sünd. S. Ombler (Toim). Tartu: Ilmamaa 2014.
55. M. Grünberg. Kriminogeensete riskide hindamine: vanglateenistuse õpik. Tallinn: Justiitsministeerium 2013.
56. M.-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn 2008: OÜ Infotrükk.
57. M. Laine. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia 1997.
58. M. Neminski. The Professionalization of Crime: How Prisons Create More Criminals, pp 81-92. Arvutivõrgus: <https://www.bu.edu/av/core/journal/xxiii/Neminski.pdf> (19.04.2018).
59. Narkomaania ennetamise riikliku strateegia aasrani 2012 lõpparuanne. Tervise Arengu Instituut. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/PDF/NERS_lopparuanne.pdf (20.04.2018).
60. O. Lobjak. Kriminaalhooldusaluste retsidiivsus ja retsidiivsuse risitegurid, Rapla maakonna näitel. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tartu Ülikool 2013. Arvutivõrgus: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/31923/lobjak_olga.pdf (04.04.2018).
61. P. G. Zimbardo. Stanford Prison Experiment. The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil. Arvutivõrgus: <http://www.stcs.k12.oh.us/Downloads/Stanford%20Prison%20Experiment.pdf> (13.02.2018).

62. R. B. Felson, J. Staff. The Effects of Alcohol Intoxication on Violent Versus Other Offending.- *Criminal Justice and Behavior* 2010, Vol 27, No 12, pp 1343-1360. Arvutivõrgus: <https://richardfelson.files.wordpress.com/2013/06/alcohol-inmates.pdf> (25.02.2018).
63. R. Grimshaw. `A Place to Call Your Own: Does Housing Need Make a Difference to Crime?`.- *Criminal Justice Matters* 2002, Vol 50, No 1, pp 8-9. Arvutivõrgus: <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/09627250208553406.pdf> (22.02.2018).
64. R. P. Seiter, K. R. Kadela. Prisoner Reentry: What Works, What Does Not, and What Is Promising.- *Crime & Delinquency* 2003, Vol 49, Issue 3. Arvutivõrgus: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0011128703049003002> (22.02.2018).
65. R. R. Ross (Koost). Prosotsiaalse kompetentsuse edendamine : kognitiiv-käitumuslik suunad kriminaalpreventsioonis ja kurjategijate rehabilitatsioonis. Tallinn: Sotsiaalministeerium 1998.
66. R. Säljo. Õppimine tegelikkuses: sotsiokultuuriline käsitus. Tartu: Eesti Vabariidusliidu Kirjastus 2003.
67. S. Cohen, L. Taylor. Psychological survival: The Experience of Long-Term Imprisonment. Baltimore: Penguin Books 1972.
68. S. D. Bushway, P. Reuter. Labor Markets and Crime Risk Factors. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh, D. MacKenzie (Eds). Evidence based on crime prevention (pp. 198-240) New York: Routledge 2002. Arvutivõrgus: <http://faculty.publicpolicy.umd.edu/sites/default/files/reuter/files/bushway-reuter-evidence-based.pdf> (22.02.2018).
69. S. Hirsijärv, P. Remes, P. Sajavaara. Uuri ja kirjuta. Tallinn 2005: Medicina
70. S. Maruna. Desistance from Crime and Explanatory Style: A New Direction in the Psychology Reform.- *Journal of Contemporary Criminal Justice* 2004, Vol 20, Issue 2. Arvutivõrgus: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1043986204263778> (20.02.2018).
71. S. Maruna. Reentry as a Rite of Passage.- *Punishment & Society* 2011, Vol 13, Issue 1, pp 3-18. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/258181061_Reentry_as_a_Rite_of_Passage (21.02.2018).
72. Sotsiaalhoolekande seadus.- RT I 30.12.2015, 5... RT I, 03.04.2018. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005?leiaKehtiv> (15.04.2018).
73. S. Simmons. The Challenges of Prisoner Re-Entry Into Society.- *School of Social Work* 2016. Arvutivõrgus: <https://socialwork.simmons.edu/blog/Prisoner-Reentry/> (11.04.2018).

74. Tartu Ülikool. Eetikaveeb. Arvutivõrgus: <http://www.eetika.ee/et/teaduseetika/teadustoo> (14.04.2018).
75. T. Bennett, K. Holloway, D. Farrington. The Statistical Association between Drug Misuse and Crime: A meta-analysis. – *Aggression and Violent Behavior* 2008 (13) 2, lk 107–118 (viidatud G. Tamm, A. Markina. Uimastisõltlased Eesti karistussüsteemis. Uuringu tutvustus.- *Juridica* 2016/3, lk 199).
76. The Facts on Drugs and Crime in America.- National Association of Drug Court Professionals. Arvutivõrgus: <https://www.nadcp.org/sites/default/files/nadcp/Facts%20on%20Drug%20Courts%20.pdf> (15.04.2018).
77. T. Madisson. Rehabilitatsiooniprogrammide kaasamine kinnipeetavate ettevalmistamisel vabanemiseks Pärnu vangla ja Pärnu Maakohtu kriminaalosakonna näitel. Lõputöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2007. Arvutivõrgus: <https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1846/2007%20Tiit%20Madisson.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (04.04.2018).
78. Tugiteenus vanglast vabanejatele.Kinnitatud Sotsiaalkaitseministri ning tervise- ja tööministri käskkirjaga nr 28 10.12.2014. Justiitsministeerium.Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele%20veebis.pdf> (22.02.2018).
79. University of Minnesota Duluth. Labeling theory. Arvutivõrgus: <https://www.d.umn.edu/~bmork/2306/Theories/BAMlabeling.htm> (23.02.2018).
80. U. Traat, A. Markina. Üldkriminoloogia II. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2005.
81. Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376... RT I 07.02.2017, Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/VangS> (13.02.2018).
82. Vanglateenistus. Karistuse kandmine. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/et/karistusekandmine> (12.04.2018).
83. Vanglateenistus. Keelatud esemete ja ainete loetelu seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/et/keelatud-esemed-ja-ained/keelatud-esemete-ja-ainete-loetelu-seletuskiri> (16.04.2018).
84. Vanglateenistus. Raha kandmine. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/et/suhtlemine-vangiga/raha-saatmine> (16.04.2018).
85. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/et/karistusekandmine/taasuhiskonnastamine> (20.02.2018).

86. Vanglateenistus. Tööhõive. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/et/karistusekandmine/toohoive> (22.02.2018).
87. Vanglateenistus. Vangide näidispäevakava. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangla-naidispaevakava> (16.04.2018).
88. Vanglateenistus. Vangide ja kriminaalhooldusaluste arv. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangide-ja-kriminaalhooldusaluste-arv> (19.02.2018).
89. Vanglateenistus. Vangistuse kulud. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud> (16.04.2018).
90. V. Kalmus, A. Masso, M.Linno. Kvalitatiivne sisuanalüüs. Tartu Ülikool 2015 . Arvutivõrgus: <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (14.04.2018).
91. World Prison Brief. Estonia. Arvutivõrgus: <http://www.prisonstudies.org/country/estonia> (19.02.2018).
92. W. W. Julius. Social theory and the concept 'underclass'. In: K-S. Rehberg (Ed.) ; Deutsche Gesellschaft für Soziologie (DGS) (Ed). : Soziale Ungleichheit, kulturelle Unterschiede: Verhandlungen des 32. Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Soziologie in München. Teilbd. 1 und 2. Frankfurt am Main : Campus Verl 2006, pp 90-104. Arvutivõrgus: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/17606/ssoar-2006-wilson-social_theory_and_the_concept.pdf?sequence=1 (24.02.2018).
93. Ü. Madise jt (Koost). Eesti Vabariigi Põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. 4. parand. ja täiend. vlj. Tallinn: Juura 2017. Arvutivõrgus: http://pohiseadus.ee/public/EVPS_kommeteeritud_valjaanne_2017.pdf (12.02.2018).

LISAD

Lisa 1: Küsimustik teenuse läbiviijale

1. Mis on Teie MTÜ nimi ja mitu tugiisikut Teil hetkel on?
2. Millises piirkonnas vabanejatele teenust pakute?
3. Kuidas tugiisikuid leiate? Kas nende hulgas on ka isikuid, kes on ise teenuse lõpetanud?
4. Kas igal tugiisikul on kindel hoolealune või on neid mitmeid?
5. Milliseid isikuid Te teenusele vastu võtate, millised on osalemise tingimused? Kas olete ka mõnele isikule ära öelnud?
6. Kuidas inimesed Teie juurde tee leiavad? Kas suunatakse vangla poolt? Või ka omal initsiatiivil? Kumbasid on rohkem?
7. Milliste ametkondadega teete koostööd?
8. Kas teenus on vabatahtlik? Kui võrd leiate, et vabatahtlikkus on oluline element isikute taasühiskonnastamiseks?
9. Milliseid teenuseid Te vangist vabanenud isikutele pakute? Mida need sisaldavad?
10. Milline on teenuse ajalimit ja mitu isikut saab kindlal ajahetkel teenusel osaleda?
11. Missugustest vahenditest Teie teenust rahastatakse?
12. Kas on mingeid kitsaskohti seaduses, rahastuses, töötajates, mis takistavad teenuse pakkumist veel suuremale arvule? Kas on midagi, mida võiks selles valdkonnas muuta?
13. Kuidas Te mõõdate teenuse edukust?
14. Millised on Teie arvates vajadused ja väljakutsed, millele on vaja edukaks taasühiskonnastamiseks tähelepanu pöörata?
15. Millised on peale vabanemist isikute suurimad takistused?
16. Milliste probleemidega tugiisiku poole kõige enam pöörduakse?
17. Kas tuleb ette ka isikuid, kes teenuselt poole pealt lahkuvad? Mis on need põhjused?
18. Kas Teie arvates on ühiskond valmis vastu võtma vanglast vabanenut?
19. Millal on vanglast vabanenu Teie arvates taasühiskonnastunud?
20. Kas suhtlete edasi ka teenuse lõpetanud isikutega? Kui jah, siis millist tagasisidet olete saanud teenuse kohta?
21. Kuidas saate kujundada kogukonna hoiakuid selleks, et luua toetav keskkond vanglast vabanenule?
22. Kuidas peaks ühiskond kaasa aitama vanglast vabaneja tugiteenuse ja majandusteenuse arengule? Milline peaks olema vanglast vabanejate tugiteenuse tulevik?
23. Kuidas hindate tugiisikuteenuse vajalikkust?

Lisa 2: Küsimustik teenusel osalejale

Enne vangistust:

Vanus, kas abielus, kas lapsi, elukoht, haridus, mitu korda vanglas karistust kandnud.

1. Kui Te meenutate oma elu enne vangistust, siis milline oli üks Teie tavaline päev? Millega Te tegelesite päeval? Õhtuti? Nädalavahetusel?
2. Mis alal Te töotasite? Kas töotasite töölepingu alusel või tegite juhutöid?
3. Millised olid Teie sõbrad? Mis oli Teil oma sõpradega ühist? Mida Te koos tegite? Kas mõni Teie sõpradest oli viibinud vangistuses?
4. Kuidas Te käitusite, kui sattusite mõnda keerulisse olukorda? Näiteks, kui sõbrad kutsusid Teid tegema midagi, mida Te ei tahtnud teha? Oskate tuua mõnda konkreetset näidet?
5. Kuidas käitusite, kui tekkis arusaamatusi teiste inimestega? Kuidas reageerisite?
6. Kuivõrd sattusite sekeldustesse politseiga või muude korrakaitse organitega, millele ei järgnenud vabadusekaotuslikku karistust? Mis põhjustel?
7. Kui sageli tuli ette alkoholi või teiste ainete tarvitamist? Kas see mängis rolli kuriteo toimepanemises? Kuidas mõjutasid mõnuained Teie käitumist? Mõtlemist? Tervist?
8. Millised olid suhted vanematega? Kas saite hästi omavahel läbi? Kas tülitsesite ka omavahel? Mis põhjustel?
9. Millised olid suhted abikaasa/lastega? Saite hästi läbi? Mis olid tülide põhjuseks? Kuidas tülisid lahendasite?
10. Milline oli Teie haridustase?
11. Kus Te elasite? Kellega? Üüripind või enda isiklik eluase?
12. Milline oli Teie suhtumine politseisse, ühsikonna korraldusse?

Vangistuse aegne periood

1. Millised emotsioonid valdasid Teid esimesel päeval vanglas?
2. Kas osalesite vanglas läbiviidavates sotsiaalprogrammides?
3. Millistes programmides osalesite?

4. Mida Teile programmis õpetati ja kuidas olete rakendanud programmis õpitut peale vabanemist?
5. Kas enne vabanemist teadsite, kuhu elama asute? Mis oli juhtunud Teie varasema elukohaga? Kas oleks olnud võimalus asuda elama vanemate/abikaasa/sõprade juurde? Miks Te seda ei teinud?
6. Kas vangistuses säilisid suhted perekonna/abikaasa/lastega? Kui tihti kohtusite? Kui tihti helistasite? Kas vangistus tekitas pingeid eraelulistes suhetes?
7. Millist tööd tegite vanglas? Kas tehtud töö tuli kasuks edasistel töötasingutel? Kas saite teha erialast tööd? Milliseid uusi oskusi õppisite?
8. Kuidas veetsite vangistuses oma vaba aega? Kas tekkis uusi hobisid?
9. Mida saaks Teie arvates vangistuse ajal muuta, et vabanedes oleks lihtsam iseseisvalt elu alustada?
10. Millised olid Teie hirmud vabanemise ees? Milliseid väljakutseid ootasite?

Pärast vangistust programmi ajal

1. Kuidas Teie hindate vanglast vabanenute tugiteenuse, majutusteenuse kättesaadavust?
2. Kuidas leidsite tee teenusele?
3. Millised olid Teie ootused tugiisiku, majutusteenuse suhtes?
4. Millised olid Teie esmased vajadused ja väljakutsed vabanedes?
5. Kuidas aitas teenus leida lahendusi nendele vajadustele?
6. Milliste probleemidega pöördusite tugiisiku poole?
7. Mida Teiega teenusel osalemise ajal tehti ehk milliseid oskuseid teadmisi omandasite?
8. Missugune peaks olema vangist vabanenut toetav keskkond?
9. Kuidas Teie mõistate ja kujutate ette taasühiskonnastamist?
10. Millises osas peaks Teie arvates vanglast vabanenu ise kõige rohkem pingutama?

Pärast programmi

1. Kui Te mõtlete oma praeguse elu peale, siis milline on üks Teie tavaline päev? Mille poolest erineb see elust enne vangistust? Mida tehes veedate oma päevi? Õhtuid? Nädalavahetusi?

2. Millised on Teie praegused sõbrad? On nende seas ka vanu sõpru? Kas olete leidnud uusi sõpru? Kuidas? Mis Teil on oma uute sõpradega ühist? Mida teete koos uute sõpradega? Mida teete koos vanade sõpradega? Olete mõne oma vana sõbra kaotanud? Mis põhjusel?
3. Kui Te täna satuksite olukorda, kus sõbrad kutsuvad Teid tegema midagi, mida Te ei taha, siis mis Te arvate, kuidas käituksite? On Teil olnud selliseid olukordi? Kuidas Te sellises olukorras käituksite?
4. Kui sageli juhtub olukordi, kus Te sõpradega joote alkoholi või tarvitate muid aineid?
5. Kuivõrd on peale teenust muutunud Teie suhted oma vanematega/abikaasaga? Kas on muutunud paremaks või halvemaks? Mille poolest? Oskate tuua mõne näite, mis on muutunud paremaks / halvemaks? Kas Te saate paremini läbi omavahel kui varem? Kuivõrd Teil tuleb ette omavahelisi tülisid? Mis põhjustel?
6. Oskate tuua mõnda näidet, mis on nüüd Teie elus teisiti? Näiteks, kuidas Te veedate oma vaba aega? Mida Teile teha meeldib? Mida mõtlete oma tulevikust? Kas oskate nüüd midagi, mida varem ei osanud?
7. Kus Te hetkel töötate? Kui raske oli tööd leida? Kas tundsite tööd otsides, et karistusregister raskendab otsinguid? Kui kaua töö leidmine aega võttis? Umbes mitu CV-d saatsite?
8. Kas tööle saamisel on takistuseks olnud vangistuses viibimine?
9. Kus Te hetkel elate? Kellega? Üüripind? Enda oma?
10. Mõeldes tagasi teenusele, kuivõrd oli teenus Teile kasulik ja abistav, mis põhjustel?
11. Kui tihti pöördusite tugiisiku poole? Milliste muredega?
12. Kuidas näete oma tulevikku? Kuidas on tulevikuväljavaated muutunud?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Elmet Ekker ,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Jätkutoe roll vanglast vabanenud isikute taasühiskonnastamisel,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on MAAnna Markina,

(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinn, **23.04.2018.**